

ISSN 2786-5940 (Print)
ISSN 2786-5959 (Online)

ISSUE 1, 2021

INNOVATION
and **SUSTAINABILITY**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ISSN 2786-5940 (Print)

ISSN 2786-5959 (Online)

DOI: 10.31649/ins

Scientific journal

**INNOVATION AND
SUSTAINABILITY**

Issue 1, 2021

Науковий журнал

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

№ 1, 2021

Vinnytsia, 2021

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

Науковий журнал

№ 1, 2021

Засновано в 2021 році

Виходить 4 рази на рік

Засновник: Вінницький національний технічний університет (Україна)

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>

CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>

Головний редактор:

Єпіфанова Ірина Юріївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та інноваційного менеджменту Вінницького національного технічного університету

Заступники головного редактора:

Буреннікова Наталія Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту Вінницького національного технічного університету

Джеджула В'ячеслав Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерних систем у будівництві Вінницького національного технічного університету

Відповідальний секретар:

Ткачук Людмила Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет

Члени редакційної колегії:

Kęsy Marcin, доктор філософії (Польща); **Mihajlović Iris**, доктор філософії (Хорватія); **Байдала В. В.**, д-р. екон. наук; **Босенко О. Ю.**, канд. екон. наук; **Брітченко І. Г.**, д-р. екон. наук (Болгарія); **Гавловська Н. І.**, д-р. екон. наук; **Длугопольський О. В.**, д-р. екон. наук; **Думанська І. Ю.**, д-р. екон. наук; **Єрмак С. О.**, д-р. екон. наук; **Завербний А. С.**, д-р. екон. наук; **Зянько В. В.**, д-р. екон. наук; **Карачина Н. П.**, д-р. екон. наук; **Климчук М. М.**, д-р. екон. наук; **Козловський В. О.**, канд. екон. наук; **Краус К. М.**, канд. екон. наук; **Лавров Р. В.**, д-р. екон. наук; **Небава М. І.**, канд. екон. наук; **Нікіфорова Л. О.**, канд. екон. наук; **Приказюк Н. В.**, д-р. екон. наук.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Вінницького національного технічного університету, протокол № 5 від 23.12.2021

Адреса редакції: редакція журналу «Innovation and Sustainability», к. 2222, Вінницький національний технічний університет, вул. Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, Україна, 21021

Телефон: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Зареєстровано Міністерством юстиції України.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 25028-14968Р від 08 листопада 2021 року

© Вінницький національний технічний університет, 2021

© Редакція журналу «Innovation and Sustainability», 2021

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

SCIENTIFIC JOURNAL

Issue 1, 2021

Published since 2021 year

Quarterly

Establisher: Vinnytsia National Technical University (Ukraine)

The journal is included in scientometric databases:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>

CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>

Chief Editor:

Yepifanova Iryna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Deputy Editors-in-Chief:

Burennikova, Nataliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of of Enterprise Economics and Production Management, Vinnytsia National Technical University

Dzhedzhula, Viacheslav, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of engineering systems in construction Vinnytsia National Technical University

Executive Secretary:

Tkachuk Lyudmila, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Associated Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Editorial board:

Kęsy Marcin, PhD (Bydgoszcz, Poland), **Mihajlović Iris**, PhD (Dubrovnik, Croatia); **Baidala Viktoriia**, –Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Boienko Olena** – Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Britchenko Igor**, Doctor of of Economic Sciences (Sofia, Bulgaria); **Havlovska Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Dluhopolskyi, Oleksandr**, Doctor of Economic Sciences (Ternopil, Ukraine); **Dumanska Iona**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Yermak Svitlana**, Doctor of Economic Sciences (Odessa, Ukraine); **Zaverbnyj, Andrij**, Doctor of Economic Sciences (Lviv, Ukraine); **Zyanko Vitaliy** (Vinnytsia, Ukraine); **Karachyna Nataliia**, Doctor of Economic Sciences, (Vinnytsia, Ukraine); **Klymchuk Maryna**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Kozlovskiy Volodymyr**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Kraus Kateryna**, Candidate of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Lavrov Ruslan**, Doctor of Economic Sciences, (Chernihiv, Ukraine); **Nebava Mykola**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Nikiforova Liliia**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Prykaziuk Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine).

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of Vinnytsia National Technical University, protocol № 5 from 23.12.2021

Editorial board address: Scientific journal "Innovation and Sustainability", room 2222, Vinnytsia National Technical University, Khmelnytsky highway, 95, 21021, Vinnytsya, Ukraine.

Telephone: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Registered by the Ministry of Justice of Ukraine
Certificate of state registration of the print media
Series KB № 25028-14968P dated 08.11.2021

© Vinnytsia National Technical University, 2021
© Editorial board Innovation and Sustainability, 2021

ЗМІСТ

Єпіфанова І. Ю.

Ієрархічна класифікація факторів впливу на систему управління фінансовою стійкістю промислового підприємства 6

Бурєннікова Н. В.

Сучасні підходи до забезпечення ефективності процесу управління людськими ресурсами промислових підприємств у контексті проєктного менеджменту 13

Думанська І. Ю.

Відновлення мережі локальних аеропортів України: підходи, інноваційні моделі та стратегії дій 20

Єрмак С. О.

Діагностика ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах запровадження політики антикризового менеджменту 28

Зянько В. В., Нечипоренко Т. Д., Вальдшмідт І. М.

Тенденції та сучасні зрушення в інвестиційному середовищі на ринку житлової нерухомості 40

Карачина Н. П., Семцов В. М.

Сучасний стан та ймовірні тенденції розвитку неформальної зайнятості в Україні 46

Козловський В. О.

Підприємництво України в умовах інституційних змін 54

Приказюк Н. В., Гуменюк Л. С.

Дорожня карта впровадження кібер-страхування в Україні 64

CONTENTS**Yepifanova I.**

Hierarchical classification of factors influencing of financial stability management system of an industrial enterprise 6

Burennikova N.

Modern approaches to efficiency human resources management process industrial enterprises in the context of project management 13

Dumanska I.

Restoration of the network of local airports of Ukraine: approaches, innovative models and action strategies 20

Yermak S.

Diagnostics of innovative activity effectiveness of business structures at the implementation of anti-crisis management policy conditions 28

Zianko V., Nechyporenko T., Waldshmidt I.

Trends and current shifts in the investment environment in the residential real estate market 40

Karachyna N., Semtsov V.

Current situation and probable trends in the development of informal employment in Ukraine 46

Kozlovskiy V.

Enterprise of Ukraine in conditions of institutional changes 54

Prykaziuk N.V., Gumenyuk L.S.

Roadmap for the introduction of cyber insurance in Ukraine 64

УДК 338:658.1

ЄПФАНОВА Ірина Юріївна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та інноваційного менеджменту,

Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0002-0391-9026

e-mail: yepifanova@vntu.edu.ua

ІЄРАРХІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Метою статті є формування сукупності та ієрархічна класифікація факторів впливу на систему управління фінансовою стійкістю. В роботі запропоновані ієрархічні зв'язки факторів впливу на систему управління фінансовою стійкістю, що на відміну від існуючих підходів, дозволяє більш повно врахувати фактори, які визначають ефективність управління фінансовою стійкістю і сформувати математичну модель інтелектуальної підтримки прийняття управлінських рішень. Лінгвістичну змінну, що відповідає показнику ефективності управління фінансовою стійкістю, представлено у вигляді функції від складових, що описують вплив фінансово-економічних факторів на систему управління фінансовою стійкістю; вплив виробничих факторів та управлінських факторів.

Ключові слова: фінансова стійкість, лінгвістична змінна, власний капітал, рентабельність, персонал

JEL classification: G 17; M21; O21

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.6.12>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Усі суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форми власності функціонують в умовах динамічних змін зовнішнього середовища, посилені впливом пандемії. Це спричиняє підвищення уваги до забезпечення належного рівня фінансової стійкості й забезпеченості підприємств та раціональне використання ними усіх ресурсів, зокрема й фінансових.

Підприємство може вважатись стійким за умови не лише незалежності від зовнішніх джерел фінансування, проте й за умов забезпечення такого обсягу реалізації продукції, який дозволить отримати прибуток в розмірі, що дозволить виконати усі зобов'язання підприємства перед бюджетом та іншими контрагентами.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В літературі існують різні підходи до визначення сутності фінансової стійкості та методичних підходів до її аналізу. Так, Тульчинська С. О., Кириченко С. О., Аларіки С. Н. вважають фінансовою стійкістю особливий збалансований стан рівноваги підприємства, за якого відбувається раціональне використання виробничих та фінансових ресурсів, що дозволяє забезпечити його стабільне функціонування та розвиток, за наявності складних дестабілізуючих умов його середовища [1].

Ткаченко Є. Ю., Фатюха В. В., Яришко О. В. визначають фінансову стійкість як «здатність підприємства формувати фінансові ресурси таким чином, щоб забезпечити можливість постійної рівномірної основної діяльності, з урахуванням всіх ризиків та змін зовнішнього середовища» [2]. Мішкін Ф. С. стверджує, що «фінансова нестабільність виникає, коли

шоки для фінансової системи заважають інформаційному потоку, оскільки фінансова система більше не може виконувати свою роботу з передачі коштів тим, хто має продуктивні інвестиційні можливості» [3].

Дослідження літературних джерел [4-7] показало, що методичні підходи до визначення фінансової стійкості підприємства доцільно об'єднати у такі групи як коефіцієнтний, агрегатний, інтегральний, факторний, матричний підхід.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Сучасні моделі, що ґрунтуються на теорії штучних нейронних мереж [8], дозволяють прогнозувати функціонування різних, у тому числі і економічних, об'єктів. Основною властивістю штучних нейронних мереж є здатність до навчання, проте для цього потрібна значна база інформаційних ресурсів, що характеризують досліджувану систему за різного співвідношення і параметрів вхідних факторів. Теорія нечіткої логіки та лінгвістичної змінної забезпечує використання експериментальної, аналітичної та експертної вхідної інформації для дослідження причинно-наслідкових зв'язків поведінки економічної системи. Прийняття рішень щодо управління фінансовою стійкістю підприємств можна здійснювати на основі оцінювання якісних, кількісних і бінарних параметрів стану об'єкту, що досліджується. Саме тому потребують подальшого дослідження питання обґрунтування факторів впливу на процес управління фінансовою стійкістю з позиції теорії нечіткої логіки.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є формування сукупності та ієрархічна класифікація факторів впливу на систему управління фінансовою стійкістю.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Обґрунтування ефективного управління фінансовою стійкістю промислового підприємства ґрунтується на виборі певної сукупності чинників, які впливають на процес

формування та використання фінансових ресурсів підприємства.

Досить часто чинники, які впливають на фінансову стійкість, розділяють в розрізі зовнішніх та внутрішніх. До зовнішніх чинників впливу на фінансову стійкість відносять економічні, ринкові та інші.

Внутрішні чинники впливу на фінансову стійкість залежать безпосередньо від якості менеджменту на підприємстві та поділяються в розрізі операційних, інвестиційних та фінансових.

Зважаючи на системний підхід, згідно з яким підприємство є системою, яка відчуває вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів впливу, важливим є врахування впливу на фінансову стійкість як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. При цьому згрупуємо усі фактори, які впливають на рівень фінансової стійкості в розрізі фінансово-економічних, виробничих та управлінських.

Процес прийняття рішень за допомогою теорії нечіткої логіки ґрунтується на системі нечіткого логічного висновку – апроксимації залежності $Ff=f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ за допомогою нечітких правил та нечітких логічних операцій доповнення, об'єднання, перетину та імплікації.

Лінгвістичну змінну Ff можна представити у вигляді співвідношення:

$$Ff = f(X, Y, Z), \quad (1)$$

де Ff – показник ефективності управління фінансовою стійкістю промислового підприємства;

X – лінгвістична змінна (ЛЗ), що описує вплив фінансово-економічних факторів на фінансову стійкість промислового підприємства;

Y – ЛЗ, що описує вплив виробничих факторів, які впливають на формування фінансової стійкості;

Z – ЛЗ, що описує вплив управлінських факторів, які впливають на формування фінансової стійкості.

Лінгвістичну змінну, що описує вплив фінансово-економічних факторів можна розгорнути у залежність:

$$X = f(x_1, x_2, x_3, x_4), \quad (3)$$

де x_1 – ЛЗ «структура капіталу»;

x_2 – ЛЗ «рентабельність»;

x_3 – ЛЗ «власні оборотні кошти»;

x_4 – ЛЗ «стратегія підприємства».

Лінгвістична змінна, що описує вплив фінансово-економічних факторів, дозволяє оцінити фінансово-економічний стан підприємства з позиції фінансової стійкості за різними напрямками. Так, x_1 – це лінгвістична змінна, яка характеризує структуру капіталу промислового підприємства. Цей фактор характеризує співвідношення власного та залученого капіталу підприємства. Лінгвістична змінна, що описує структуру капіталу, оцінюється на універсальній множині [1...3] бали та лінгвістично оцінюється термами «переважання власного капіталу», «рівні частини власного та залученого капіталу», «переважання залученого капіталу».

Лінгвістична змінна x_2 – це лінгвістична змінна, яка характеризує рівень рентабельності промислового підприємства та оцінюється на універсальній множині [1...4] бали та лінгвістично оцінюється термами «збитковість», «низька рентабельність», «задовільна рентабельність», «висока рентабельність». Ця змінна дозволяє оцінити ефективність діяльності та спроможність підприємства отримувати прибуток.

Лінгвістична змінна x_3 – це лінгвістична змінна, яка відображає наявність в підприємства власних оборотних коштів, які свідчать про спроможність підприємства забезпечувати оборотні активи власним капіталом. Ця змінна оцінюється на універсальній множині [1...3] бали та лінгвістично оцінюється термами «достатній обсяг», «малий обсяг», «відсутність».

Лінгвістична змінна x_4 – це лінгвістична змінна, яка характеризує наявність в підприємства стратегії розвитку, яка дозволяє виробляти продукцію, що користується попитом, отримувати прибуток та бути конкурентоспроможним. Ця змінна оцінюється на універсальній множині [1...5] балів та лінгвістично оцінюється термами «ефективна», «неефективна», «відсутність».

Лінгвістичну змінну, яка характеризує вплив виробничих факторів, які впливають на формування фінансової стійкості, можна представити таким чином:

$$Y=f(y_1, y_2, y_3, y_4), \quad (4)$$

де y_1 – ЛЗ «технологічний рівень підприємства»;

y_2 – ЛЗ «рівень інформаційного розвитку»;

y_3 – ЛЗ «рівень інвестиційно-інноваційної діяльності»;

y_4 – ЛЗ «рівень енергоефективності виробництва».

Для забезпечення належного технологічного рівня підприємство повинно мати певний рівень інформаційного розвитку та бути обізнаним в сфері сучасних технологій, пропозицій виробників, за можливості мати власні інноваційні розробки. Сучасні технології на стільки стали невід'ємною складовою функціонування підприємств, що в 2017 році згідно з даними Євростату приблизно одна п'ята частина підприємств (19%) в ЄС використовували спеціалістів з інформаційних та комп'ютерних технологій [9]. Лінгвістична змінна y_1 – лінгвістична змінна, яка характеризує технологічний рівень підприємства та відображає використання підприємством сучасних технологій. За низького технологічного рівня процеси є більш ресурсозатратними та менш ефективними. Ця змінна оцінюється на універсальній множині [1...3] бали та лінгвістично оцінюється термами «високий», «середній», «низький».

Аналогічно на універсальній множині термами «середній», «низький», «високий» оцінюється й y_2 – лінгвістична змінна «рівень інформаційного розвитку».

На фінансову стійкість впливає й рівень інвестиційно-інноваційної діяльності – лінгвістична змінна y_3 , яка оцінюється на універсальній множині [1...3] бали та лінгвістично оцінюється термами «середній», «низький», «високий».

Лінгвістична змінна y_4 – лінгвістична змінна, яка характеризує рівень енергоефективності виробництва і визначається в тоннах умовного палива на одиницю продукції. Ця змінна оцінюється на універсальній множині [1...3] бали та лінгвістично оцінюється термами «середній», «низький», «високий».

Лінгвістичну змінну, що описує вплив управлінських чинників на формування фінансової стійкості, можна представити наступним чином:

$$Z=f(z_1, z_2, z_3, z_4), \quad (5)$$

де z_1 – ЛЗ «морально-психологічний клімат в колективі»;

z_2 – ЛЗ «мотивація персоналу»;

z_3 – ЛЗ «організаційна структура»;

z_4 – ЛЗ «рівень інтелектуального капіталу підприємства».

Лінгвістична змінна z_1 характеризує морально-психологічний клімат в колективі, який може підсилювати чи знижувати продуктивність працівників. Одним з напрямів, що допомагають створенню сприятливого психологічного клімату, є організація людей у виробничі колективи на основі їхньої психологічної сумісності, під якою розуміється психологічна близькість партнерів, взаємна симпатія, схожість їхніх характерів, спільність інтересів та нахилів. Ця змінна оцінюється на універсальній множині [1...3] бали та лінгвістично оцінюється термами «несприятливий», «нейтральний», «сприятливий».

Одним із найважливіших внутрішніх факторів є мотивація персоналу. Даний фактор, представлений у вигляді ЛЗ z_2 , оцінюється термами «низька», «середня», «висока» на універсальній множині [1...3] бали.

Метою формування мотивації є стимулювання і підтримка поведінкової активності працівників у напрямку ефективного використання ресурсів, впровадження інновацій, визначення перспективних напрямів розвитку підприємства.

Формуючи систему мотивації на підприємстві, необхідно враховувати особливості працівників, на які буде направлена дана система. Такі особливості розглянуті у відомих теоріях мотивування працівників – теорії «X», «Y», «Z». Перша теорія ґрунтується на тому, що людина в першу чергу мотивується біологічними потребами і має успадковану нелюбов до роботи, тому таку людину спонукати до роботи можна лише примушуючи. Дані працівники виконують роботу неякісно, безвідповідально, тому потребують постійного контролю. Контингент працівників на промислових підприємствах, які належать до такої категорії, може бути досить широким і мотивування їх є складною задачею. Прошарок таких працівників у більшості випадків може виконувати тільки

наявні заходи енергозбереження без генерації нових напрямків. Це пов'язано з відсутністю необхідних знань та бажання пізнавати щось нове, великим завантаженням важкою роботою без можливості відволікатися на інші напрямки життєдіяльності підприємства.

Працівники середньої ланки зацікавленості виконують роботу без особливого примусу чи контролю з боку керівництва, отримують від неї не тільки матеріальне, але і моральне задоволення, беруть на себе відповідальність за розвиток підприємства. Мотивування таких працівників описується теорією Y. Найбільш свідомі працівники, які не потребують контролю, можуть мати власну думку з питань виробництва та її відстоювати, не бояться проявляти ініціативу і отримують задоволення від роботи – їх мотивування може бути описане за допомогою теорії Z. Для таких працівників пошук нових ідей і напрямків у збереженні енергії може стати однією зі складових їх повсякденної роботи. Можливість бути визнаними серед інших працівників колективу підприємства та отримати різного роду матеріальні і моральні заохочення є значним мотиватором. Головним аспектом у мотивації такого роду працівників – це бути почутими і реалізованими.

Впливає на рівень фінансової стійкості й ефективність організаційної структури підприємства. Цей фактор, представлений у вигляді ЛЗ z_3 , оцінюється термами «неефективна», «недостатньо ефективна», «ефективна» на універсальній множині [1...3] бали

Інтелектуально-мотиваційна складова характеристика підприємства складається не тільки з рівня мотивації працівників, але і з рівня інтелектуального капіталу працівників підприємства з позиції оцінки впровадження конкретної інноваційної стратегії. Фактор z_6 – ЛЗ «рівень інтелектуального капіталу» визначається на універсальній множині [1...3] бали та оцінюється термами «низький», «середній», «високий».

На основі сформованої ієрархічної сукупності факторів впливу розроблено дерево логічного висновку, корінь якого відповідає сукупності джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності, а висячі вершини – факторам впливу (рис. 1).

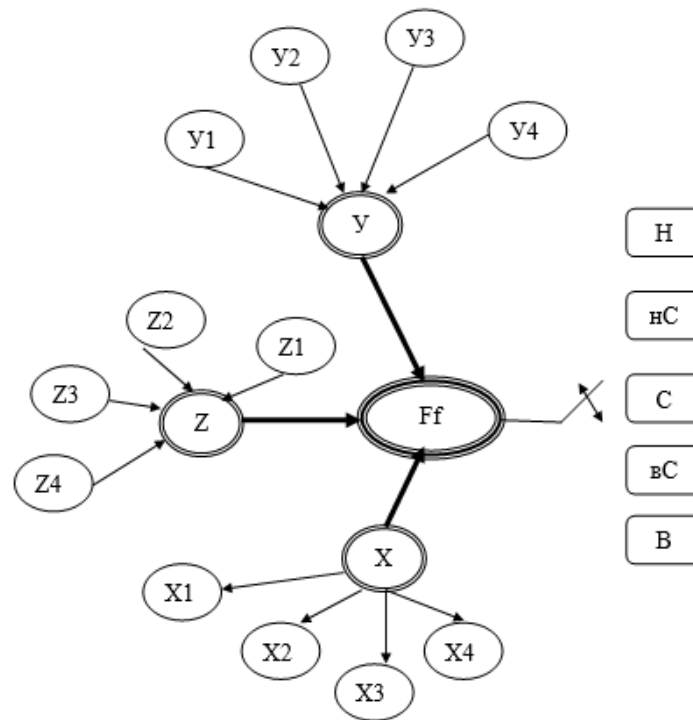

Рис. 1. Дерево логічного висновку ієрархічних зв'язків факторів, які впливають на процес прийняття рішення щодо ефективності управління фінансовою стійкістю

Розподіл факторів впливу на процес оцінки значень показника ефективності | фінансової стійкості наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Фактори впливу як лінгвістичні змінні

Параметр	Позначення та назва змінної	Універсальна множина	Лінгвістичні терми для оцінки
Фінансово-економічні фактори (В)	x_1 – ЛЗ «Структура капіталу»	$U(x_1) = \{1-3\}$ (балів)	рівні частини власного та залученого капіталу, переважання залученого капіталу, переважання власного капіталу
	x_2 – ЛЗ «Рентабельність»	$U(x_2) = \{1-4\}$ (бали)	збитковість, низька рентабельність, задовільна рентабельність, висока рентабельність
	x_3 – ЛЗ «Власні оборотні кошти»	$U(x_3) = \{1-3\}$ (балів)	відсутність, малий обсяг, достатній обсяг
	x_4 – ЛЗ «Стратегія підприємства»	$U(x_4) = \{1-5\}$ (балів)	відсутня, неефективна, ефективна
Виробничі фактори (y)	y_1 – ЛЗ «Технологічний рівень підприємства»	$U(y_1) = \{1-3\}$ (бали)	низький, середній, високий
	y_2 – ЛЗ «Рівень інформаційного розвитку»	$U(y_2) = \{1-4\}$ (бали)	низький, середній, високий
	y_3 – ЛЗ «Рівень інвестиційно-інноваційної діяльності»	$U(y_3) = \{1-4\}$ (бали)	низький, середній, високий
	y_4 – ЛЗ «Рівень енергоефективності виробництва»	$U(y_4) = \{1-4\}$ (балів)	низький, середній, високий
Організаційна складова (z)	z_1 – ЛЗ «Морально-психологічний клімат в колективі»	$U(z_1) = \{1-3\}$ (бали)	несприятливий, нейтральний, сприятливий
	z_2 – ЛЗ «Мотивація персоналу»	$U(z_2) = \{1-3\}$ (бали)	низька, середня, висока
	z_3 – ЛЗ «Організаційна структура»	$U(z_3) = \{1-3\}$ (бали)	неефективна, недостатньо ефективна, ефективна
	z_4 – ЛЗ «Рівень інтелектуального капіталу підприємства»	$U(z_4) = \{1-5\}$ (бали)	низький, середній, високий

Кожен фактор представлений у вигляді лінгвістичної змінної, наведено універсальну множину варіювання фактора та лінгвістичні терми для оцінки.

На основі сформованих факторів впливу будуватиметься математична модель інтелектуальної підтримки прийняття рішень на базі теорії нечіткої логіки та лінгвістичної змінної. Для розробленої математичної моделі форму функцій належності прийнято гаусовою. Така форма функції належності є найбільш гнучкою, універсальною і дозволяє описувати ступінь належності більшості процесів, що розглядаються.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

В роботі сформовано сукупність та здійснено ієрархічна класифікацію факторів впливу на систему управління фінансовою стійкістю. Перспективами подальших досліджень є побудова математичної моделі інтелектуальної підтримки прийняття рішень на базі теорії нечіткої логіки та лінгвістичної змінної на основі сформованих факторів впливу.

Література

1. Тульчинська С. О., Кириченко С. О., Аларіки С. Н. Фінансова стійкість як складова економічної ефективності підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. №4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/3.pdf
2. Ткаченко Є. Ю., Фатюха В. В., Яришко О. В. Фінансова стійкість підприємства: сутність та основи управління. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 56. С. 129-134. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/56_2021/24.pdf.
3. Mishkin, F. Global Financial Instability: Framework, Events, Issues. *Journal of Economic Perspectives*. 1999. Vol. 13(4). Pp. 3-20.
4. Левкович О. В., Калашнікова Ю. М. Фінансова стійкість як передумова інноваційного розвитку підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8776>.
5. Ясіновська І. Ф. Сучасні підходи до оцінки фінансової стійкості підприємств. *Європейські перспективи*. 2016. № 2. С. 169-175.
6. Паянок Т. М., Савченко А. М., Морозюк А. М. Загальна оцінка фінансового стану підприємства: теоретичні та практичні підходи. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 88–94. DOI: [10.32702/2306-6806.2020.12.88](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.12.88)
7. Mamatova T. V., Chykarenko I. A., Moroz E. G., Yerifanova I. Yu., Kudlaieva N. V. Management of enterprises and organizations under the conditions of sustainable development. *International Journal of Management*. 2020. 11 (4). Pp. 151-159. DOI 10.34218/IJM.11.4.2020.0 16.
8. Осовский С. *Нейронные сети для обработки информации*. М.: Финансы и статистика, 2002 . 344 с.
9. Eurostat (2017) Eurostat regional yearbook 2017. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2017/09/14-09-2017-eurostat-regional-yearbook-2017.

References

1. Tulchinskaya S. O., Kirichenko S. O., Alarika S.N. (2018) Finansova stiykist yak skladova ekonomichnoyi efektyvnosti pidpryyemstva [Financial stability as a component of economic efficiency of the enterprise]. *Efficient economy*. No 4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/3.pdf
2. Tkachenko E. Yu., Fatyukha V. V., Yaryshko O. V. (2021) Finansova stiykist pidpryyemstva: sutnist ta osnovy upravlinnia [Financial stability of the enterprise: essence and basics of management]. *Market infrastructure*, vol. 56, pp. 129-134, , available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/56_2021/24.pdf.
3. Mishkin, F. (1999) Global Financial Instability: Framework, Events, Issues. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 13(4), pp. 3-20.
4. Levkovich O. V., Kalashnikov Y. M. (2021) Finansova stiykist yak peredumova innovatsiinoho rozvytku pidpryyemstva [Financial stability as a prerequisite for innovative development of the enterprise]. *Efficient economy*. No 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8776>.
5. Yasinovskaya I. F. (2016) Suchasni pidkhody do otsinky finansovoi stiykosti pidpryyemstv [Modern approaches to assessing the financial stability of enterprises]. *European perspectives*, vol. 2, pp. 169-175.
6. Payanok T. M., Savchenko A. M., Morozyuk A. M. (2020) Zahalna otsinka finansovoho stanu pidpryyemstva: teoretychni ta praktychni pidkhody [General assessment of the financial condition of the

enterprise: theoretical and practical approaches]. *Economy and state*, No 12, pp. 88–94. DOI: [10.32702/2306-6806.2020.12.88](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.12.88)

7. Mamatova T. V., Chykarenko I. A., Moroz E. G, Yepifanova I.Yu., Kudlaieva N. V. (2020) Management of enterprises and organizations under the conditions of sustainable development. *International Journal of Management*, No. 11 (4), pp. 151-159. DOI 10.34218/IJM.11.4.2020.0 16.

8. Osovsky S. (2002) *Nejronnye seti dlja obrabotki informacii* [Neural networks for information processing]. Moscow: Finance and Statistics, 2002.

9. Eurostat (2017) Eurostat regional yearbook 2017. Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2017/09/14-09-2017-eurostat-regional-yearbook-2017.

Abstract

YEPIFANOVA Iryna. Hierarchical classification of factors influencing of financial stability management system of an industrial enterprise

The purpose of the article is to form a set and hierarchical classification of factors influencing the system of financial stability management. The paper proposes hierarchical relationships of factors influencing the financial stability management system, which, in contrast to existing approaches, allows to take more fully into account the factors that determine the effectiveness of financial stability management and form a mathematical model of intellectual support for management decisions. The linguistic variable that corresponds to the indicator of the effectiveness of financial stability management is presented as a function of the components that describe the impact of financial and economic factors on the financial stability management system; the influence of production factors and management factors.

The practical significance of the results is that the theoretical and methodological provisions of scientific work are brought to the level of specific practical recommendations for the formation of the financial stability management system and can be used by industrial enterprises to make management decisions to improve business results in their relationship and interdependence.

Keywords: *financial stability, linguistic variable, equity, profitability, staff.*

Стаття надійшла до редакції 20.11.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Єпіфанова І. Ю. Ієрархічна класифікація факторів впливу на систему управління фінансовою стійкістю промислового підприємства. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 6-12.

Yepifanova I. (2021) Hierarchical classification of factors influencing of financial stability management system of an industrial enterprise. *Innovation and Sustainability*, №1, pp. 6-12

УДК 330.3:338.24:303.22:631.1:51-77

БУРЕННІКОВА Наталія Вікторівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту,
Вінницький національний технічний університет
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2529-1372
n.burennikova@ukr.net

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ПРОЄКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті на підґрунті існуючих підходів до процесу управління людськими ресурсами промислових підприємств окреслено новітні підходи до ефективності такого управління, вказано на його значущість у сучасних умовах. Метою статті є окреслення сучасних підходів до забезпечення ефективності процесу управління людськими ресурсами в проєктному менеджменті для досягнення конкурентоспроможності промислових підприємств, котрі беруть участь у коротко- та довгострокових проєктах. Розглянуто варіант тлумачення такого управління, а також висловлено думку автора стосовно актуального трактування категорії «людські ресурси». Наведено авторське визначення ефективності як якісної складової результативності будь-якого процесу, в тому числі, процесу управління, зокрема, людськими ресурсами. Процесом автором вважається сукупність дій системи (наприклад, підприємства) у просторі та часі при певних внутрішніх і зовнішніх умовах (обставинах) під впливом яких-небудь факторів (рушійних сил). В основу зазначеного вище підходу покладено матрицю відповідальності проєкту. Акцентовано увагу на тому, що ефективність процесу управління людськими ресурсами підприємств (як систем на мікрорівні) можна оцінювати за допомогою моделей Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка, окреслено основний склад таких моделей із відповідним категоріальним апаратом. Акцентовано, що такі моделі можна застосовувати для систем будь-яких типів та рівнів ієрархії. Підкреслено, що оцінювання ефективності процесу управління сприятиме підвищенню обґрунтованості управлінських рішень в проєктному менеджменті, зокрема, стосовно людських ресурсів. Наведено приклад матриці відповідальності по проєкту із зазначенням місця авторських моделей ефективності (якісної складової результативності процесу) в ній. На основі використання процесного та системного підходів запропоновано враховувати ефективність управління на кожній стадії реалізації проєкту.

Ключові слова: управління, ефективність, процес, людські ресурси, підприємство, матриця відповідальності.

JEL classification: C53; D2; L51; P47

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.13.19>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективне управління людськими ресурсами є важливою частиною для досягнення цілей діяльності промислових

підприємств, а удосконалювання управління, пов'язане з оцінюванням його ефективності, є нагальною проблемою сьогодення. Саме ефективне управління, зокрема, людськими ресурсами, сприяє економічному зростанню, покращенню показників діяльності та конкурентоспроможності продукції

промислових підприємств тощо. Досягненню цілей підприємств сприяє проєктний менеджмент, який своїм внеском у розвиток підприємств (складних, динамічних, кібернетичних систем, котрі потребують управління) оживляє економіку.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Оскільки економіка в умовах глобалізації стає все більш нестабільною, то на рівні підприємств зростає значимість формування конкурентних переваг на основі не тільки традиційних, а й інноваційних методів управління людськими ресурсами. Дослідження еволюції питання щодо управління людськими ресурсами, пов'язаного з використанням тих чи інших його методів, показало, що протягом останніх десятиріч йому приділяли увагу зарубіжні вчені Г. Беккер [1], У. Мілер [2], М. Портер [3], А. Сен [4], Д. Черінгтон [5], Шулер та Джексон [6] тощо, а також вітчизняні науковці Л. Балабанова [7], Д. Богиня [8], Е. Лібанова [9], Д. Мельничук [10], В. Поддубняк [11], О. Тимохіна [12], А. Фандєєва [13] та ін. М. Портер [3] виявив, що управління людськими ресурсами є ключовим фактором для досягнення конкурентної переваги, тому актуальними стають питання ефективності зазначеного управління. Вчені (наприклад, [14]) доводять, що в сучасних умовах основою забезпечення ефективності діяльності промислових підприємств є збалансована система управління людськими ресурсами (HRM), спрямована на формування конкурентних переваг підприємств завдяки правильному оцінюванню ефективності самого процесу управління.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ
Невирішеною частиною проблеми залишаються підходи до оцінювання ефективності процесу управління людськими ресурсами підприємств. Для зазначеного оцінювання нами запропоновано застосовувати, наприклад, авторські показники ефективності функціонування компонент учасників виробництва щодо людського капіталу (див., наприклад, [15]).

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є окреслення сучасних підходів до забезпечення ефективності процесу управління людськими ресурсами в проєктному менеджменті для досягнення конкурентоспроможності промислових підприємств, котрі беруть участь у коротко- та довгострокових проєктах. Такі проєкти мають бути результативними.

Відомим є факт, що з точки зору управління процесами в проєкті можна управляти людськими ресурсами, штатом проєкту, тобто тими об'єктами управління, які вимірюються кількісно. Нашою задачею є акцентування уваги на можливості вимірювання та оцінювання результативності й ефективності самого процесу управління, зокрема, людськими ресурсами підприємства у контексті проєктного менеджменту. При цьому процесом, як завжди, вважатимемо сукупність дій системи у просторі та часі при певних внутрішніх і зовнішніх умовах (обставинах) під впливом яких-небудь факторів (рушійних сил). При дослідженні використовуватимемо авторські моделі Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка складових частин результативності будь-якого процесу та відповідні показники як індикатори дієвості процесу [16] в даному випадку, процесу управління людськими ресурсами.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Як показали наші дослідження вже протягом понад 20 років, потребують розглядання категорія результативності (of the efficiency) будь-якого процесу за кінцевими наслідками одночасно і з кількісного боку, у вигляді характеристики його масштабного продукту, і з якісного, з урахуванням ефективності (of the effectiveness), та відповідні їм показники як індикатори [15-17 та ін.]. У моделях складових результативності та ефективності, як завжди, наслідком процесу управління «...вважатимемо продукти цього процесу: продукт як користь – чистий наслідок процесу, продукт як втрати (втрачений наслідок процесу), загальний продукт

(сукупний наслідок процесу як з позицій користі, так і з позицій втрат); масштабний продукт у вигляді продукту як користі та тієї частини продукту як втрат, котра пропорційна частці продукту як користі в загальному продукті (цей продукт характеризує масштаб процесу – звідси і походить його назва). Показники як індикатори дієвості процесу управління мають такий вигляд: V – показник загального продукту процесу; Z – показник його продукту як затрат; $G = (V - Z)$ є показником продукту як вигоди (користі) процесу; $E = V / Z$ – показник ефективності процесу як відношення показників загального продукту V і продукту як затрат Z (якісна складова результативності процесу); $K = (G + Z \cdot G / V)$ – показник масштабного продукту процесу (кількісна складова показника результативності процесу); $R = K \cdot E = K \cdot V / Z = G \cdot V (1 + V / Z)$ є показником результативності процесу як добутку показника K масштабного продукту процесу на показник E його ефективності» [15, с. 22]. Пропонований нами підхід до встановлення та досягнення конкретного рівня ефективності процесу управління, зокрема, людськими ресурсами проєкту, ґрунтується на результатах обчислень за моделями складових результативності та ефективності (якісної складової результативності) процесу. Він може сприяти підвищенню обґрунтованості управлінських рішень у контексті згаданої вище ефективності процесу управління проєктом.

Інформаційною базою для обчислення показників складових результативності у випадку, наприклад, підприємств є річні фінансові звіти відповідних підприємств; для розрахунків їх слід брати у грошовому вимірі у фактичних цінах на одного працюючого. В інших випадках використовується певна інформаційна база з урахуванням того, що практичне застосування запропонованих підходів до дослідження певного процесу на основі моделювання залежить від специфіки цього процесу та потребує спеціального розгляду, що пов'язується з особливостями вимірювання продуктів процесу [16].

Стосовно терміна «людські ресурси» (англ. – «human resources»), відзначимо таке. Поява цього терміна «...з одного боку, пов'язується із заміною категорій «трудо́ві

ресурси» (ввів у науковий обіг у 20-х роках ХХ ст. академік С. Г. Струмлі́н (Струмилло-Петрашкевич)), «кадри» (від фр. *cadres* – особовий склад), «персонал» (від лат. *persona* – особа, особистість; *personalis* – особовий, особистий) ...Незважаючи на значне поширення, термін «людські ресурси» у категорійному плані є недостатньо визначеним і у доступних енциклопедичних виданнях не надається його універсальна тлумачна формула» [18, с. 7].

Унаслідок складності й багаторівневості сучасна системи управління людськими ресурсами не є чітко структурованою, але у її складі виокремлюють керуючу і керовану підсистеми. У площині управління людськими ресурсами керуюча підсистема здійснює управлінський вплив на керовану для забезпечення функціонування та розвитку останньої в певному напрямі. Зазначене відбувається за рахунок реалізації функцій, методів і принципів тощо управління людськими ресурсами в проєктному менеджменті. Усі вони є взаємопов'язаними і спрямовані на досягнення відповідної результативності процесу управління.

Управління людськими ресурсами проєкту містить процеси, які спряють організації та керуванню командою проєкту. На тлі безпрецедентних наслідків і викликів, спричинених пандемією COVID-19, економічною кризою тощо підприємства змушені запроваджувати кардинально нові підходи до організації робочих процесів, а також управління ними. Таке управління має бути ефективним. Керівники підприємств мають зосереджувати увагу не тільки на плануванні можливих подій при реалізації проєктів, а й на злагоженості дій усієї команди, персоналу підприємства як складової людських ресурсів. Вміння ефективно організовувати колективну роботу набуває особливого значення при управлінні командою проєкту. Якщо учасники проєкту мають недостатній рівень управлінських та/або технічних вмінь і навичок, тоді їх набуття або розвиток слід передбачати у плані навчання персоналу [19]. За організацію «середовища проєкту» покладається обов'язок на менеджерів проєктів. Вони мають заручитися допомогою вищого керівництва та прихильністю учасників

команд, ефективно вирішувати та улагоджувати інциденти, які виникають під час виконання проєкту, зміцнювати довіру та створювати умови для відкритого спілкування між членами команди.

Не зосереджуючи уваги на етапах (стадіях) розвитку проєкту, перейдемо до підходів стосовно його здійснення (реалізації) та ролі у ньому менеджера. Зазначене здійснення відбувається в рамках конкретних організаційних форм, конструкція яких значно впливає на сам проєкт. Існує велике різноманіття організаційних форм реалізації проєктів залежно від того, хто виступає менеджером проєкту [19]. Одним з найбільш відомих підходів до візуалізації певної організаційної форми реалізації проєкту є матриця розподілу відповідальності (Responsibility Assignment Matrix, RAM), яка дозволяє ілюструвати зв'язки між робочими діями (процесами, операціями тощо) під час виконання конкретного проєкту і членами проєктної групи. Матриця є структурою, яка ставить у відповідність до ієрархічної структури конкретну організаційну структуру і певним чином сприяє окресленню кола осіб, відповідальних за кожен елемент змісту проєкту. Організаційна структура проєкту (OBS) визначає відносини між його учасниками, їхню відповідальність і

повноваження в процесі реалізації проєкту. Матриця може бути створеною у форматі, названому RACI (див. табл. 1, складену на прикладі реалізації проєкту щодо встановлення програмного забезпечення на промисловому підприємстві).

Ефективне управління проєктом має розглядатися з позицій як системного підходу, так і з позицій окремих відповідних складових (компонентів, елементів, частин) такої системи, які це відображено у таблиці 1. При цьому виникає необхідність розроблювання й удосконалювання відповідної методики вимірювання та оцінювання ефективності (E) процесу управління проєктом у контексті людських ресурсів (команди проєкту). Така методика, на нашу думку, може ґрунтуватися на моделях складових ефективності та результативності будь-якого процесу авторів Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка (детальніше – див. у роботах [15-17] тощо). Згадані моделі можуть застосовуватись для систем будь-яких типів та ієрархічних рівнів (див. [15-17] та ін.), що уможлиблює їх використання для випадку процесу управління людськими ресурсами промислових підприємств як систем на мікрорівні.

Таблиця 1

Матриця відповідальності RAM у форматі RACI (E) для промислового підприємства

Функція	Елементи організаційної структури			
	Інвестор проєкту	Менеджер проєкту	Розробник	Аналітик
Початок проєкту	C	A; E	R	R
Складання плану проєкту	I	A; E	C	C
Порівняння вимог користувачів	I	A; E	I	R
Встановлення технічних вимог	I	A; E	I	R
Визначення програмних засобів	I	A; E	R	C
Визначення тестового програмного забезпечення	I	A; E	C	R
Встановлення програмного забезпечення	C	A; E	C	R

Джерело: удосконалено авторами на основі [19, 20] та презентованих уперше в роботі [16] авторських результатів досліджень щодо можливості застосування моделей складових результативності до будь-яких систем

У табл. 1: R – Responsible (виконує); A – Accountable (несе відповідальність); C – Consult before doing (консультує до виконання); I – Inform after doing (повідомляє після виконання). Зазначена матриця у контексті досягнення певної ефективності процесу управління доповнена нами E – Effectiveness (забезпечує ефективність результату проєкту); маємо RACI (E). Матриця відповідальності сприяє більшій оперативності та дієвості реалізації проєкту, чіткішому визначенню функціональних обов'язків окремих учасників проєкту, підвищенню відповідальності за кінцевий результат проєкту задіяних у ньому людських ресурсів, ефективності процесу управління ними.

Презентована методика із використанням авторських моделей складових результативності процесу управління людськими ресурсами підсилює та урізноманітнює існуючі аспекти в контексті аналізу понять і процесів на засадах проєктного менеджменту. Подальші розвідки планується пов'язати з матрицею відповідальності у контексті ефективності управління людськими ресурсами з практичної точки зору.

6. ВИСНОВКИ З **ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК.** Через нестабільність соціальних, політичних тощо умов та економічну кризу в країні постають питання покращення використання людських ресурсів у проєктах й ефективного управління ними, що детальніше з теоретичної та практичної точок зору досліджуватиметься нами у подальшому. Запропонований нами підхід із застосуванням оновленої матриці відповідальності може сприяти підвищенню ефективності управління людськими ресурсами та, на основі цього, покращенню конкурентоспроможності підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Becker G. S. *Human capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press, 1993. 412 p.
2. Miler W. *Human Resource Management*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall. 1987. 368 p.
3. Porter M. E. The five competitive forces that shape strategy. *Harvard Business Review*. 2008. Vol. 86, iss. 1. P. 78-93.
4. Sen A. K. Human Rights and Capabilities. *Journal of Human Development*. 2005. № 6. P. 151-166.
5. Cherrington D. *The Management of Human Resource*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1995. 422 p.
6. Schuler R. S., Jackson S. E. Linking competitive strategies with human resource management practices. *Academy of Management Executive*. 1987. Vol. 1. № 3. P. 207-219.
7. Балабанова Л. В., Сардак О. В. *Управління персоналом: [підручник]*. К.: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
8. Богиня Д. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці : інституційний аспект. *Україна: аспекти праці*. 2005. № 1. С. 3-8.
9. Лібанова Е., Палій О. *Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб.* К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 491 с.
10. Мельничук Д. П. *Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія*. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.
11. Поддубняк В. В. Трансформаційні процеси в управлінні людськими ресурсами: соціальні та культурні пріоритети. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. № 2. С. 163-167.
12. Тимохіна О. О. Управління персоналом як ключовий елемент у системі менеджменту підприємства. *Економіка і регіон*. 2013. № 4. С. 106-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2013_4_19.
13. Фандеєва А. Є. Теоретичні положення стратегічного управління людськими ресурсами. *Бізнес Інформ*. 2012. № 11. С. 230-233.
14. Krausert A. HRM systems for knowledge workers: differences among top managers, middle managers, and professional employees. *Human Resource Management*. 2014. Vol. 53. No. 1. P. 67-87.
15. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В. О., Кавецький В. В. Теоретико-прикладні аспекти управління ефективністю інвестицій промислових підприємств з позицій стейкхолдерської теорії: сутність, показники. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 218-229.
16. Ярмоленко В. О., Поліщук (Буреннікова) Н. В. Складові результативності функціонування складних систем як об'єкти моделювання. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 33. С. 86-93.
17. Поліщук (Буреннікова) Н. В. *Функціонування економічних систем: моделі складових результативності : [моногр.]*. Вінниця: ВНАУ, 2010. 396 с.
18. Сардак С. Е. *Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації: моногр.* Д. : Вид-во ДНУ, 2012. 460 с.
19. Мазур И. И., Шапиро В. Д., Ольдерогге Н. Г. *Управление проектами: Учебн. пособ. / Под общ. ред. И. И. Мазура*. 2-е изд. М.: Омега-Л, 2004. 664 с.
20. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide). Project Management Institute, 2017. 756 p.

REFERENCES

1. Becker G. S. (1993) *Human capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
2. Miler W. (1987) *Human Resource Management*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
3. Porter M. E. (2008) The five competitive forces that shape strategy. *Harvard Business Review*, vol. 86, iss. 1, pp. 78-93.
4. Sen A. K. (2006) Human Rights and Capabilities. *Journal of Human Development*, no. 6, pp. 151-166.
5. Cherrington D. (1995) *The Management of Human Resource*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
6. Schuler R. S., Jackson S. E. (1987) Linking competitive strategies with human resource management practices. *Academy of Management Executive*, vol. 1, no. 3, pp. 207-219.
7. Balabanova L. V., Sardak O. V. (2011) *Upravlinnia personalom* [Personnel management]. K.: Tsentr uchbovoi literatury.
8. Bohynia D. (2005) Transformatsiini protsesy v systemi formuvannia natsionalnoho rynku pratsi: instytutsiinyi aspekt [Transformational processes in the system of formation of the national labor market: institutional aspect]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 1, pp. 3-8.
9. Libanova E., Pali O. (2004) *Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst* [Labor market and social protection]. K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko Osnovy.
10. Melnychuk D. P. (2015) *Liudskyy kapital: priorytety modernizatsii suspilstva u konteksti polipshennia yakosti zhyttia naseleattia: monohrafiia* [Human capital: priorities for modernization of society in the context of improving the quality of life]. Zhytomyr: Polissia.
11. Poddubniak V. V. (2013) Transformatsiini protsesy v upravlinni liudskymy resursamy: sotsialni ta kulturni priorytety [Transformational processes in human resource management: social and cultural priorities]. *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*, no. 2, pp. 163-167.
12. Tymokhina O. O. (2013) Upravlinnia personalom yak kliuchovyi element u systemi menedzhmentu pidpriemstva [Personnel management as a key element in the enterprise management system]. *Ekonomika i rehion*, no. 4: 106-112, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2013_4_19.
13. Fandieieva A. Ye. (2012) Teoretychni polozhennia stratehichnoho upravlinnia liudskymy resursamy [Theoretical provisions of strategic human resource management]. *Biznes Inform*, no. 11, pp. 230-233.
14. Krausert A. (2014) HRM systems for knowledge workers: differences among top managers, middle managers, and professional employees. *Human Resource Management*, vol. 53, no. 1, pp. 67-87.
15. Buriennikova N. V., Yarmolenko V. O., Kavetskyi V. V. (2020) Teoretyko-prykladni aspekty upravlinnia efektyvnistiu investysii promyslovykh pidpriemstv z pozytsii steikholderskoi teorii: sutnist, pokaznyky [The Theoretical and Applied Aspects of the Management of Efficiency of the Industrial Enterprises' Investments from the Standpoint of the Stakeholder Theory: Essence, Indicators]. *Biznes Inform*, no. 1, pp. 218-229.
16. Iarmolenko V. O., Polishchuk (Buriennikova) N. V. (2012) Skladovi rezultatyvnosti funktsionuvannia skladnykh system yak obiekty modeliuвання [Components of the Performance of Complex Systems as Objects of Modeling]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 33, pp. 86-93.
17. Polishchuk (Buriennikova) N. V. (2010) *Funktsionuvannia ekonomichnykh system: modeli skladovykh rezultatyvnosti* [Functioning of Economic Systems: Models of Performance Components]. Vinnytsia: VNAU.
18. Sardak S. E. (2012) *Upravlinsko-rehuliatorni aspekty rozvytku liudskykh resursiv v umovakh hlobalizatsii* [Management and regulatory aspects of human resources development in the context of globalization]. Dnipro: Vyd-vo DNU,.
19. Mazur Y. Y., Shapyro V. D., Olderohhe N. H. (2004) *Upravlenye proektamy* [Project management]. M.: Omeha-L.
20. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide) (2017). Project Management Institute.

Abstract

BURENNIKOVA Nataliia. Modern approaches to efficiency human resources management process industrial enterprises in the context of project management

The article, based on the existing approaches to the process of human resources management of industrial enterprises outlines the latest approaches to the effectiveness of such management, points to its importance in modern conditions. The aim of the article is to outline modern approaches to ensuring the effectiveness of the human resource management process in project management to achieve competitiveness of industrial enterprises involved in short- and long-term projects. The variant of interpretation of such management is considered, and also the opinion of the author concerning actual interpretation of a category "human resources" is expressed. The author's definition of efficiency as a qualitative component of the effectiveness of

any process, including the management process, in particular, human resources. The author's process is a set of actions of the system (for example, enterprises) in space and time under certain internal and external conditions (circumstances) under the influence of any factors (driving forces). The above approach is based on the project responsibility matrix. Emphasis is placed on the fact that the effectiveness of the process of human resource management of enterprises (as systems at the micro level) can be assessed using models Burennikova (Polishchuk) -Yarmolenko, outlined the main composition of such models with the appropriate categorical apparatus. It is emphasized that such models can be applied to systems of any types and levels of hierarchy. It is emphasized that evaluating the effectiveness of the management process will help increase the validity of management decisions in project management, in particular, in relation to human resources. An example of the matrix of responsibility for the project is given, indicating the place of the author's efficiency models (qualitative component of the process effectiveness) in it. Based on the use of process and system approaches, it is proposed to take into account the effectiveness of management at each stage of project implementation.

Keywords: management, efficiency, process, human resources, enterprise, responsibility matrix.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Буреннікова Н. В. Сучасні підходи до забезпечення ефективності процесу управління людськими ресурсами промислових підприємств у контексті проектного менеджменту. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 10-15.

Burennikova N. (2021) Modern approaches to efficiency human resources management process industrial enterprises in the context of project management. *Innovation and Sustainability*, №. 1, pp. 10-15.

УДК 656.71.003 (043.2)

DUMANSKA Ilona

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of International Economic Relations,
Khmelnitskyi National University, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-2449-0633
e-mail: dumanskaiy@gmail.com

RESTORATION OF THE NETWORK OF LOCAL AIRPORTS OF UKRAINE: APPROACHES, INNOVATIVE MODELS AND ACTION STRATEGIES

The state of aviation of Ukraine in the pre- and post-pandemic period is analyzed. The peculiarities of the development of the existing objects of the aviation infrastructure of Ukraine, including the network of local airports, are determined. Factors influencing the development of state infrastructure in the field of building a network of local airports have been identified. The approach to understanding of networks of local airports as function consisting of such elements as the airport is formed; airline; organization of air traffic and factors of influence: demand for air transportation; geographical resources; technical and technological limitations; economic and organizational requirements; legal requirements; security; ecology; inclusiveness of the territory. A critical and comparative analysis of the strategy of development of the network of local airports of Ukraine on the basis of innovative models: low-cost transportation and organization of hub centers. It was identified that the socio-economic conditions of Ukraine are not favorable for the active development of air transport and the formation of a significant amount of effective demand among the population of Ukraine. The expediency of shifting the vector of aviation infrastructure financing to the development of local airports on the basis of foreign experience in shaping public demand and motivating conditions for the development of air transport on the basis of state financial support, local government financing or attracting investment from private investors. The expediency of financing from the state budget of priority local airports by their classification according to the chosen strategy of aviation infrastructure development in Ukraine, which should be reflected in the mathematical model of decision-making functions.

Keywords: airport, network of local airports, hub, low cost, strategy.

JEL classification: L93, R42

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.20.27>

1. INTRODUCTION

The development of the air transport system is becoming not only a necessary condition for the implementation of an innovative model of economic development of Ukraine, but also a factor in improving the quality of life and competitiveness of the national economy. Airports as an element of the transport system are the most important component of local, national and regional infrastructure and are strategically and socially important state facilities in the context of hostilities.

For its successful development it is necessary to introduce qualitatively new infrastructural shifts, in particular their transport component. Due to its advantageous geographical location, Ukraine has access to a large number of countries, as a result of which it is a country with a strong transit potential.

However, factors such as the high cost of air travel, the neglected state of roads, the remoteness of rail transport and low passenger traffic are holding back the development of the network of local airports.

The reliable functioning of international air transport requires the participation of local airports in the global network of airports, which ensures security, regularity of air traffic, the quality of ground handling services. The current state of air transportation in Ukraine does not yet meet the requirements and expectations of passengers and cargo customers. At the same time, the importance of efficient use of capital investments in the aviation industry in terms of technical level, technology, economy and reliability is growing. Currently, there are two key strategies for the development of local airports: the introduction of low-cost

transportation and the development of a hub at the airport. Both strategies require significant funding to implement, which in the case of an unjustified strategic decision can result in multimillion losses both in the construction of new facilities and in the reconstruction of both the state that owns them and the private investor.

2. ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The theoretical and methodological basis of the study are the fundamental works of domestic and foreign scientists on the problems of development of transport infrastructure of Ukraine in the field of air transportation.

In particular, Marintseva K. [1] researched the scientific foundations and methods of ensuring the effective functioning of air transport systems. Osetrin M., Ryabchenko T. [2] and Sadlovska I. [3] outlined the transport solutions of the airport (on the example of Boryspil Airport, Kyiv and formed strategies for economic development of air transport enterprises. Pereverzeva S. [5] investigated the mechanism of regulating the commercial activity of Ukrainian airlines, and I. Palamarchuk [6] identified the investment needs of Ukraine's transport infrastructure.

Omelyanenko S. [7] predicted the development of airports in Ukraine and assessed the effectiveness of their operation. While Ilyenko O. [8] designed the organization of partnership management of enterprises in the logistics chains of air transport. Batmunkh S. [9] and Akimova T. [10] developed a comprehensive methodology for designing the development of the structure of the air transport system and method of determining the competitiveness of the airport. Dumanska I, Vasylykivskyi D, Zhurba I, Matviets O. and Goncharuk A. [11, 12] are aimed at studying the role of drone and e-logistics in transport infrastructure, giving them an important role in the activities of airports.

3. IDENTIFICATION OF PREVIOUSLY UNFOLVED PARTS OF THE GENERAL PROBLEM TO WHICH THIS ARTICLE IS DEDICATED

So far, the review of scientific works has been in-depth and fundamental research in the field aviation infrastructure and its role in Ukraine. While the issue of local airports remains little studied and sporadic. Accordingly, the

establishment of factors influencing the development of state infrastructure in the field of building a network of local airports and the need to form an approach to understand the networks of local airports, and existing concepts today development of the network of local airports of Ukraine on the basis of innovative models: low cost and hub require critical comparative analysis to determine the feasibility of their implementation in the activities of local airports and determine the amount of public funding and private investment for their development.

4. FORMULATION OF GOALS ARTICLES

The aim of the article is to form an approach to understanding the relevance of local airport networks, to critically compare the development strategy of local airports in Ukraine on the basis of such innovative models as low cost and hub, to identify the feasibility of shifting the vector of air infrastructure financing in local airports.

5. PRESENTATION OF THE BASIC MATERIAL RESEARCH WITH FULL JUSTIFICATION OF SCIENTIFIC RESULTS

Today, aviation in Ukraine and the world is going through difficult times. In 2020, passenger traffic through Ukrainian airports decreased by 64.4% compared to the previous year. The world community predicts the resumption of passenger traffic at the level of 2019 no earlier than 2024. In order for us to reach optimistic forecasts - 25 million passengers in 2024 need to invest in the development of regional airports. A pandemic is an ideal time to build resorts. The airport is not only about convenience and tourism, it is first of all the development of the economy of the regions [13].

Due to the impact of the coronavirus pandemic, the number of flights that UksATSE provided air navigation services in 2020, fell by 57.6%. The largest number of takeoffs and landings during 2020 was made at Boryspil International Airport - 47,524 flights. In second place - the international airport «Kiev» named after Igor Sikorsky («Zhulyany») - 12,805 flights, closes the top 3 - the airport «Lviv» named after Danylo Halytsky (9,850 flights). Next in the top 10: Odessa International Airport - 9,282 flights, Kharkiv International Airport - 7,576 flights, Dnipropetrovsk International Airport - 4,174 flights, Poltava International Airport - 4,119

flights, Zaporizhia International Airport «- 4,087 flights, Kherson International Airport - 1,082 flights, Ivano-Frankivsk International Airport - 808 flights. In 2020, the most flights in the airspace of Ukraine performed by Turk Hava Yollari AO (Turkey) - 14,623 flights.

At the same time, before the pandemic period, Ukraine showed a high growth rate of air mobility compared to other European countries, in 2018 it was + 25%, compared to 6% of Moldova or 8% of Romania. Thus, Ukraine has the potential for dynamic development of passenger traffic in the medium term, in particular, has the opportunity to reach the level of Poland at + 20-25% per year for 5-7 years. The example of Poland shows the prospects for the development of regional airports - with the right strategy, such resorts can operate successfully. For example, the distance between Katowice and Krakow is 80 km, between Zaporizhia and the Dnieper 85 km - these airports are strategic for Ukraine. The share of regional airports in Poland is 6%, while in Warsaw 40% is a confirmation that in Ukraine it is also possible to diversify passenger traffic.

In recent years, about 30 airlines registered in Ukraine have been operating in the passenger transportation market, but more than 80% of the market belonged to only a few, including two leading carriers: Ukraine International Airlines (UIA) and Aerosvit. According to the World Bank, Ukraine's share in world air cargo traffic in 2013 was approximately 0.0083%. The main air carriers are the companies «Antonov» and «Ukraine International Airlines» [13].

There are more than 40 airports and airfields in Ukraine [15]. There is at least one airport in each region. In 2013, there were 26 airports in Ukraine. Almost 100% of flows (98% of air passengers and 93% of mail and cargo flows) are served at 8 airports of Ukraine, and Boryspil Airport in 2013 served 52% of the total passenger flow (7.9 million passengers), Kyiv Airport - 12.1% (1.8 million pass). For comparison, in Poland, five airports in 2011 served almost 17 million passengers, and eleven airports in Germany in 2010 172 million. The current demand for services of Ukrainian airports is much lower than their capacity.

In total, there are airports in each region, but there are currently 17 resorts. This is how Vinnytsia International Airport has been operating in Vinnytsia since 1983. The last

reconstruction took place in 2008. The runway is now in need of repairs, which are planned for 2021, but the condition of the terminal is still quite good. The pandemic has thwarted plans to renovate the Dnieper airport, which has been operating since 1943, and the new construction of the runway and modern terminals is stalled due to lack of funding. In April 2020, after the sequestration of the budget, the Verkhovna Rada reduced by 10 times the cost of designing and building a new airfield at Dnipro Airport. The initial draft law on changes in expenditures of UAH 1 billion on this item was supposed to be reduced by 100%. Cherkasy Airport, which has been in need of overhaul for a long time, has been closed since 2017. The Berdyansk domestic airport in the Zaporizhia region was closed in 1997. The Khmelnytsky domestic airport, which was built in 1982, has been closed since 2002. Both the runway and the terminal need reconstruction. Back in 1993, the internal airport «Severodonetsk» in the Luhansk region was closed.

The study of a number of scientific papers on the development of transport systems, provided an opportunity to develop an approach to understanding the network of local airports (NLA) as a function consisting of the following elements: airport (AP), airline (AL); air traffic organization (ATO); demand for air transport (Dat); geographical resources (GR); technical and technological constraints (TTL); economic and organizational requirements (EOR); legal requirements (LR); security (S); ecology (E); territorial inclusion (IT).

Formally, the definition of NLA (f) in implicit form can be written as:

$$NLA(f) = \langle (Airports, Airlines, ATO), (D_{at}, GR, TTL, EOR, LR, S, E, IT) \rangle \quad (1)$$

Modern foreign and domestic research [1-12] on the effective functioning of the local airport system offers a number of methods to solve this problem based on the resource approach. When describing NLA resources, it is suggested to consider:

- availability and interrelation of physical and non-physical resources in the airline, which allows to make a critical analysis of the effectiveness of airlines in the local and global market and to quantify decisions on the liberalization of air transport;

- distribution of airport resources by its two subsystems: ground and air (controlled) zones, as

well as the classification of automation and mechanization, which simplifies the study of «bottlenecks» in capacity. Currently, the efficiency of the ground area of the airport can provide more than 60% of the revenue of the entire airport;

- the impact of global and national airspace development programs on the resource structure of the NLA subsystem in order to reconcile the input parameters and limitations of this subsystem.

Despite the great variety of factors influencing the formation of demand in the NLA, theoretical studies have confirmed the author's assumptions that the main are: socio-economic development of the country (region) - local aspect, prices (tariffs) for transportation - solvency, development of transport infrastructure - aspect of accessibility and inclusiveness.

Currently, there are two key strategies for the development of local airports: the introduction of low-cost transportation and the development of a hub at the airport. Both strategies require significant funding to implement and require consideration of the aspects of NLA development described above.

The hub is a prototype connecting airport through which the base airline carries out transfer transportation of passengers. According to the number of transit passengers in Europe, there are five major ones - Heathrow in London, Charles de Gaulle's Roissy in Paris, Schiphol in Amsterdam, Frankfurt Airport in Germany and the new Istanbul Airport. The so-called medium hubs include the airports in Madrid, Munich, Vienna, Milan (Malpensa), Copenhagen, Moscow (Sheremetyevo) and Lisbon. As for Boryspil, it, together with the airports in Warsaw, Riga, Helsinki and others, is one of the small transit countries.

So, if the UIA and Boryspil abandon the hub model, the airport will lose the 3-4 million passengers brought to it by the base carrier, because there are no examples in the world when the hub airport is developed by a foreign carrier. For example, neither Lufthansa, nor LOT, nor Turkish Airlines have ever concealed that their main goal for Ukraine is to provide access to its own route network to local passengers in transit at their own hub airports.

The advantage of local hub airports within the concept of decomposition of the route network is their unloading and, due to the

reduction of delays, it is possible to return part of the passenger traffic to the feeder routes. Airlines can increase profits by reducing delays and possibly increasing demand from point-to-point routes, and aircraft companies need to work to expand the size range of aircraft to meet the needs of routes with different distances and densities.

At the same time, ordinary Ukrainian passengers, like most local tourism businesses, often do not see any added value from having a transit hub at the airport. Trends in the concentration of airline resources in alliances and the development of hub airports may be limited by available capacity. So, despite the attractive in terms of cost savings of airlines and airports hub model of network development, relevant to the loaded and convenient for the mass consumer of aviation services is a point-to-point model, the development of which is proposed to implement the concept of network decomposition. Hypothetically, the impact of this concept can be measured in the reduction of passenger-kilometers on busy routes, as well as in saving time and increasing comfort. As for low-cost carriers, they do not create hub airports. Airports such as London-Stansted and London-Luton are sometimes called hubs by low-cost carriers, which is a misconception. Indeed, low-cost airlines are based at these airports and operate a significant number of flights from them to various destinations. However, the low-cost business model does not provide for guaranteed transit, so docking at the low-cost carrier's base airport is at the passenger's own risk and is not the responsibility of the airline. In addition, low-cost carriers are developing a network of their own bases, which open fairly quickly, but no less quickly can be closed at the discretion of the airline [17].

All domestic flights in Ukraine are unprofitable. Prior to the annexation of Crimea and the fighting in eastern Ukraine, there were two lucrative domestic routes: Kyiv-Donetsk and Kyiv-Simferopol. Currently, there are no profitable air routes to Ukraine. UIA operates flights from 8 cities exclusively within its network business model, transporting passengers on its own international flights from Boryspil Airport. Transit passengers dominate all UIA domestic flights without exception. If the carrier's network, ie hub, model is terminated, none of the domestic flights will be loaded. A striking example is flights to Ukraine from

SkyUp Airlines, which offers tickets for its flights from Kiev to Lviv, Kharkiv and Zaporozhye from UAH 500, but the planes are half empty. The conclusion is simple - in Ukraine there are not enough passengers who are willing to pay 50-70 euros for a domestic flight. Also because, in contrast to many European countries, Ukraine has rather cheap transportation by state-subsidized rail transport. In the European Union, on the other hand, it is not railways that are subsidized, but domestic air transport.

The UIA route network consists of about 60 destinations [18]. However, only about 15 of them are those that the carrier is able to perform economically only through the local market. That is, in the absence of transit passenger traffic, the number of available direct flights from Boryspil and their frequency will be reduced by 3-4 times. In other words, in order to get to Yerevan or Copenhagen, a Ukrainian passenger will have to fly through Minsk or Riga. From non-hub airports (such as Vilnius), the morning «flight» takes place at 04.30-06.30 in the morning. It is during this time that the airline's planes take passengers to their hubs, from where they will continue their journey to the final destination between 08.30 and 10.30. That is, as long as there is a base carrier and its hub airport, the local passenger has a chance for an additional 2-3 hours of sleep and a more convenient time for his flight.

The presence of additional passengers arriving from other airports allows Boryspil Airport to receive additional income. According to statistics, the country's main airport is not only one of the most profitable state-owned enterprises, but also one of the most successful airports in Eastern Europe. It should be reminded that more than 85% of the airport's profit is received by the state budget. According to the European Commission, the availability of direct flights between cities increases their tourism potential by 5-20 times. In this case, we are talking about the 40-50 routes that the UIA continues to operate due to the transit flow and thus generates hundreds of thousands of additional tourists in the capital. Thus, in case of abandonment of the transit model, there will be no such flights, and in the absence of direct flights - the appropriate number of additional tourists in Kiev [17].

According to an ICAO report, every thousand passengers at the airport creates 1 job in

related industries. It is with this data that the Irish Ryanair constantly operates in its presentations. In other words, the lack of 3-4 million transfer passengers in Boryspil will deprive the Kyiv region of 3-4 thousand jobs. Thus, representatives of industries related to the provision of services to foreign citizens will be at risk of losing their permanent jobs. These are primarily travel companies, hotels, taxis, restaurant business and entertainment industry. In all hub airports without exception, the base carrier is the main player. Thus, Air France / KLM generate about 45% of all passenger traffic at Paris's Roissy airport. Charles de Gaulle, and Turkish Airlines generally serves 80% of all passengers traveling through the new Istanbul airport.

Creating a hub is not a cheap pleasure, this requires significant investment not only in the infrastructure of the airport, but also in the opening of new routes and increase the frequency of existing ones. Only large cities such as London, Paris or Madrid can afford to have a hub airport without significant government support. But even here it is not easy. Thus, at the beginning of the year there was a conflict situation between the shareholders of Air France / KLM. The Dutch government has tried to prevent the airline's top management from concentrating its efforts on developing a single hub in Paris. The country of tulips has expressed fears that this will lead to a significant reduction in passenger traffic at Amsterdam Airport. Having a successful hub model at the airport provides additional financial opportunities primarily to its owner, as well as the region where it is located and its residents.

Today, the cost of European airports is estimated at \$ 1 billion for every 10 million passengers served, with a factor of 1.5 for the transit hub and 1.7 for transcontinental flights. That is, Boryspil Airport, with a capacity of 14 million passengers, can be estimated at about \$ 2.4 billion. In addition, the average profitability of hub airports is at least 20% [17].

Studies of the implementation of hub and low-cost models of local airports show that in general the socio-economic conditions of Ukraine are not favorable for the active development of air transport and the formation of a significant amount of effective demand among the population of Ukraine. Based on foreign experience, it is established that the formation of

population demand and motivating conditions for the development of air transport are based on their state support through funding.

To substantiate the concept of development of the airport network of Ukraine and the feasibility of financing from the state budget of the entire network or individual airports, it is proposed to determine the role of each airport in the development strategy of local airports in Ukraine. Consider three possible ones:

Strategy 1. Development of the main local airports in the conditions of state management of aviation infrastructure.

Strategy 2. Development of a network of local airports for domestic transportation in the context of aviation infrastructure management by local governments.

Strategy 3. Development of all local airports in the conditions of full liberalization of aviation infrastructure and transition to the segment of private business (operation of about 30 airports and airfields).

The mathematical model of the task of deciding on the choice of strategy for the development of the network of local airports in conditions of uncertainty can be given in the form of three objects $\langle U, D, f \rangle$, where U - many acceptable alternatives (strategies), D - the set of possible states of the environment, $f: U \times D \rightarrow W$ - objective function [1].

The target function $f(u\phi, da, z\phi)$ is the profit that the network of local airports will receive for the year in a situation when a certain strategy $u\phi$ is chosen, where $\phi = 1, \dots, \Phi$ is the number of strategies that involve the operation of X airports. As the only parameter that characterizes the state of the environment, in our case we take the average annual demand, which is equal to da , where $a=1, \dots, A$ - the number of states of the environment, and $z\phi$ - estimate the reduction of potential demand depending on the chosen strategy. The set of environmental conditions can be denoted by $D = \{1, 2, 3, \dots, 30\}$ million passengers.

Assume that the revenue of the local airport network is 27.3 million um. penny. from per 1 million passengers, then the target function for this decision-making task will be:

$$\begin{aligned} f(u\phi, da, z\phi) &= 27,3(da - daz\phi) - u\phi - 80 \\ f(u\phi, da, z\phi) &= 3,34da(1 - z\phi) - u\phi - 80 \end{aligned} \quad (2)$$

Next, we take $f(\phi, a) = w\phi a$ and interpret the number $w\phi a$ as the NLA gain under the condition (ϕ, a) . Then the objective function is set in the form of a payoff matrix.

The following environmental conditions for 2022 in terms of the total passenger traffic at the respective local airport were taken into account when constructing the winnings matrix for the selection of the development strategy of the network of regional airports of Ukraine. As criteria for choosing an alternative, it is advisable to use the Laplace test: $L(\phi) = 1/A \sum w\phi a$, $Aa = 1$ and Wald's test:

$$W(\phi^*) = \max_{\phi} W(\phi) = \max_{\phi} \min_a w\phi a.$$

As a result, it is advisable to make assumptions about the probability of occurrence of each possible state of the environment (\cdot) . Then the expected result from the adoption of the ϕ th strategy $ER\phi$ is calculated by the formula:

$$ER\phi = \sum w\phi a p_a = 1. \quad (3)$$

The NLA can choose a strategy that would maximize the expected result $ER\phi^* = \max_{\phi} ER\phi$.

6. CONCLUSIONS.

Analysis of the development of existing aviation infrastructure in Ukraine showed that the domestic aviation infrastructure is in its infancy and declined during the collapse of the Soviet period, so it needs support from the state and international organizations to improve efficiency. Among the factors influencing the development of state infrastructure in the field of building a network of local airports are: demand for air transportation; geographical resources; technical and technological limitations; economic and organizational requirements; legal requirements; security; ecology; inclusiveness of the territory. These factors are the basis for formation of an approach to the understanding of local airport networks as a function consisting of such elements as the airport; airline; organizations air traffic. Critical and comparative analysis of the strategy of local airports of Ukraine on the basis of such innovative models as low cost and hub identified that the socio-economic conditions of Ukraine are not favorable for the active development of air transport and the formation of significant effective demand among the population of Ukraine. It is expedient to shift the vector of aviation infrastructure financing to the sphere of local airports development on the basis of foreign experience. This requires the implementation of a strategy to generate demand

from the population and provide motivating conditions for the development of air transport on the basis of state financial support.

The expediency of financing from the state budget of priority local airports by their classification according to the chosen strategy of aviation infrastructure development is offered,

which should be reflected in the mathematical model $\langle U, D, f \rangle$, where U - many acceptable alternatives (strategies), D - the set of possible states of the environment, $f: U \times D \rightarrow W$ - target function.

REFERENCES

1. Marintseva K.V. (2014). *Scientific bases and methods of ensuring the effective functioning of air transport systems: a monograph*. Kyiv: NAU.
2. Osetrin M. M., Ryabchenko T. O. (2010). Formation of passenger traffic to the airport (on the example of Boryspil airport, Kyiv). *Urban planning and spatial planning*. Vol. 38. pp. 275-278.
3. Sadlovskaya I.P. (2004). Formation of strategy of economic development of air transport enterprises: dis. ... cand. econ. Sciences: 08.07.04 / Nat. aviation. un-t. Kyiv.
4. Petrovska N. V. (2003). Estimation of efficiency of use of air space of Ukraine and methods of its maintenance: author's ref. dis. for the degree of Cand. economy. Science: 08.06.01. Kyiv.
5. Pereverzeva S. A. (2003). The mechanism of regulation of commercial activity of airlines of Ukraine [Text]: diss. ... cand. economy. Sciences: 08.07.04 / Nat. aviation. un-t. Kyiv.
6. Palamarchuk I. V. (2011). Investment needs of transport infrastructure of Ukraine. *Bulletin of the National Technical University «KhPI»*, no 8, pp. 433
7. Omelyanenko S. L. (2004). Forecasting the development of airports of Ukraine and assessing the effectiveness of their operation: dis. ... cand. economy. Sciences: 08.07.04 / Nat. aviation. un-t. Kyiv.
8. Ilyenko O. V. (2007). Organization of partnership management of enterprises in logistics chains of air transportation: dis. ... candidate economist. Science: 08.00.04 / Nat. aviation. un-t. Kyiv, 198 p.
9. Batmunh S. (2003). Complex method of designing the development of the structure of the air transport system of Mongolia: diss. ... cand. tech. Sciences: 05.22.01 / Academy of Civil Aviation. SPb.
10. Akimova T. A. (2011). Methods for determining the competitiveness of the airport. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, no. 1, pp. 234–238.
11. Dumanska I., Vasylykivskiy D., Zhurba I., Matviiets O., Goncharuk A. Dronology and 3d printing as a catalyst for international trade in industry 4.0. (2021) *WSEAS Transactions on Environment and Development*, vol. 17, pp. 740–757.
12. Dumanska I., Matviiets O. (2021). E-logistics: definitions, development and conceptual framework. *Foreign trade: economics, finance, law*, no 2, pp. 44-55.
13. Exclusive interview with the head of the State Agency for Infrastructure Projects of Ukraine (Ukrinfraproekt). Interfax Ukraine by Kirill Khomyakov dated April 9, 2021. News agency: website. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/736541.html>.
14. Airport statistics. Ukreroruh: website. Available at: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html?PrintVersion>.
15. Statistics in the field of air transport. Ministry of Infrastructure of Ukraine: website. Available at: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html?PrintVersion/>
16. Airport - in each region: the air gates of which Ukrainian cities need reconstruction. Typical Ivano-Frankivsk: website. Available at: <https://typical.if.ua/aeroporto-u-kozhnu-oblast-povitryani-vorota-yakikh-ukrainskikh-mist-potrebuyut-rekonstruktsii>.
17. Lanetsky O. About the airport hub and whether Ukraine needs it. UTG-Ukrainian Tourist Newspaper: website. Available at: https://www.utg.net.ua/articles/pro_aeroporto-hab_ta_chi_potr%D1%96ben_v%D1%96n_ukrain%D1%96.
18. List of airports of Ukraine. All-Ukrainian Internet portal: website. Available at: <http://ukraine-in.ua/ua/spravka/aeroporty-ukrainy>.

Анотація

ДУМАНСЬКА Ілона Юріївна. Відновлення мережі локальних аеропортів України: підходи, інноваційні моделі та стратегії дій

В роботі проаналізовано стан авіації України у до- та після пандемічний період. Визначено особливості розвитку наявних об'єктів авіаційної інфраструктури України, у тому числі мережі локальних аеропортів. Встановлено фактори впливу на розвиток інфраструктури держави в сфері розбудови мережі локальних аеропортів. Сформовано підхід до розуміння мереж локальних аеропортів як функції,

що складається з таких елементів як аеропорт; авіакомпанія; організації повітряного руху та факторів впливу: попит на авіаційні перевезення; географічні ресурси; техніко-технологічні обмеження; економіко-організаційні вимоги; правові вимоги; безпека; екологія; інклюзивність території. Проведено критично-порівняльний аналіз стратегії розвитку мережі локальних аеропортів України на базі інноваційних моделей: лоукост перевезень та організації хаб-центрів. Ідентифіковано, що соціально-економічні умови України не є сприятливими для активного розвитку авіаційних перевезень та формування значного обсягу платоспроможного попиту серед населення України. Доведено доцільність зміщення вектора фінансування авіаційної інфраструктури в сферу розвитку локальних аеропортів на базі закордонного досвіду щодо формування попиту населення та мотивуючих умов для розвитку авіаперевезень на базі державної фінансової підтримки, фінансування органами місцевого самоврядування чи залучення інвестицій від приватного інвестора. Запропоновано доцільність фінансування з державного бюджету пріоритетних локальних аеропортів шляхом їх класифікації відповідно до обраної стратегії розвитку авіаційної інфраструктури в Україні, яка повинна відображатись математичною моделлю прийняття рішення про вибір стратегії розвитку мережі локальних аеропортів в умовах невизначеності у вигляді множин допустимих альтернатив та можливих станів середовища, цільової функції.

Ключові слова: аеропорт, мережа локальних аеропортів, хаб, лоукост, стратегія.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Думанська І. Ю. Відновлення мережі локальних аеропортів України: підходи, інноваційні моделі та стратегії дій. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 20-27.

Dumanska I. (2021) Restoration of the network of local airports of Ukraine: approaches, innovative models and action strategies. *Innovation and Sustainability*, № 1, pp. 20-27

УДК 338:65.01

ЄРМАК Світлана Олександрівна

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємств,
Національний університет «Одеська політехніка», Україна
ORCID ID: 0000-0001-5232-6406
e-mail: kaf.econ.kr@gmail.com

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

В роботі запропоновано авторський підхід щодо діагностики ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах запровадження політики антикризового менеджменту. Узагальнено основні підходи щодо послідовності оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур та визначено ключові аспекти, що розкривають сучасний методичний інструментарій цього процесу. Сформовано авторське бачення щодо етапів діагностики ефективності інноваційної діяльності в умовах антикризового менеджменту. Систематизовано основні методичні підходи до виділення складових систем оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур та виділено: функціональний підхід, модифіковано-функціональний, ресурсний, ресурсно-функціональний та інший підхід. Визначено основні вимоги, яким має задовольняти система показників діагностики ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур. Запропоновано систему показників будувати за принципом дуалізму та виділити дві частини: загальну та спеціальну. Доведено, що показники загальної частини повинні базуватися на основних принципах антикризового менеджменту та пріоритетах інклюзивного розвитку економіки й поділятися на соціальний, економічний, екологічний, науково-технічний та організаційний блоки. Показники спеціальної частини націлені на діагностику специфічних галузевих й структурних особливостей підприємницьких структур. На основі запропонованої системи показників доцільно сформувати комплексний інтегральний показник, який дозволить визначити рівень ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур (низький, середній, високий) та розробити комплекс антикризових заходів з її підвищення.

Ключові слова: діагностика, інноваційна діяльність, підприємницькі структури, антикризовий менеджмент

JEL classification: B 41; O31; M29

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.28.39>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Підприємницькі структури в останні роки змушені працювати в кризових умовах, пристосовуватись до них, знаходити шляхи зменшення та нівелювання негативного впливу криз, спричинених глобалізаційними процесами у світі, нестабільним політичним та економічним становищем України, пандемією COVID-19, відсутністю соціально-відповідальної поведінки інноваторів тощо. Тому побудова, підтримка та застосування дієвих стратегій та інструментів для

діагностики ефективності інноваційної діяльності є важливим елементом та параметром ефективності діяльності підприємницьких структур. В іншому випадку, при запровадженні підприємством політики антикризового менеджменту, коли відсутні інструменти вимірювання та діагностики рівня ефективності інноваційної діяльності, постає проблема неможливості точного визначення результатів, які отримані підприємством. Це, без сумніву, перешкоджає управлінському процесу на підприємстві, послабляє конкурентні переваги та можливості дотримання пріоритетів інклюзивного розвитку економіки, зміцнення

ринкової позиції підприємницьких структур й потенційні можливості диверсифікації інноваційної діяльності.

З огляду на те, що технології діагностики ефективності інноваційної діяльності жодним чином не регламентуються, на разі не має чіткого послідовного алгоритму, який можна було б застосовувати з високим рівнем вірогідності отримання у результаті таких даних, які б були надійним підґрунтям для прийняття управлінських рішень щодо стратегії розвитку інноваційної діяльності підприємства в умовах запровадження політики антикризового менеджменту.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Над розв'язанням проблем інноваційної діяльності підприємницьких структур, вдосконаленням методів оцінки, підвищенням її ефективності працювало багато вчених, серед них О. Волков, М. Денисенко, О. А. Гречан [1], Л. Волощук [13, 14], Гадзевич, І. Матвійчук [12], С. Грицуленко [5], М. Густинський [25], В. Джеджула [23], Демченко Г.В. [24], І. Єпіфанова [19, 23], Н. Ілишева, А. Ілишев [10], Т. Іщейкін [7], Л. Кадол [15], В. Кірсанова, С. Філіппова [14], В. Коюда [3, 16], Л. Лисенко [3], Л. Малюта [22], П. Микитюк [4], П. Перерва, А. Косенко [18], А. Трифілова [9], Л. Фролова, К. Жадько, О. Іляш [17], П. Харів [6], В. Чернов [8], М. Чорна, С. Глухова [2], І. Шейко [16], та інші. Питання антикризового управління теж лежать на поверхні у реаліях сьогодення. Останнім часом вчені все частіше пропонують застосування нетрадиційних та комбінованих підходів до менеджменту інноваційної діяльності із застосуванням смарт-технологій [28], принципів та пріоритетів інклюзивного розвитку [20], ризик-орієнтованого підходу [26] тощо.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проте єдиного підходу до діагностики (етапів, методів, технологій, показників тощо) ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах антикризового управління досі не винайдено.

Для розв'язання цієї проблеми необхідно дослідити існуючі технології здійснення оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства з метою виокремлення їх переваг та вузьких місць для формування авторської візії цього процесу.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування авторського підходу щодо технології проведення діагностики ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах запровадження політики антикризового менеджменту.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Детальний аналіз наукових джерел щодо технології оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур (ЕІДПС) [1-25] дозволів узагальнити та систематизувати основні підходи щодо її послідовності й визначити ключові аспекти, що розкривають сучасний методичний інструментарій діагностики ЕІДПС.

Необхідною умовою правильної діагностики ЕІДПС та отримання чіткого результату, що відповідає меті, є ретельні переходи від одного етапу до іншого, що мають логічні ієрархічні взаємозв'язки.

Оцінку економічної ефективності інноваційної діяльності П. Харів [6, с.119] розглядає за взаємопов'язаними трьома аспектами: науково-інформаційний рівень підприємства; технічний рівень підприємства; техніко-економічна ефективність інноваційних проєктів; та пропонує послідовність оцінки ЕІДПС проводити у 4 етапи: вибір і обґрунтування стратегічного напряму досліджень; визначення критеріїв і показників оцінки; оцінка впливу ефективності інноваційної діяльності на ефективність діяльності підприємства; вибір ефективного методу здійснення оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства.

В.О. Чернов [8] та Т.Є. Іщейкін [7] мають дуже близькі точки зору і рекомендують проводити оцінку у 2 етапи. На першому етапі пропонується проводити аналіз процесів нововведень. Такий аналіз передбачає

порівняння з планом і визначення відхилень кількості, вартості, питомої ваги нововведень у загальній вартості майна. Другий етап, етап аналізу ефективності інновацій, дає можливість «дослідити приріст продуктивності праці, що був досягнутий у результаті нововведень, порівнюючи при цьому дохід і прибуток, які були одержані від інновацій, з доходом і прибутком від альтернативних нововведенню варіантів» [7]. Позитивним в цьому підході є використання методу порівняння, що дозволяє обрати найкращий проект з огляду на його вплив на економічні показники функціонування підприємницьких структур.

Підхід, запропонований В. Коюдою та Л. Лисенко [6, с.130], спрямований на досить широкий аспект оцінки ЕІДПС і містить такі етапи: формування переліку показників за складовими ефективності інноваційної діяльності; розрахунок інтегральних показників методом адитивної згортки; аналіз інтегральних показників ефективності інноваційної діяльності за складовими; виявлення пріоритетних заходів щодо удосконалення інноваційної діяльності. Цей підхід побудований на великій кількості аналітичних показників, що можна вважати недоліком при проведенні необхідних розрахунків.

У роботах О.І. Волкова, М.П. Денисенко, А.П. Гречан [1] та П.П. Микитюка [4] рекомендується проводити комплексний аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємства за чотирма етапами (табл. 1).

Пропонований підхід [1; 4] щодо реалізації комплексного аналізу інноваційної діяльності підприємницьких структур розкривається у тому, що безпосередньо оцінка ЕІДПС – це лише один з етапів реалізації комплексного аналізу їх інноваційної діяльності, а сам аналіз значно ширший та глибший й складається з 4 етапів. Такий комплексний підхід дозволяє вирішити одразу декілька питань – визначити релевантні показники, аналізувати тенденції змін інноваційної діяльності підприємства та застосовувати інструментарій факторного аналізу, на основі чого буде встановлено позитивний і негативний вплив факторів.

Кадол Л. В. [15] пропонує такі ж 4 етапи комплексного аналізу ЕІДПС, як і попередні авторе [1; 4], але концентрує увагу на

необхідності обґрунтування шляхів підвищення ЕІДПС.

Цікавим є підхід Г.О. Трифілової [9], який побудований на аналізі по етапах інноваційних елементів діяльності підприємницьких структур: поведінки, активності, стратегії, проектів, потенціалу, процесу.

Перевагою такого підходу є урахування інтересів зацікавлених сторін. Недоліком такого підходу є неможливість дати оцінку щодо загальної ефективності інноваційної діяльності підприємства. Автори пропонують на основі інтерпретованих даних формулювати висновок щодо ефективності інноваційної діяльності, «відповідно визначеній меті за кожним з напрямків оцінювання: з позиції підприємства – доцільно/недоцільно розробляти та впроваджувати інновацію; з позиції персоналу – доцільно/недоцільно брати участь в інноваційному проекті; з позиції інвестора – доцільно/недоцільно здійснювати інвестиції в інноваційну діяльність; з позиції споживача – доцільно/недоцільно споживати інноваційний продукт» [8; с.96].

На відміну від розглянутих вище технологій оцінки, у [10, с.26] пропонується обмежити процес оцінки ЕІДПС лише трьома етапами, а саме проведення оцінки науково-технічного рівня інновацій, інноваційного процесу та ефективності інноваційної діяльності. Такий підхід до оцінки ЕІДПС відображує універсальний характер оцінювання, результатом чого є аналітичний матеріал для розробки перспективної стратегії розвитку інноваційної діяльності підприємства у тому числі й за умов запровадження політики антикризового менеджменту.

У роботі [8; с.93] наведена 10-ти етапна технологія оцінювання ЕІДПС, за якою мета, критерії, показники та їх інтерпретація обґрунтовуються з позиції підприємства, персоналу, інвестора та споживача.

ЕІДПС П. Коюда та І. Шейко [16]: аналіз та дослідження факторів зовнішнього впливу на інноваційну діяльність підприємства та дослідження стану та виокремлення потенційних можливостей підприємства щодо активізації інноваційної діяльності підприємства.

Послідовність оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур

Автори	Етапи оцінки ЕІД
1. П.С.Харів [6]	1. Вибір і обґрунтування стратегічного напрямку досліджень. 2. Визначення критеріїв і показників оцінки. 3. Оцінка впливу ефективності ІД на ефективність діяльності підприємства в цілому. 4. Вибір ефективного методу здійснення оцінки ефективності ІД підприємства.
2. В.А. Чернов [8] , Т.Є. Іщейкін [7]	1. Дослідження процесів нововведень. 2. Аналіз ефективності інновацій.
3. В.О.Коюда, Л.А. Лисенко [6]	1. Формування переліку показників за складовими ефективності інноваційної діяльності. 2. Розрахунок інтегральних показників методом адитивної згортки. 3. Аналіз інтегральних показників ефективності ІД за складовими. 4. Виявлення пріоритетних заходів щодо удосконалення ІД.
4. А.А. Трифілова [9]	1. Аналіз та оцінка інноваційної поведінки. 2. Аналіз та оцінка інноваційної активності. 3. Аналіз інноваційних стратегій (ІС) та вибір ІС. 4. Аналіз та оцінка інноваційних проектів. 5. Аналіз та оцінка інноваційного потенціалу підприємства. 6. Аналіз та оцінка за стадіями інноваційного процесу.
5. О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан [1]; П.П.Микитюк [4]	1. Моніторинг зовнішнього оточення підприємства. 2. Аналіз внутрішнього середовища підприємства. 3. Аналіз ефективності інноваційних проектів. 4. Аналіз інноваційної діяльності (ІД) підприємства .
6. Л.В. Кадол [15]	1. Моніторинг зовнішнього оточення підприємства. 2. Аналіз внутрішнього середовища підприємства. 3. Аналіз ефективності інноваційних проектів. 4. Аналіз ефективності інноваційної діяльності (ІД) та шляхів її підвищення.
7. Методика «Відслідкування динаміки основних економічних показників роботи стратегічно важливих підприємств та підприємств-монополістів (на основі індивідуального моніторингу)» [11]	1. Отримання потрібної інформації. 2. Оцінка та виявлення впливу факторів. 3. Визначення впливу результатів діяльності підприємств на розвиток регіонів та економіки. 4. Розробка рекомендацій чи пропозицій щодо удосконалення механізму регулювання інноваційної діяльності.
8. Коюда П. , Шейко І. [16]	1. Аналіз та дослідження факторів зовнішнього впливу на інноваційну діяльність підприємства, а це макро- та мезорівні. 2. Дослідження стану та виокремлення потенційних можливостей підприємства щодо активізації інноваційної діяльності підприємства як визначального фактору соціально-економічного розвитку підприємства, регіонів та країни в цілому.
9. Чорна М.В., Глухова С. [2]	1. Формування мети оцінки ЕІД. 2. Конкретизація мети оцінки відповідно до спрямування. 3. Вибір об'єкта та предмета оцінки ЕІД. 4. Формування інформаційної бази оцінки ЕІД. 5. Вибір принципів оцінки ЕІД. 6. Обґрунтування критеріїв оцінки ЕІД. 7. Вибір показників оцінки ЕІД відповідних критеріям. 8. Розрахунок показників оцінки ЕІД за кожним напрямом. 9. Інтерпретація розрахунків. 10. Формулювання висновку щодо ефективності ІД підприємства.
10. Гадзевич О., Матвійчук І. [12]	1.Оцінка та аналіз рівня розвитку інноваційного потенціалу підприємства на основі сформованої системи показників. 2. Оцінка й аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємства.
11. Ілишева Н., Ілишев О. [10]	1.Оцінка науково-технічного рівня інновацій. 2.Оцінка інноваційного процесу. 3.Оцінка ефективності інноваційної діяльності.

(Джерело: систематизовано автором за [1; 2-4; 6-12])

Дослідження стану інноваційної діяльності пропонується, проводити у такій послідовності:

- формування бази даних для проведення аналізу інноваційної діяльності підприємницьких структур та її економічної ефективності;

- вибір методичних підходів до проведення повної, об'єктивної оцінки ЕІДПС в залежності від особливостей та специфіки кожного конкретного суб'єкту господарювання;

- проведення необхідних розрахунків, аналіз отриманих результатів оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур;

- обґрунтування комплексу заходів щодо удосконалення інноваційної діяльності та її активізація для забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Цікавою є методика «Відслідковування динаміки основних економічних показників роботи стратегічно важливих підприємств і підприємств-монополістів (на основі індивідуального моніторингу підприємств)» [11], розроблена на замовлення Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. Особливе місце у цій методиці посідає саме аналіз інноваційної діяльності підприємства, який пропонується проводити у 4 етапи:

1. Отримання потрібної інформації.

2. Оцінка та виявлення впливу факторів.

3. Визначення впливу результатів діяльності підприємств на розвиток регіонів та економіки в цілому.

4. Розробка рекомендацій чи пропозицій щодо удосконалення механізму регулювання інноваційної діяльності.

Проведення аналізу у такій послідовності дозволяє цілеспрямовано визначати ті фактори, які мають вплив на зміну результуючих показників оцінки ЕІДПС, та розраховувати величину їхнього позитивного або негативного впливу, що є вкрай важливим для розробки антикризової стратегії, системи антикризових заходів та заходів щодо підвищення ЕІДПС.

Базуючись на проведеному дослідженні застосування широкого кола технологій оцінки ЕІДПС, систематизовано існуючі авторські підходи (табл. 1) та виділено ті аспекти, які мають бути обов'язково

враховані при розробці універсального підходу до діагностики ЕІДПС.

Отже, спираючись на систематизацію підходів до здійснення оцінки ЕІДПС, сформульовано авторське бачення, що в рамках запровадження політики антикризового менеджменту процес діагностики ЕІДПС повинний складатися з п'яти етапів:

1. Методичне забезпечення процесу діагностики ЕІДПС (формування авторської системи показників діагностики ЕІДПС на засадах антикризового менеджменту).

2. Інформаційне забезпечення процесу діагностики ЕІДПС (формування бази даних для здійснення діагностики ЕІДПС: дані зовнішньої та внутрішньої фінансової та статистичної звітності інноваційно-активних підприємницьких структур).

3. Розробка комплексного інтегрального показника діагностики ЕІДПС.

4. Оцінювання ЕІДПС за розробленим інтегральним показником (розрахунок показників; групування аналізованих підприємницьких структур по рівнях ефективності інноваційної діяльності на основі розроблених критеріїв; діагностування отриманих показників – виявлення проблемних ситуацій та симптомів їх виникнення).

5. Розробка антикризових заходів щодо вдосконалення інноваційної діяльності підприємницьких структур (обґрунтування комплексу заходів по кожній групі з підвищення рівня ефективності інноваційної діяльності у відповідності до основних принципів антикризового менеджменту).

Вихідним етапом проведення діагностики ЕІДПС є побудова методики оцінювання та валідизація системи показників, які забезпечать точність, об'єктивність та релевантність оцінки специфічним умовам функціонування підприємства. Зважаючи на те, що будь-який методичний підхід та статистична модель не позбавлені певних недоліків, метою даного дослідження є розроблення такої методики, яка б цілісно відображала принципи антикризового менеджменту та слугувала платформою визначення системи заходів щодо нарощування конкурентоспроможності підприємства на основі критерію інноваційності. Реалізація комплексного

підходу до діагностики – від формування системи показників до проведення відповідних розрахунків – має на меті отримання результату у вигляді обґрунтованих сценаріїв стратегічного, тактичного та оперативного розвитку інноваційної діяльності підприємства на засадах антикризового менеджменту.

Відповідно до вищевикладеного, ключовим етапом обґрунтування методики діагностики ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур є формування системи показників, яка би враховувала інтереси усіх суб'єктів інноваційної діяльності підприємства та давала економічно обґрунтовану базу для визначення стратегій подальшого розвитку інноваційної діяльності в умовах запровадження політики антикризового менеджменту.

Дослідження існуючих методичних підходів до оцінки ЕІДПС дозволило встановити, що певна група вчених-економістів проводить оцінку ефективності інноваційної діяльності на основі виокремлення функціональних блоків, за якими до системи включаються ті чи інші показники. Проте, незгодженість думок науковців з приводу переліку тих функціональних блоків, які мають складати структуру системи оцінки ефективності ЕІДПС, виникає не тільки у частині внутрішньої наповненості, а й у частині кількості таких блоків (частіш за все пропонується від трьох до семи функціональних блоків). Систематизація точок зору різних науковців дозволила виділити п'ять основних підходів до виділення складових системи діагностики ЕІДПС:

1. *Функціональний підхід.* Його представники (Мухамедьяров А.М., Скібіцький О.М., Фатхутдинов Р.А., Худоба К.В., Школа І.М., Бутирська І.В., Захарченко В.І., Ілляшенко С.М., Сільченко А.І. та інші) до складових системи показників оцінки ефективності ЕІДПС включають економічну, науково-технічну, соціальну та екологічну складові, пояснюючи це тим, що безпосередньо економічні результати від інноваційної діяльності пов'язані з науково-технічною і соціальною ефективністю, а екологічна ефективність виникає лише як наслідок науково-технічного прогресу, а тому

побічно впливає на економічну ефективність від інноваційної діяльності.

2. *Модифіковано-функціональний підхід.* Багато науковців модифікують функціональний підхід шляхом додавання різних складових: податкову (Волков О.І., Денисенко М.П., Гречан А.П.), ресурсну (Єпіфанова І.Ю., Зянько В.В., Краснокутська Н.В., Ільєнкова С.Д., Гохберг Л.М., Ягудин С.Ю.), політичну (Гесць В.М., Семиноженко В.П.), уречевлену (Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.В.), етнічно-культурну (Краснокутська Н.В., Микитюк П.П.), фінансову (Чорна М.В., Глухова С.В., Коюда В.О., Лисенко Л.А., Шейко І.А., Череп А.В., Олейнікова Л.Г., Череп О.В., Павленко І.А., Гончарова Н.П., Швиданенко Г.О.), маркетингову (Коюда П.М., Шейко І.А., Лисенко Л.А.), регіональну (Ковальов Г.Д.), критерій новизни (Чорна М.В., Глухова С.В.).

3. *Ресурсний підхід.* Група науковців (Маслак О.І., Квятковська Л.А., Перерва П.Г., Косенко А.П., Крамський Д.Ю., Лазарева Є.В., Бутенко А.І. та інші) обрали ресурсний перелік складових. Так, наприклад, П.Г. Перерва й А.П. Косенко [18, с. 178-187] пропонують до складу показників оцінки включати ринкову, виробничо-технологічну, науково-технічну та організаційно-управлінську складову. Особливістю такої методики є те, що за кожною складовою має проводитися аналіз забезпеченості ресурсами усіх видів – фінансові, кадрові, інформаційні, матеріально-технічні тощо. Це дозволяє сформуванню динамічних моделей оцінки резервів та перспектив розвитку інноваційної діяльності підприємницьких структур, які б розглядали широкий спектр сценаріїв використання наявних ресурсів відповідно до зовнішніх та внутрішніх умов діяльності.

4. *Ресурсно-функціональний підхід.* Вчені Л.Я. Малюта [22] та П.П. Микитюк [4] запропонували модель комплексної оцінки ІД підприємства, в основі якої лежить дослідження стану трьох складових: ресурсної (складова, яка відображує наявність у підприємства необхідних активів), технологічної (складова, яка дозволяє оцінити стан технологічного рівня підприємства) та ринкової (складова, що дозволяє оцінити позиції підприємства на ринку у взаємозв'язку з конкурентами, контрагентами, та взагалі визначити вплив на

економіку національного господарства), формуючи таким чином ресурсно-функціональний підхід.

5. *Інший підхід*. Цікавим є підхід Г.В. Демченко [24], який систему показників будує зі складових і процесів: управлінські завдання, процес управління; організаційна структура, процес формування ціннісної орієнтації; організаційна культура, процес інтерпретації; персонал, процес генерації ідей; забезпеченість ресурсами (фінансовими, матеріальними, інформаційними). Як визначає сам Г.В. Демченко «пропонована система показників має низку переваг, серед яких можна виділити: спрямованість винятково на оцінювання процесу активізації інноваційної діяльності на підприємстві, придатність для використання її на підприємствах будь-якої форми власності та розміру; можливість самостійного використання системи підприємствами. Головною перевагою запропонованої системи є поєднання складників та процесів, що їх об'єднують, тобто поєднання сутнісного та процесного підходів» [24, с. 45], М.О. Густинський [25] пропонує розробляти багаторівневу систему показників оцінки ЕІДПС; за зазначеними складовими (економічна, науково-технологічна, соціальна, екологічна, організаційна) на рівні підприємства, рівні галузі та на рівні держави. Пропонується кожен складову розглядати з позиції підприємства, позиції персоналу, позиції інвестора, позиції споживача.

Систематизація підходів вчених та фахівців до побудови систем показників для проведення оцінки ЕІДПС дозволяє дійти висновків, що до того як саме досліджені системи показників розроблялися:

1) без єдиних та чітких критеріїв, за якими слід здійснювати оцінку ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур;

2) відповідно до напрямів дослідження певних науковців:

- кількість складових систем показників не обмежується, а їх назви не унормовуються;

- внутрішня наповненість складових з однаковими назвами відрізняється за кількістю показників та самими показниками;

3) з урахуванням галузевої приналежності підприємств, що досліджувалися.

З нашої точки зору, побудова системи показників суто для потреб окремого підприємства або підприємницьких структур певної галузі обмежує її використання. Система показників діагностики ЕІДПС повинна одночасно відповідати універсальності і специфічності.

Таким чином, узагальнюючи погляди вітчизняних і закордонних вчених [1-27] визначимо вимоги, яким має задовольняти система показників діагностики ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур:

- структуризація елементів системи оцінки з урахуванням критеріїв ієрархічності та пріоритетності;

- декомпозиція ключових показників на декілька рівнів з метою забезпечення достовірності розрахунків та висновків й виявлення основних факторів впливу;

- збалансованість системи за кількістю та якістю показників. Під вимогою якості ми розуміємо цілісне відображення усіх антикризового менеджменту в інноваційній діяльності підприємства;

- доступність і достовірність інформації для розрахунків показників, врахування витрат і вигід, пов'язаних з вибором показників;

- відповідність критерію адаптивності системи оцінки до змін, що перманентно відбуваються у середовищі функціонування підприємства на усіх рівнях (мікро-, мезо- та макrorівень);

- відповідність критерію загальної системності з огляду на те, що підприємство – це відкрита соціально-економічна система, яка має постійно тяжіти до ідентифікації та реалізації потенційних можливостей щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності на засадах антикризового менеджменту.

З урахуванням висновків, зроблених за результатами аналізу методик та систем показників оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур, базуючись на основних принципах антикризового менеджменту та пріоритетах інклюзивного розвитку економіки пропонуємо систему показників діагностики ЕІДПС будувати за принципом дуалізму.

Дуалізм як статична ознака економічної системи означає можливість виокремити за

певним критерієм в одному цілому дві або більше складові частини. Принцип дуалізму передбачає, що система показників діагностики ЕІДПС має два рівня (блока, частини). Загальна частина націлена на результат інноваційної діяльності підприємницьких структур, і розглядає підприємство незалежно від його галузевої приналежності, розміру чи організаційно-правової форми. Цей результат складається з результатів від соціальної ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур; екологічної; економічної; науково-технічної та організаційної відповідно до пріоритетів інклюзивного розвитку економіки [21], що є особливо актуальним в умовах запровадження політики антикризового менеджменту. Спеціальна частина націлена на аналіз специфічних галузевих і структурних особливостей підприємницьких структур.

Склад *економічного* функціонального блоку розкривається через підвищення потенціалу підприємства до утримання та нарощування своїх конкурентних переваг на основі розробки та впровадження інновацій. Кількісна оцінка економічного ефекту передбачає розрахунок вартісних показників, які дозволяють зробити висновок про підвищення економічної ефективності підприємства, зокрема, підвищення продуктивності праці, приросту нематеріальних активів та зростання обсягів реалізації інноваційної продукції тощо.

Показники *соціального* блоку розкривають створення таких умов життєдіяльності суспільства, які б підвищували загальну якість життя населення у довгостроковій перспективі.

Причому з огляду на інклюзивний характер інноваційної діяльності підприємницьких структур, позитивні екстерналії у частині соціального ефекту відносяться до усіх аспектів соціального життя – підвищення рівня освіти, поліпшення способу життя та створення можливостей до здорового образу життя, розвиток нових нематеріальних цінностей.

Показники, що характеризують *екологічний* блок, спрямовані на дослідження поліпшення якості навколишнього середовища, що можливо досягти шляхом зменшення деструктивного впливу на довкілля та перехід до «зеленої економіки». Оцінити екологічний ефект можливо з використанням системи відносних показників, які відображують якісний стан екології

(покращення екологічності продуктів, що виробляються; зниження промислових викидів в атмосферу, покращення ергономічності товарів; зниження кількості відходів виробництва; впровадження технологій вторинної переробки тощо).

Оцінка в рамках *науково-технічного* блоку проявляється у дослідженні показників нарощування технологічних та інформаційних компетенцій підприємницьких структур. Про позитивний науково-технічний ефект можна зробити висновок тоді, коли питома вага персоналу задіяного у науковій сфері підприємства зростає, підвищуючи при цьому загальний рівень автоматизації, інформатизації та роботизації на підприємстві. Особливістю оцінки науково-технічного ефекту є те, що формалізований його розрахунок є занадто ускладненим і припускає значну кількість імовірнісних припущень.

Організаційний блок розкривається показниками, що дозволяють оцінити, перш за все, оптимальну організаційну структуру та цілісність управління організаційною поведінкою працівників на підприємстві, що має на меті підвищення ефективності організації праці, запровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності, створення ефективних механізмів координації стратегічних цілей з оперативними планами та задачами щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємства на засадах інклюзивності. Організаційний ефект також є відображенням розвитку на підприємстві корпоративної культури, яка б відповідала критеріям інклюзивності. Така культура розкривається у двох аспектах – внутрішньому і зовнішньому. Внутрішній передбачає формування ціннісно-компетентної платформи безперервної реалізації інновацій у всіх сферах, а зовнішній, у свою чергу, розкривається у дотриманні принципів корпоративної соціальної відповідальності підприємства.

Складові *спеціальної* частини можуть включати додаткові параметри оцінки відповідно до галузевих і структурних особливостей підприємства, розміру, обсягів діяльності та організаційно-правової форми. Вагомість цієї частини залежить від рівня інтегрованості підприємства у функціонування і розвиток інклюзивної інфраструктури інноваційної діяльності на рівні регіону та країни. Високий рівень

кореляції між ефективністю бізнес-процесів підприємства, що описують інноваційну діяльність, процесами, які відбуваються у галузі функціонування підприємства свідчить про більшу значущість саме оцінки спеціальної частини системи показників з точки зору формулювання достовірного висновку щодо ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах антикризового управління. Ще одним чинником впливу на вагомість спеціальної частини системи показників є залученість кінцевих споживачів до процесів, що відбуваються у галузі. Чим ця залученість вища, тим більш вагоме значення буде мати оцінка специфічних показників.

Важливо забезпечити єдність між показниками загальної та спеціальної частини.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Запропонована методика діагностики ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах

запровадження політики антикризового менеджменту враховує основні пріоритети інклюзивного розвитку економіки, складається з п'яти етапів та передбачає розробку комплексного інтегрального показника оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур, що ґрунтується на системі показників із п'яти функціональних блоків (економічного, соціального, екологічного, науково-технічного та організаційного). Оцінка за цим показником передбачає визначення рівня ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур (низький, середній, високий) та виступає основою розробки відповідного комплексу антикризових заходів та заходів з підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур, її відповідності основним пріоритетам інклюзивного розвитку економіки та підвищення соціальної відповідальності інноваторів. У подальших дослідженнях доцільно навести технологію обґрунтування набору показників щодо наповнення кожного функціонального блоку запропонованої методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков О. І., Денисенко М. П., Гречан А. П. та ін. *Економіка і організація інноваційної діяльності*: Підручник / під ред. О. І. Волкова, М. П. Денисенка. К.: ВД "Професіонал", 2004. 960 с.
2. Чорна М. В., Глухова С. В. *Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств*: Монографія. Харків: ХДУХТ, 2012. 210 с.
3. Коюда В. О., Лисенко Л. А. *Інноваційна діяльність підприємства та оцінка її ефективності*: Монографія. Х.: ФОП Павленко О. Г.; ВД «ІНЖЕК», 2010. 224 с.
4. Микитюк П. П. *Аналіз впливу інвестицій та інновацій на ефективність господарської діяльності підприємства*. Тернопіль: Економічна думка, 2007. 295 с.
5. Грицуленко С. І. Оцінка інноваційної діяльності як інструмент інноваційної політики господарської системи. *Ефективна економіка*. 2016. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4831>.
6. Харів П. С. *Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів*: Монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 326 с.
7. Іщейкін Т. Є. Методичні підходи до оцінки інноваційного розвитку торговельних підприємств. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 5 (50). С. 259-267.
8. Чернов В. А. Анализ инновационной деятельности в торговле. *Аудит и финансовый анализ*. 2004. № 1. С. 46-49.
9. Трифилова А. А. *Оценка эффективности инновационного развития предприятия*. М.: Финансы и статистика, 2005. 302 с.
10. Ильшева Н. Н., Ильшев А. М. Система аналитических показателей инновационной деятельности организации. *Качество. Инновации. Образование*. 2004. № 2. С. 26-30.
11. Методичні рекомендації щодо відслідковування динаміки основних економічних показників роботи стратегічно важливих підприємств і підприємств-монополістів (на основі індивідуального моніторингу підприємств). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: веб-сайт. 2004. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37880&cat_id=38738.
12. Гадзевич О., Матвійчук І. Методика аналізу та оцінки інноваційної діяльності підприємства. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 100-106.
13. Волощук Л. О., Кірсанова В. В., Філіппова С. В. *Аналітичні інструменти управління інноваційним розвитком промислового підприємства*: Монографія. Одеса: ОНПУ; ЦАДЕ, 2014. 180 с.
14. Волощук Л. О. Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління. *Бізнес-інформ*. 2014. № 11. С. 75-79.

15. Кадол Л. В. Особливості комплексної оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 359-363.
16. Коюда П. М., Шейко І. А. *Ефективність інноваційної діяльності підприємств: теорія та практика*: Монографія. Х.:ХНУРЕ, 2013. 37 с.
17. Frolova, L., Zhadko, K., Ilyash, O., Yermak, S., & Nosova, T. Model for opportunities assessment to increase the enterprise innovation activity. *Business: Theory and Practice*. 2021. № 22(1). P. 1-11.
18. Перерва П. Г., Косенко А. П. Развитие методов оценки эффективности использования инновационного потенциала. *Вісник Східноукр. національного університету ім. В. Даля*. 2006. № 4. С. 178-187.
19. Зянько В. В., Єпіфанова І. Ю., Зянько В. В. *Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України*: Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця; ВНТУ, 2015. 172 с.
20. Єрмак С. О. *Теоретико-методологічні засади стратегічного управління інклюзивним розвитком інноваційної діяльності підприємств*: [моногр.]. Schweinfurt: Time Realities Scientific Group UG (haftungsbeschränkt), 2019. 445 с.
21. Yermak S. Problems of innovative activity development at food industry enterprises of Ukraine. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2017. № 21. P. 96-102.
22. Малюта Л. Я. Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. № 1 (4). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>.
23. Джеджула В. В., Єпіфанова І. Ю., Цвик О. Г. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 5-8.
24. Демченко Г. В. Розробка моделі оцінки та системи показників організаційного забезпечення активізації інноваційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 9. С. 42-45.
25. Густинський М. О. Методичні засади оцінки ефективності інноваційної діяльності в галузях народного господарства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки*. 2011. № 2, Т. 1. С. 88-92.
26. Filyppova S., Bashynska I., Kholod B., Prodanova L., Ivanchenkova L., V. Ivanchenkov. Risk management through systematization: Risk Management Culture. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. Vol. 8 (3). P. 6047-6052.
27. Башинська І. О. SMART-підхід до визначення цілей смартизації промислового підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. № 5, Т. 30 (69). С. 41-46.

REFERENCES

1. Volkov O. I., Denisenko M. P. (Eds.). (2004) *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovation]. Kyiv: Professional.
2. Chorna, M. V., Glukhova, S. V. (2012) *Otsinka efektyvnosti innovatsiynoi diialnosti pidpriemstv* [Evaluation of the effectiveness of innovative activities of enterprises: monograph]. Kharkiv: KhDUHT.
3. Koyuda V. O., Lysenko L. A. (2010) *Innovatsiyna diialnist pidpriemstva ta otsinka ii efektyvnosti* [Innovative activity of the enterprise and evaluation of its efficiency: monograph]. Kharkiv: INZHEK, 224 p.
4. Mikityuk P. P. (2007) *Analiz vplyvu investytsiy ta innovatsiy na efektyvnist hospodarskoi diialnosti pidpriemstva* [Analysis of the impact of investments and innovations on the efficiency of economic activity of the enterprise]. Ternopil: Economic Thought, 295 p.
5. Gritsulenko S. I. (2016) *Otsinka innovatsiinoi diialnosti yak instrument innovatsiinoi polityky hospodarskoi systemy* [Evaluation of innovation as a tool of innovation policy of the economic system]. *Efficient economy*. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4831>.
6. Khariv P. S. (2003). *Innovatsiyna diialnist pidpriemstva ta ekonomichna otsinka innovatsiynikh protsesiv: Monohrafiia* [Innovative activity of the enterprise and economic estimation of innovative processes: monograph]. Ternopil: Economic Thought.
7. Ishcheikin T. E. (2011) *Metodychni pidkhody do otsinky innovatsiynoho rozvytku torhovelnykh pidpriemstv* [Methodical approaches to the assessment of innovative development of trade enterprises]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, vol. 5 (50), pp. 259-267.
8. Chernov V. A. (2004) *Analiz innovacionnoi dejatel'nosti v torgovle*. [Analysis of innovation in trade]. *Audit and financial analysis*, vol. 1, pp. 46-49.
9. Trifilova A. A. (2005). *Ocenka jeffektivnosti innovacionnogo razvitija predpriyatija* [Evaluation of the effectiveness of innovative development of the enterprise]. Moscow: Finance and Statistics.
10. Ilysheva N. N., Ilyshev A. M. (2004). *Sistema analiticheskikh pokazatelei innovacionnoi dejatel'nosti organizacii* [System of analytical indicators of innovative activity of the organization] *Quality. Innovations. Education*, vol. 2, pp. 26-30.
11. *Methodical recommendations for tracking the dynamics of the main economic indicators of strategically important enterprises and monopoly enterprises (based on individual monitoring of enterprises)*. (2004). Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37880&cat_id=38738.

12. Gadzevych O., Matviychuk I. (2017). Metodyka analizu ta otsinky innovatsiynoi diialnosti pidpriemstva [Methods of analysis and evaluation of innovative activities of the enterprise]. *Economic Journal of the Lesia Ukrainka East European National University*, vol. 3, pp. 100-106.
13. Voloshchuk L. O., Kirsanova V. V., Filyppova S. V. (2014). *Analitychni instrumenty upravlinnia innovatsiynym rozvytkom promysloвого pidpriemstva : Monohrafiia* [Analytical tools for managing the innovative development of an industrial enterprise: monograph]. Odessa: ONPU; CADE.
14. Voloshchuk L. O. (2014) Innovatsiyni rozvytok promysloвого pidpriemstva: sutnist ta problemy analitychnoho zabezpechennia v umovakh indykativnoho upravlinnia [Innovative development of an industrial enterprise: essence and problems of analytical support in the conditions of indicative management]. *Business inform*, vol.11, pp. 75-79.
15. Kadol L. V. (2016) Osoblyvosti kompleksnoi otsinky efektyvnosti innovatsiynoi diialnosti pidpriemstva [Features of a comprehensive assessment of the effectiveness of innovative activities of the enterprise]. *Global and national economic problems*, vol. 10, pp. 359–363.
16. Koyuda P. M., Sheiko I. A. (2013). *Effektyvnist innovatsiynoi diialnosti pidpriemstv: teoriia ta praktyka: Monohrafiia* [Efficiency of innovative activity of enterprises: theory and practice: monograph]. Kharkiv: KNURE.
17. Frolova L., Zhadko K., Ilyash O., Yermak S., Nosova T. (2021). Model for opportunities assessment to increase the enterprise innovation activity. *Business: Theory and Practice*, 22(1), pp.1-11.
18. Break P. G., Kosenko A. P. (2006). Rozvytye metodov otsenky efektyvnosti yspolzovanyia ynnovatsyonnoho potentsyala [Development of methods for assessing the effectiveness of the use of innovation potential]. *Bulletin of the East Ukrainian National University*, vol. 4, pp. 178–187.
19. Zianko V. V., Yepifanova I. Y., Zianko V. V. (2015) *Innovatsiyna diialnist pidpriemstv ta ii finansove zabezpechennia v umovakh transformatsiynykh zmin ekonomiky Ukraïny : Monohrafiia* [Innovative activity of enterprises and its financial support in the conditions of transformational changes of economy of Ukraine: monograph]. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia.
20. Yermak S. O. (2019) *Teoretyko-metodolohichni zasady stratehichnoho upravlinnia inkluzyvnym rozvytkom innovatsiynoi diialnosti pidpriemstv* [Theoretical and methodological basis of strategic management of inclusive development of enterprises innovative activity: monograph]. Schweinfurt, Germany: Time Realities Scientific Group UG (haftungsbeschränkt).
21. Yermak S. (2017) Problems of innovative activity development at food industry enterprises of Ukraine. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 21, pp. 96-102.
22. Mal'yuta L.Ya. (2011) Assessing the level of innovative development of an industrial enterprise. *Socio-economic problems and the state*, vol. 1 (4). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11mlyrpp.pdf>.
23. Dzhedzhula V., Yepifanova I., Tsvyk A. (2017) Innovatsiyna diialnist yak chynnyk konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Innovative activity as a factor of competitiveness of enterprises]. *Investytsiyni: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 5–8.
24. Demchenko G. V. (2016) Rozrobka modeli otsinky ta systemy pokaznykiv orhanizatsiynoho zabezpechennia aktyvizatsii innovatsiynoi diialnosti [Development of an evaluation model and a system of indicators of organizational support for the intensification of innovation]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 9, pp. 42–45.
25. Gustynsky M. O. (2011). Metodychni zasady otsinky efektyvnosti innovatsiynoi diialnosti v haluziakh narodnoho hospodarstva [Methodical bases of an estimation of efficiency of innovative activity in branches of a national economy]. *Scientific works of Poltava State Agrarian Academy. Series: Economic Sciences*, vol. 2, is. 1, pp. 88-92.
26. Filyppova S., Bashynska I., Kholod B., Prodanova L., Ivanchenkova L., Ivanchenkov V. (2019). Risk management through systematization: Risk Management Culture. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, vol. 8 (3), pp. 6047-6052.
27. Bashinskaya, I.O. (2019). SMART-pidkhid do vyznachennia tsilei smartyzatsii promysloвого pidpriemstva [SMART-approach to defining the goals of industrial enterprise smartization]. *Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Economics and Management*, vol.5, is. 30 (69), pp. 41-46.

Abstract

YERMAK Svitlana. Diagnostics of innovative activity effectiveness of business structures at the implementation of anti-crisis management policy conditions

The author's approach to diagnostics of innovative activity effectiveness of business structures at the implementation of anti-crisis management policy conditions is offered in the article. The main approaches to the sequence of assessment of the innovative activity effectiveness of business structures are summarized and the key aspects that reveal the modern methodological tools of this process are identified. The author's vision of the stages of diagnostics of innovative activity effectiveness of business structures at the implementation of anti-crisis management policy conditions (1) methodological support of the diagnostic process; 2) information support; 3) development of a comprehensive integrated indicator; 4) the assessment process; 5) development of anti-crisis measures) is formed. The main methodological approaches to the selection of the components of the

systems for assessment of the innovative activity effectiveness of business structures are systematized and the following are distinguished: functional approach, modified-functional, resource, resource-functional and other approach. The basic requirements which the system of indicators of the innovative activity effectiveness of business structures should satisfy are defined. It is proposed to build a system of indicators on the principle of dualism and to distinguish two parts: general and special. It is proved that the indicators of the general part should be based on the basic principles of anti-crisis management and priorities of inclusive economic development and be divided into social, economic, environmental, scientific, technical and organizational blocks. Indicators of the special part are aimed at diagnosing specific industry and structural features of business structures. Based on the proposed system of indicators, it is advisable to form a comprehensive integrated indicator that will determine the level of the innovative activity effectiveness of business structures (low, medium, high) and develop a set of anti-crisis measures to improve it and meet the main priorities of inclusive economic development and social responsibility of innovators.

Keywords: diagnostics, innovative activity, business structures, anti-crisis management.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Єрмак С. Діагностика ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур в умовах запровадження політики антикризового менеджменту. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 28-39.

Yermak S. (2021) Diagnostics of innovative activity effectiveness of business structures at the implementation of anti-crisis management policy conditions. *Innovation and Sustainability*, № 1, pp. 28-39

УДК 311.3:336

ЗЯНЬКО Віталій Володимирович

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та інноваційного менеджменту,
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0095-5248
e-mail: fk.zank@gmail.com

НЕЧИПОРЕНКО Тетяна Дмитрівна

кандидат економічних наук, викладач фінансово-економічних дисциплін,
Вінницький технічний коледж, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0690-1534
e-mail: sittanya33@gmail.com

ВАЛЬДШМІДТ Інна Миколаївна

аспірант кафедри фінансів та інноваційного менеджменту,
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2990-7602
e-mail: inna-nw@ukr.net

ТЕНДЕНЦІЇ ТА СУЧАСНІ ЗРУШЕННЯ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НА РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ

У статті здійснено аналіз тенденцій розвитку первинного та вторинного ринку житлової нерухомості в Україні за 2020-2021 роки та виявлено основні зрушення в інвестиційному середовищі на цьому ринку. З'ясовано економічну сутність поняття «інвестиційна привабливість» та пов'язаних з ним понять «інвестиційний процес», «інвестиційна активність» та «інвестиційний клімат». Здійснено порівняльний аналіз інвестиційної привабливості житлової нерухомості в різних регіонах України у результаті якого виявлено, що у 2020 році інвестиційно привабливішим був вторинний ринок житла, проте у 2021 році інвестиційна привабливість первинного та вторинного ринку житлової нерухомості загалом погіршилася. Виявлено, що основною причиною зниження інвестиційної привабливості національного житлового фонду є те, що у 2020-2021 роках ціни на квартири у найбільш привабливих регіонах України продовжили зростати, хоча їх темпи уповільнилися. Обґрунтовано, що для активізації інвестиційної діяльності на ринку нерухомості в Україні необхідно сформувати на цивілізованій основі та у відповідності до принципів прозорості сприятливий для всіх суб'єктів ведення бізнесу інвестиційний клімат, що передбачає створення для залучення вітчизняних та іноземних інвестиційних ресурсів належних політичних, правових, економічних та соціальних умов. Для покращення інвестиційного клімату та поліпшення інвестиційної привабливості ринку житлової нерухомості українському уряду рекомендовано розробити дієві заходи, спрямовані на суттєве зниження відсоткових ставок за іпотечними кредитами до рівня, за якого іпотечні кредити стануть доступними для більшості громадян країни.

Ключові слова: ринок нерухомості, ринок житла, функції ринку, інвестування житлової нерухомості, інвестиційна привабливість

JEL classification: L85; R31

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.40.45>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ринок первинної житлової нерухомості має велике економічне значення, оскільки він є потужним двигуном промислового виробництва, виступаючи у ролі своєрідного інвестиційного активу [1], а також відіграє важливу соціальну роль, задовольняючи одну з основних потреб людей – потребу в житлі. На сучасному етапі на розвиток вітчизняного ринку житлової нерухомості впливає декілька факторів, але найбільший вплив здійснюють інвестиційні процеси. Щоб врахувати вплив інвестиційних операцій на ринок житлової нерухомості в Україні необхідно провести комплексний аналіз інвестиційного процесу не лише на первинному, але й на вторинному ринках житла. Це дасть змогу приймати обґрунтовані рішення, які сприятимуть підвищенню ефективності управління інвестиційним процесом та покращенню привабливості інвестицій на місцевих ринках житлової нерухомості.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Інвестиційні процеси на ринку нерухомості досліджуються багатьма дослідниками, але у більшості вони у своїх наукових працях висвітлюють лише окремі аспекти проблеми, що стосуються закономірностей розвитку ринку нерухомості та особливостей інвестиційної діяльності в окремих його сегментах. Із українських авторів, чії роботи присвячені цим питанням, треба відзначити І. Буднікевич, О. Хохуляка [2], П. Гудзь, С. Шарову [9] Н. Давиденка, О. Воронченка [1], М. Вознюка, М. Садов'яка [5] та ін. Серед зарубіжних праць слід звернути увагу на наукові праці Н. Ордуей, Ф. Фрідмана [10], К. Макелроя, Р. Кийосаки у яких пропонуються різні підходи до оцінювання ефективності інвестування житлової нерухомості.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на поглиблену деталізацію теоретико-методологічних питань та практичних розробок щодо економічної природи та основних

характеристик інвестиційного процесу на ринку житлової нерухомості, багато питань ще далекі від їх вирішення, а деякі з них потребують подальшого дослідження. Зокрема, соціальна роль ринку житла та його економічна значущість зумовлюють необхідність проведення ретельного аналізу його інвестиційної привабливості, що дозволить розробити ефективні заходи з активізації на ринку житлової нерухомості інвестиційної діяльності та ефективного регулювання ринку житла на державному рівні.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є виявлення тенденцій розвитку первинного та вторинного ринку квартир в Україні та зрушень в інвестиційному середовищі на цьому ринку на основі здійснення аналізу національного ринку житлової нерухомості за 2020-2021 роки.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНІХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Необхідність підвищення активності інвестиційної діяльності на ринку нерухомості України та вдосконалення методів управління інвестиційними операціями зумовлена приведенням їх у відповідність до поточних потреб. Для цього необхідно здійснити аналіз національного ринку нерухомості з характерною йому регіональною особливістю, яка здійснює суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток регіону [2, с. 257], та виявити тенденції його розвитку і ті зрушення, які останні часом відбулися в інвестиційному середовищі. Це дозволить визначити інвестиційну привабливість ринку житла та обґрунтувати дієві заходи та напрями активізації інвестиційної діяльності на цьому ринку. Але спочатку треба дослідити економічну суть поняття «інвестиційна привабливість», що, у свою чергу, потребує з'ясування змісту таких понять, як «інвестиційний процес», «інвестиційна активність» та «інвестиційний клімат», з якими поняття «інвестиційна привабливість» дуже тісно пов'язане.

Більшість дослідників визначають суть поняття «інвестиційний процес» як безперервну зміну стадій, етапів і ступенів

інвестування [3, с. 257]; як певну послідовність дій суб'єкта, спрямовану на прийняття рішень щодо здійснення операцій з об'єктами інвестування та проходження серії типових етапів, з метою знаходження найбільш ефективного варіанту розміщення інвестицій [4, с. 185-186]; і як сукупність послідовно реалізованих процесів будівельно-девелоперськими компаніями (як ключовими суб'єктами інвестування) [5]. Виходячи з цього можемо визначити інвестиційний процес як сукупність послідовних дій власника інвестиційних ресурсів спрямованих на розробку та впровадження ефективних заходів, які дадуть змогу визначити той об'єкт інвестування та обсяг капіталовкладень, який дозволить йому перетворити інвестиційні ресурси у прибуткові активи.

Якщо порівняти поточний обсяг вкладених інвестицій з обсягом таких інвестицій у попередньому періоді, то матимемо кількісне визначення поняття «інвестиційна активність», що важливо при визначенні активності інвестиційної діяльності у житловому секторі. Зокрема, такий підхід доцільно використовувати для аналізу інвестиційного процесу на окремих ринках житлової нерухомості.

Для активізації інвестиційної діяльності необхідно створити відповідний інвестиційний клімат. Він потребує формування на цивілізованій основі та у відповідності до принципів прозорості однакових для всіх суб'єктів ведення бізнесу й інвестування на ринку нерухомості певних політичних, правових, економічних та соціальних умов, які б сприяли залученню інвестиційних ресурсів з боку як вітчизняних, так й іноземних інвесторів [6, с. 36]. Інвестиційний клімат можна вважати сприятливим для інвесторів, якщо одержувана прибутковість (рентабельність) їх капіталовкладень відповідає очікуваній і у правовому сенсі вони почуваються захищеними. Саме на це має бути спрямована державна інвестиційна політика. Адже від інвестиційного клімату безпосередньо залежить інвестиційна привабливість ринку житла, яка вказує на ефективність інвестиційного попиту у межах певної країни, регіону та галузі, а отже й на доцільність вкладання інвестицій у той чи інший конкретний об'єкт.

Сьогодні існує багато систем, за якими здійснюють оцінювання інвестиційного клімату в країні. Найбільш поширеними з них є рейтинги Institutional Investor, Euromoney та Business Environment Risk Index (BERI). Institutional Investor застосовується при визначенні кредитоспроможності країн. Euromoney застосовується тоді, коли необхідно дослідити групу показників, що характеризують ринкові, кредитні та політико-економічні умови інвестиційної діяльності. Система BERI охоплює ще більше показників, на основі яких формується рейтинг інвестиційної привабливості. Уваги заслуговують також національні рейтинги інвестиційного клімату, які періодично публікуються провідними економічними журналами, зокрема такими як Fortune та The Economist, а також авторитетними експертними агентствами – Moody's, Standard and Poor, IBCA. Також варто відзначити методи оцінювання інвестиційної привабливості, які проводяться Групою Світового банку, Всесвітнім економічним форумом, (WEF), Heritage Foundation / Wall Street Journal, Transparency International та іншими [7].

Усі вищезазвані показники дозволяють оцінити основні параметри інвестиційної привабливості ринку нерухомості, зокрема визначити рівень прибутковості ринків первинного та вторинного житла і їх перспективність, рівень інвестиційного ризику на ринку житла і на цій основі прийняти рішення про доцільність інвестиційних вкладень у дану сферу.

Дослідження інвестиційної привабливості житлової нерухомості в різних регіонах України за період з 2018 року по липень 2021, яке було проведене Групою компаній «Увекон» [8] та представлене у вигляді рейтингів, показало, що найвищий рейтинг інвестиційної привабливості, тобто найвищі темпи зростання цін на квартири, у сегменті первинного ринку квартир, у 2020 році порівняно з 2019 роком мала Вінницька область, де ціни за цей період у еквіваленті доларів США зросли на 25,5%. Тоді як за такий самий період у Хмельницькій області ціни у сегменті первинного ринку квартир підвищилися на 14,9%, у Закарпатській – на 13,4%, Херсонській – на 12,9%, Донецькій – на 12,6%, Волинській – на 12,6%, Черкаській – на 11%, Рівненській – на 10,8%,

Миколаївській – на 10,5%, Сумській 10,0%. У решти областей рейтинг інвестиційної привабливості житлової нерухомості в 2020 році в сегменті первинного ринку квартир був менше 10,0%, а найнижчий (1,2%) був у Житомирській області. Серед обласних центрів у рейтингу інвестиційної привабливості у сегменті первинного ринку квартир найвищі позиції у 2020 році займали: Вінниця (26,6%), Хмельницький (16,9%), Луцьк (15,1%), Київ (14,8%), Черкаси (11,8%), Суми (11,8%), Рівне (10,7%) і Херсон (10,3%) [8]. Ми не випадково у якості основного показника, за яким оцінюється інвестиційна привабливість ринку житла використовуємо рівень цін на квартири, адже функція ціноутворення є дуже важливою для цього ринку, оскільки саме в ціні концентрується значний обсяг регіональної інформації, зокрема про насичення ринку, вартість будівництва, про державну і регіональну економічну та соціальну політику держави у сфері, наприклад, житлового будівництва тощо [9; 10]. Варто відзначити, що у вказаних регіонах України зростання цін на первинному ринку квартир відбувалося швидшими темпами, аніж збільшення дохідності від альтернативних інвестицій, зокрема таких як купівля облігацій внутрішньої державної позики та відсотки за банківськими депозитами для фізичних осіб.

На вторинному ринку житлової нерухомості найвищий рейтинг інвестиційної привабливості в нашій країні у 2020 році мала Хмельницька область (18,0%). Тоді як у Чернігівській області вторинна нерухомість подорожчала на 15,3%, у Дніпропетровській – на 14,7%, Рівненській – на 14,2%, Київській – на 13,4%, Полтавській – на 13,3%, Волинській – на 12,9%, Вінницькій – на 12,5%, Сумській – на 12,2%, Закарпатській – на 11,3%, Кіровоградській – на 11,2%, Запорізькій – на 11,1%, Житомирській – на 11%, Черкаській – на 10,6%. У решти областей України рейтинг інвестиційної привабливості в сегменті вторинного ринку квартир у 2020 році склав менше 10,0%, а найменше в Одеській області – всього 1,0%. В обласних центрах за цим показником в 2020 році найвищу позицію посів Хмельницький, де ціна квартир на вторинному ринку зросла на 19%. У Чернігові у 2020 році вартість квартир у сегменті вторинного ринку подорожчала на 16,2%, Сумах – на 15,9%, Полтаві – на 15,2%,

Рівному – на 14,2%, Запоріжжі – на 13,4%, Краматорську, Луцьку та Ужгороді – на 13,1%, Житомирі – на 12,9%, Черкасах – на 12,8%, Сєвєродонецьку – на 12,5%, Дніпрі – на 11,9%, Києві – на 11,2%, Вінниці – на 11,1% [8]. У решти регіонів України у 2020 році темпи зростання цін на вторинному ринку квартир були меншими за дохідність від альтернативних інвестицій, тобто в цих регіонах вторинний ринок житлової нерухомості не був інвестиційно привабливим.

Отже, виходячи з даних проведеного дослідження, можемо зробити висновок, що в Україні інвестиційно привабливішим у 2020 році був вторинний ринок житла – у 13 областях та у 15 обласних центрах. Тоді як первинний ринок квартир був інвестиційно привабливим лише у 10 областях та 9 обласних центрах країни.

У 2021 році динаміка цін на ринку житлової нерухомості в нашій країні дещо змінилася. Так, наприклад, Вінницька область перестала бути на цьому ринку інвестиційно привабливою. У ній за 7 місяців 2021 року ціни на квартири на первинному ринку житла зросли на 8,2%, тоді як за цей самий період дохідність ОВДП на первинному ринку (у грн) склала 11,7%, а відсоткові ставки за депозитами фізичних осіб (у грн) – 7,5%. На вторинному ринку рейтинг інвестиційної привабливості квартир у Вінницькій області ще нижчий: за 7 місяців 2021 року він дорівнює 6,0%, тоді як за цей самий період дохідність ОВДП на вторинному ринку квартир і відсоткові ставки за депозитами фізичних осіб є такими ж як на первинному ринку квартир, тобто становлять, відповідно 11,7% і 7,5%. Також у 2021 році втратили інноваційну привабливість на первинному ринку квартир Закарпатська, Миколаївська та Рівненська області. А на вторинному ринку квартир Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська область, Полтавська, Рівненська, Сумська та Черкаська області.

Натомість, із інвестиційно непривабливих в інвестиційно привабливі на первинному ринку квартир перейшли у 2021 році Дніпропетровська, Львівська та Полтавська області. На вторинному ринку квартир у 2021 році інвестиційно привабливими стали Запорізька, Івано-Франківська, Луганська та Харківська області [8].

Загалом, на початок серпня 2021 року інвестиційна привабливість ринку житлової нерухомості в Україні погіршилася. Зокрема, на первинному ринку квартир так само як і у 2020 році залишилися 10 областей України (Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Луганська, Львівська, Полтавська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська). Натомість обласних центрів інвестиційно привабливими на цьому ринку стало на 2 міста менше, тобто їх залишилося 7 (Луцьк, Дніпро, Київ, Львів, Полтава, Херсон, Хмельницький). Вторинний ринок квартир у 2021 році також став менш інвестиційно привабливим у більшості областей України. Адже інвестиційно привабливими на вторинному ринку квартир залишилося лише 6 областей (Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Харківська, Хмельницька, Чернігівська), тоді як у 2020 році їх було 13. Також порівняно з 2020 роком інвестиційно привабливими на вторинному ринку квартир стало на 3 обласні центри менше, тобто їх залишилося 12 (Дніпро, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Київ, Сєверодонецьк, Львів, Полтава, Суми, Харків, Хмельницький, Чернігів).

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Отже, для ринку житлової нерухомості характерна регіональна особливість, він тісно пов'язаний з конкретним розташуванням нерухомості. Проте, незважаючи на те, що в окремих регіонах країни у 2021 році інвестиційна привабливість на житло

покращилася, в цілому в Україні спостерігається зниження інвестиційної привабливості ринку житлової нерухомості, незважаючи на те, що за останні роки дохідність від облігацій внутрішньої державної позики та відсотки за банківськими депозитами для фізичних осіб, які можна розглядати у якості альтернативних варіантів інвестування, мають тенденцію до зниження. Очевидно, основною причиною цього є те, що ціни на квартири у 2020-2021 роках у найбільш привабливих регіонах України продовжили зростати, хоча їх темпи уповільнилися. Аналіз також показав, що у 2021 році більше знизилася інвестиційна привабливість на вторинному ринку квартир, аніж на первинному. Це свідчить про те, що більшість інвесторів, які купують житло з метою збереження своїх коштів від знецінення чи з метою їх примноження, вкладають їх у первинний ринок квартир. Іншою причиною зниження інвестиційної привабливості ринку житла в Україні є те, що наразі платоспроможний попит уже фактично вичерпався. З одного боку, це гальмуватиме в подальшому зростання вартості житла, але з іншого – без суттєвого зростання доходів громадян і розвитку доступної іпотеки (під 3-5% річних) коло бажаючих вкладати кошти у житло всеодно не збільшиться.

Отже, покращення інвестиційного клімату та поліпшення інвестиційної привабливості ринку житлової нерухомості цілком буде залежати від подальшого економічного розвитку країни, зокрема, від збільшення доходів та доступності іпотечних кредитів для більшості громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давиденко Н. М., Воронченко О. В. Сутність та закономірності розвитку ринку нерухомості в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. 21. С. 5-7.
2. Буднікевич І., Хошуляк О. Регіональні ринки юридичних послуг: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 370 с.
3. Дробенко Ю. Г. Механізм управління інвестиційними процесами. *Проблеми економіки та управління*: збірник наукових праць. 2003. Вип. 1. С. 255-258.
4. Опанасова Г. В. Особливості інвестиційної діяльності інститутів спільного інвестування на фінансовому ринку України. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. Серія: Економічні науки. Т.1. 22. 2009. С. 183-186.
5. Вознюк М. А., Садов'як М. Сучасні особливості інвестування сфери житлового будівництва. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2016. 2(118). С. 57-60.
6. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 376 с.
7. Індекс інвестиційної привабливості. URL: <http://www.eba.com.ua>.
8. Огляд інвестиційної привабливості житлової нерухомості в регіонах України 2018-2021 (7 міс). URL: <https://www.uvecon.ua/ua/product-oglyad-investitsiynoyi-priyablivosti-zhitlovoyi-neruhomosti.html>
9. Гудзь П. В., Шарова С. В. Теорія і практика розвитку нерухомості регіону: монографія / ЗНТУ. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. 246 с.
10. Ордуэй Н., Фридман Ф. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости. Москва: Дело ЛТД, 1997. 289 с.

REFERENCES

1. Davydenko N. M., Voronchenko O. V. (2017) Sutnist ta zakonornosti rozvytku rynku nerukhomosti v Ukraini. [The essence and patterns of development of the real estate market in Ukraine]. *Investments: practice and experience*, 21, pp. 5-7.
2. Budnikevich I., Khokhulyak O. (2015) *Rehionalni rynky yurydychnykh posluh: monohrafiia* [Regional markets of legal services: monograph]. Odessa: Phenix, 370 p.
3. Drobenko Y. G. (2003) Mekhanizm upravlinnia investytsiinomy protsesamy [The mechanism of investment process management] *Problems of economics and management: a collection of scientific papers*, vol. 1, pp. 255-258
4. Opanasova G. V. (2009) Osoblyvosti investytsiinoi diialnosti instytutiv spilnoho investuvannia na finansovomu rynku Ukrainy [Features of investment activities of collective investment institutions in the financial market of Ukraine]. *Collection of scientific works of CSTU. Series: Economic Sciences. Vol.1. 22*, pp. 183-186.
5. Voznyuk M. A. , Sadovyak M. S. (2016) Suchasni osoblyvosti investuvannia sfery zhytlovoho budivnytstva. [Modern features of investing in housing]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine: coll. Science. pr.*, 2 (118). pp. 57-60.
6. Mayorova T. V. (2004) *Investytsiina diialnist: navchalnyi posibnyk* [Investment activity: a textbook]. Kyiv: Center for Educational Literature, 376 p.
7. Investment attractiveness index. URL: <http://www.eba.com.ua>.
8. Review of investment attractiveness of residential real estate in the regions of Ukraine 2018-2021 (7 months). URL: <https://www.uvecon.ua/en/product-oglyad-investitsiynoyi-privablivosti-zhitlovoyi-neruhomosti.html>
9. Gudz P. V., Sharova S. V. (2014) *Teoriia i praktyka rozvytku nerukhomosti rehionu: monohrafiia* [Theory and practice of real estate development of the region: a monograph] / ZNTU. Zaporozhye: Accent Invest-Trade, 246 p.
10. Ordway N., Friedman F. (1997) *Analyz y otsenka prynosiashchei dokhod nedvyzhymosti* [Analysis and evaluation of income-generating real estate]. Moscow: Delo LTD, 289 p.

Abstract

ZIANKO Vitalii, NECHYPORENKO Tetiana, WALDSHMIDT Inna Trends and current shifts in the investment environment in the residential real estate market

The article analyzes the development trends of the primary and secondary residential real estate market in Ukraine for 2020-2021 and identifies the main changes in the investment environment in this market. The economic essence of the concept of "investment attractiveness" and related concepts "investment process", "investment activity" and "investment climate" are clarified. A comparative analysis of the investment attractiveness of residential real estate in different regions of Ukraine revealed that in 2020 the secondary housing market was more attractive for investment, but in 2021 the investment attractiveness of the primary and secondary residential real estate market generally deteriorated. It was found that the main reason for the decline in the investment attractiveness of the national housing stock is that in 2020-2021 apartment prices in the most attractive regions of Ukraine continued to grow, although their pace slowed down. It is substantiated that in order to intensify investment activity in the real estate market in Ukraine it is necessary to create a favorable investment climate for all business entities on a civilized basis and in accordance with the principles of transparency and social conditions. To improve the investment climate and improve the investment attractiveness of the residential real estate market, the Ukrainian government is recommended to develop effective measures aimed at significantly reducing mortgage interest rates to a level where mortgages will be available to most citizens.

Keywords: real estate market, housing market, market functions, residential real estate investment, investment attractiveness

Стаття надійшла до редакції 01.12.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Зянько В. В., Нечипоренко Т. Д., Вальдшмідт І. М. Тенденції та сучасні зрушення в інвестиційному середовищі на ринку житлової нерухомості. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 28-34.

Zianko V., Nechyporenko T., Waldshmidt I. (2021) Trends and current shifts in the investment environment in the residential real estate market. *Innovation and Sustainability*, № 1, pp. 28-34.

УДК 351:331.5

КАРАЧИНА Наталія Петрівна

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, маркетингу та економіки,

Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8316-2835

e-mail: karachyna.n@gmail.com

СЕМЦОВ Володимир Михайлович

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, маркетингу та економіки,

Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8981-8850

e-mail: semtsov_vm@ukr.net

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЙМОВІРНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано стан, динаміку та переважаючі тенденції розвитку неформальної зайнятості в контексті легалізації заробітної плати. Ідентифіковано істотні виграші та втрати основних учасників процесу легалізації неформальної зайнятості. Запропоновано та обґрунтовано комплексний підхід щодо створення та забезпечення успішного функціонування дієвої системи протидії підприємствам, що використовують деструктивні моделі економічної поведінки під час виплати заробітної плати своїм працівникам. Підкреслено, що інституційну модернізацію соціально-економічних процесів неможливо здійснити, уникаючи вирішення проблем успішного функціонування дієвої системи протидії стейкхолдерам, що використовують деструктивні моделі економічної поведінки. Саме в межах останніх і формуються деструктивні неформальні економічні процеси. Таке аналітичне тлумачення складає основу запропонованих технологій боротьби із зазначеними дисфункціями.

Ключові слова: неформальна зайнятість, інститути, податки, регулювання, влада, ефективність, економічна поведінка.

JEL classification: F26; J21

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.46.53>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Слід відзначити, що світовий неформальний сектор економіки, по суті, має історію, що зіставна за тривалістю із розвитком цивілізації. Отож, вивчення проблем неформальної зайнятості та / або заробітної плати мають давні традиції, обумовлені універсальною актуальністю цього питання. Хотілося б звернути увагу і на те, що особливий дисфункційний вплив мають згадані явища в економіках країн, що розвиваються, та в яких ринкові відносини

лише формуються (тобто держав на зразок України).

Проблеми обумовлені неформальною зайнятістю призвели до сукупності загальновідомих сьогодні негативних ефектів, проявами чого стали песимізм людей, невиправдане майнове розшарування суспільства у найрізноманітніших галузях господарської діяльності, низькі заробітні плати і пенсії та ін.

Цілком очевидно, що нині існує гостра проблема щодо проведення узагальненого прогнозування практичних напрямків детінізації заробітної плати, що базуються виключно на спеціальних обґрунтуваннях,

оскільки поняття «неформальна зайнятість» все більше набуває ознак наукової категорії.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням неформальної зайнятості та науковим обґрунтуванням легалізації заробітної плати, у тій чи іншій мірі, займалися В. Авдійський [1], З. Варналій [2], В. Жеребин [3], О. Кожевников [4], Ю. Латов [5], Е. де Сото [6] А. Ходжаян [7] та ін. Безперечно, що методологія досліджень зазначених науковців була та залишається орієнтиром для вітчизняної економічної науки. Проте, незважаючи на усю глибину існуючих досліджень, і досі залишаються недостатньо розробленими економічні інструменти протидії неформальній зайнятості. В практичному плані все це потребує розроблення та моделювання інституційних технологій модернізації соціального трипартизму. Саме це і зумовило вибір теми наукової статті.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Сучасні дослідження які стосуються неформальної зайнятості, як правило, або віддалені від реальної практики, тобто не підтверджені емпірично, або ж скоріше є філософськими роздумами. Тому на сьогодні особливого значення набувають конкретні цільові дослідження. Звідси важливо визначити основні детермінанти виникнення явища неформальної (незадекларованої) праці та запропонувати напрямки легалізації заробітної плати в Україні.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є ідентифікація дефектів та обмежень державного регулювання стосовно раціонального використання трудових ресурсів в контексті виникнення динамічних та масштабних явищ у вигляді неформальної зайнятості.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Необхідно відзначити, що в основі неформальної зайнятості в Україні завжди

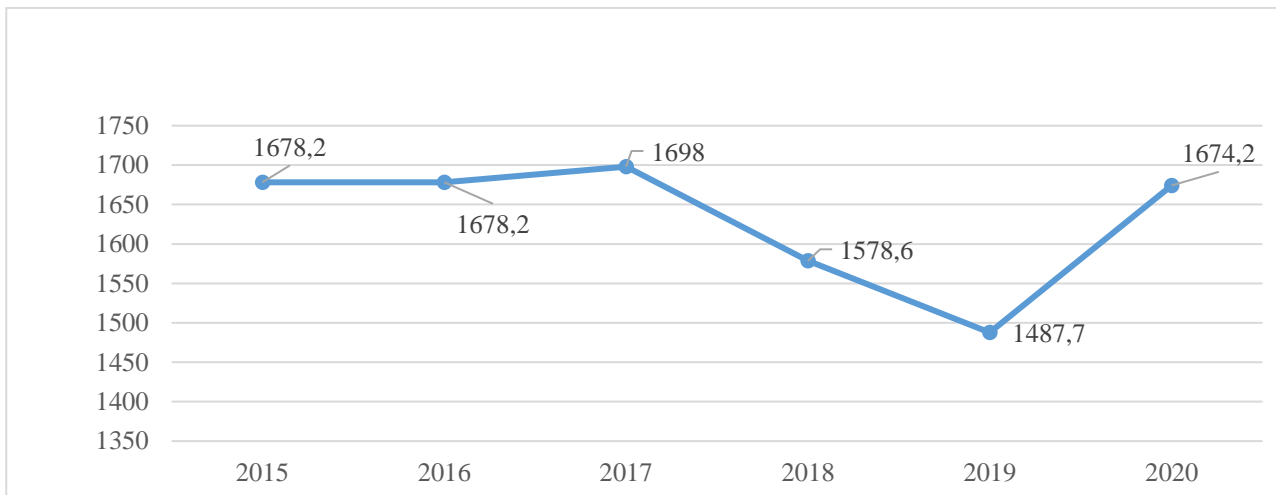
знаходяться партикулярні соціально-економічні взаємовідносини між бізнесом та найманими працівниками. Привертає до себе увагу і те, що заходи, які вживає державна влада у боротьбі з т. з. «зарплатою у конвертах», є більш схожими на «поліативну допомогу» вітчизняній економіці, і ця проблема має тенденцію до загострення.

Ще раз наголошуємо, що питання протидії неформальній праці не є принципово новими і були протягом усього існування державності. Ось деякі приклади. Так, проблема розкрадання державної «казни», корупції та неформальної зайнятості детально досліджувалися і описувалися ще у XVIII ст. [8; 9], коли у тодішній Російській імперії функціонували Таємна канцелярія (указ 1715 р.), Канцелярія таємних розшукових справ (1731 р.), Таємна експедиція (1762 р.) та ін. Особливістю цих органів влади було те, що, відповідно до нормативно-правових актів, кожен громадянин повинен був в обов'язковому порядку під страхом смерті доносити усно та письмово щодо економічних зловживань, у т. ч. обумовлених неформальної зайнятості.

Інший приклад: діяльність Міжнародної організації праці (МОП), до речі, починаючи з 1954 р. Україна є повноцінним членом МОП, а відтак наша держава повинна активно впроваджувати принципи справедливості у сфері праці, займатися ліквідацією безробіття, забезпечувати рівність, безпеку та усувати дискримінації, у т. ч. економічні.

Нині органи державної влади Пенсійний фонд України, Державна служба України з питань праці, Державна служба зайнятості, Державна податкова служба України та ін. постійно проводять активну інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, роботодавців, юридичних осіб стосовно дотримання законодавства під час декларування праці, сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та низки податкових зобов'язань [10].

Характер та масштаби неформальної зайнятості не можуть не турбувати (рис. 1). Очевидно, що неформальна зайнятість тісно пов'язана з процесами безробіття. Інакше кажучи, незадекларована праця досить часто є специфічною реакцією соціуму на безробіття, оскільки люди в пошуках альтернативних джерел існування змушені «уходити в тінь».

Примітки: 1) безробітне населення у віці 15-70 років усього, тис. осіб; 2) без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей.

Рис. 1 Динаміка безробітного населення в Україні за 2015-2020 рр. (тис. осіб)

Джерело: інформація Державної служби статистики України [12]

У цьому зв'язку серйозні завдання повстають перед владою стосовно удосконалення механізмів контролю за незадекларованою працею, оскільки в нашій державі масовими залишаються випадки, коли працівникам на підприємствах не зараховувався страховий стаж. Адже відомо, що згідно ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV «страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та/або підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню згідно із цим Законом і за який сплачено страхові внески» [11]. Важливо відзначити, що донедавна сплата страхових внесків повинна була відбуватися щомісячно, а інакше людині просто припинявся нараховуватися страховий стаж.

Аналіз системи заходів державної влади щодо детінізації доходів та відносин у сфері зайнятості населення Вінницької області показав, що відсутність жорсткого покарання у вигляді позбавлення волі та надвисокі порогові значення штрафів за умисне ухилення від сплати «єдиного соціального внеску», що сплачується з заробітних плат, яке було запроваджено в результаті прийняття

Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 р. № 4025-VI [13], так і не стало дієвою альтернативною політикою. Адже суми неформальних виплат у вигляді заробітної плати суттєво не зменшуються, а процеси неформальної зайнятості йдуть щонайменше колишніми темпами (табл. 1).

Слід відзначити, що нині органи влади не мають повної інформації ані стосовно незадекларованої зарплати, ані стосовно кількості неформально зайнятого населення. Саме тому, дані щодо заборгованості із заробітної плати досить часто різняться в системі органів влади, що перешкоджає прийняттю оптимальних рішень направлених на боротьбу з підприємствами-неплатниками.

Необхідно підкреслити, що різке зменшення інтенсивності проведення профілактичних заходів направлених на протидію неформальній зайнятості аж ніяк не обумовлене покращенням інституційного середовища (зростання свідомості агентів ринку, впровадження мотиваційних механізмів та ін.), а пов'язане виключно із державною політикою направленою на зменшення заходів контролю.

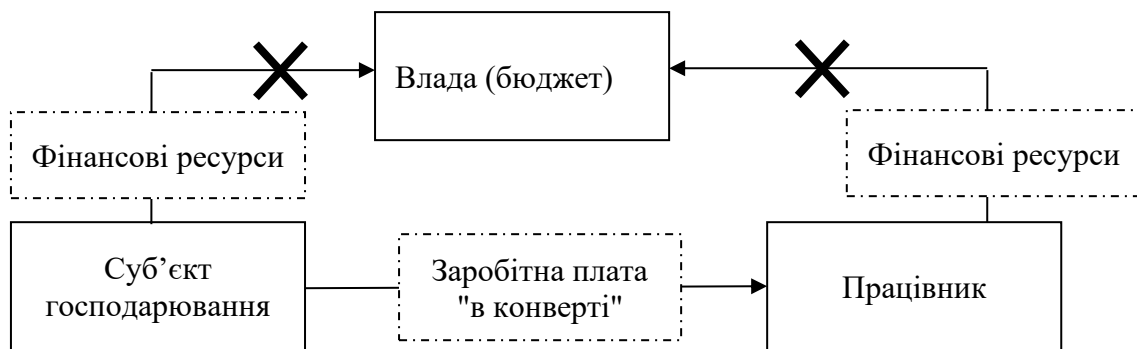
В сучасних інституційних умовах агенти ринку (стейкхолдери) знаходяться "на роздоріжжі" обрання відповідної моделі економічної поведінки (рис. 2).

Таблиця 1

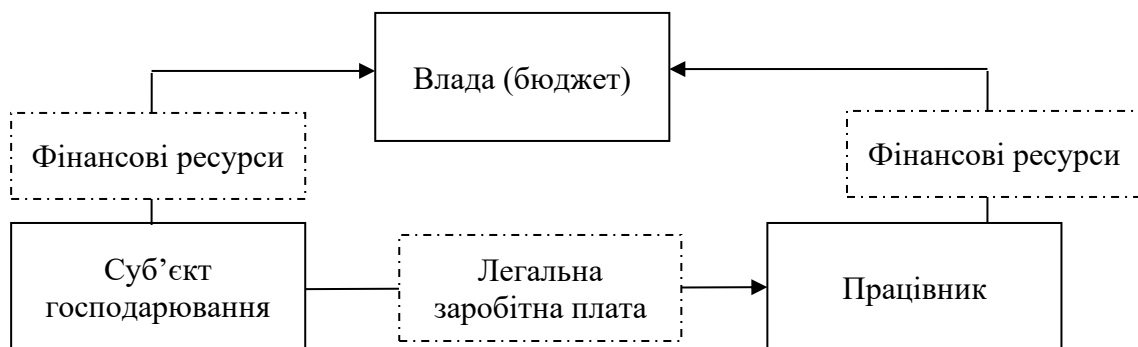
Зміни щодо неформально зайнятого населення за видами економічної діяльності

Показники	Період				
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Кількість неформально зайнятого населення у віці 15 років і старше – усього, тис. осіб	3961,2	3695,6	3541,3	3460,4	3275,9
у т. ч. за видами економічної діяльності, у % до підсумку					
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	40,8	42,1	42,9	42,3	44,7
промисловість	6,1	5,6	5,5	5,9	5,6
будівництво	15,5	16,1	15,9	17	17
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	20,9	19,6	18,2	17,3	15,9
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,5	3,3	4,2	3,9	4,1
тимчасове розміщування й організація харчування	2,6	2,4	2,2	2,6	2,5
інші види економічної діяльності	10,6	10,9	11,1	11	10,2

Примітка: без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей
 Джерело: інформація Державної служби статистики України [12]

Варіант А (деструктивна модель соціально-економічної поведінки)

Варіант Б (конструктивна модель соціально-економічної поведінки)

Рис. 2 Моделі соціально-економічної поведінки основних агентів ринку під час виплати заробітної плати

Джерело: власні дослідження

Отже, модель деструктивної соціально-економічної поведінки тріади «влада – працівник – суб’єкт господарювання» (див.

варіант А на рис. 2) набула масового поширення. Хотілося б відзначити, що при оцінці перспектив використання

неформальних схем кожний з учасників тріади враховує усі свої вигоди (плюси) та втрати (мінуси) щодо використання у своїй діяльності незадекларованої праці (рис. 3).

Важливо відзначити, що для забезпечення ефективної моделі взаємодії інтереси кожного повинні формуватися у тісному узгодженні до інтересів інших.

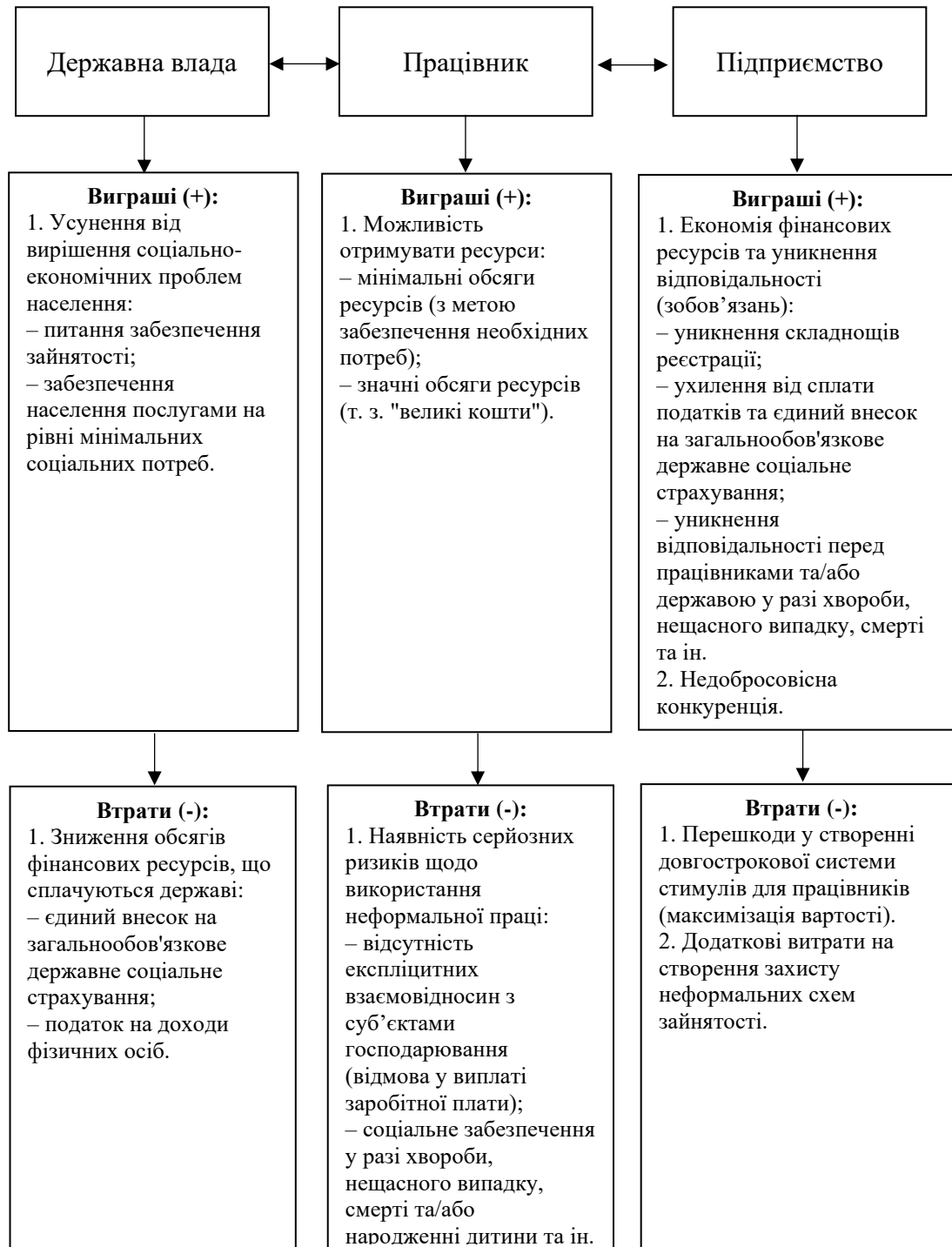

Рис. 3. Аналіз вигод-втрат основних учасників процесу легалізації неформальної зайнятості
Джерело: власні дослідження

Ідентифікація «початкового імпульсу», тобто детермінант виникнення проявів неформальної економіки («зарплата у конвертах», небажання сплачувати податки та

ін.) є непростю задачею, оскільки, будь-який учасник тріади, у т. ч і органи влади, здатний проявляти деструктивну модель поведінки по відношенню до інших, тобто дотримуватися

опортунізму вигідно кожному учасник. Наприклад, опортунізм влади може проявлятися у такі основні способи: 1) високий рівень оподаткування (наявність та/або відсутність податкових пільг); 2) адміністративні бар'єри (надмірна складність законодавства та зарегульованість ринку), що зумовлюють високий рівень корупції у державному управлінні.

Таким чином, головною задачею під час дослідження відносин цієї тріади у вітчизняній економіці є розробка заходів, направлених на зменшення та/або ліквідацію деструктивних моделей економічної поведінки.

Разом з тим, очевидно, що нині основний тягар вини так, чи інакше лежить «на плечах» суб'єктів господарювання (підприємств), оскільки саме вони є податковими агентами. Відомо, що згідно з вітчизняним законодавством, а саме ст. 18 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, на податкового агента «...покладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику, та перерахування податків до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів платника податків» [14]. Отож, саме власники та/або директори підприємств повинні "потіснитися" своїми інтересами в системі взаємовідносин з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

Парадоксально, але в реальному житті жоден із органів влади не здійснює систематичний моніторинг або аналіз рівня неспостережуваної (неформальної) економіки, але при цьому активно проводить профілактично-роз'яснювальні заходи із агентами ринку, у т. ч. у вигляді семінарів та фіксують окремі випадки економічних правопорушень.

Нині діючі заходи, які передбачають створення "робочих груп" (комісій) з представників органів влади, проведення брифінгів, практично не протидіють несумлінним платникам податків, а лише ставить окремих суб'єктів господарювання

перед дилемою вибору, що вигідніше – платити чи не платити фінансові ресурси державі, а у разі вибору деструктивної моделі економічної поведінки [10; 15] – наскільки це буде супроводжуватися транзакційними витратами корупційного змісту. Переконані, що подібні заходи (робота комісій, груп та ін.) не здатні принести бажаних результатів, а лише можуть частково вирішити проблему дефіциту державних коштів. Вирішення проблем боротьби з неформальною зайнятістю вимагає розробки нешаблонних підходів, які повинні забезпечити системну інституційну модернізацію.

Отож, сучасний стан справ в Україні стосовно забезпечення прозорості та законності на ринку працевлаштування свідчить, що державна влада, значною мірою, втратила систему важелів впливу на агентів ринку. Як наслідок, масовим та динамічним у вітчизняній економіці стає явище використання неформальної зайнятості.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Вирішити проблему неформальної зайнятості можливо лише шляхом використання раціонального комплексного підходу щодо інституційної модернізації соціально-економічних відносин та забезпечення успішного функціонування дієвої системи протидії роботодавцям, що використовують деструктивні моделі економічної поведінки. В основі цього підходу має бути закладено: 1) значний економічний збиток у разі виявлення та підтвердження фактів проведення неформальних економічних процесів; 2) посилення кримінальної відповідальності за економічні злочини та/або грубі порушення трудового законодавства. Саме ці заходи, на нашу думку, здатні в обмежені строки розв'язати глибинні проблеми державного регулювання в Україні та забезпечити ефективну протидію неформальній зайнятості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдийский В. И., Дадалко В. А. Теневая экономика и экономическая безопасность государства. Москва: Альфа-М: Инфра-М, 2010. 496 с.
2. Варналій З., Савич І. Сучасний стан та чинники тінізації бюджетних відносин в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. Вип. 11. С. 6. – 12.
3. Жеребин В. М., Романов А. Н. Самостоятельная занятость населения : основные представления и опыт кризисного периода. Москва : ИНФРА-М : Вузовский учебник, 2010. 200 с.
4. Кожевников А. В., Пономарева С. А. Методика диагностики и мониторинга «теневого» сектора региональной экономики в системе государственного управления. *Проблемы развития территории*. 2015. № 4. С. 27 – 36.
5. Латов Ю. В., Ковалев С. Н. Теневая экономика: учеб. пособие для вузов / под. ред. В. Я. Кикотя; Г. М. Казиахмедова. Москва: Норма, 2006. 336 с.
6. Сото, Эрнандо де. Иной путь. Экономический ответ терроризму. Челябинск : Социум, 2008. 408 с.
7. Ходжаян А., Шиптенко Т. Тіньова економіка як економічна категорія та об'єкт оцінювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 11. С. 74 – 81.
8. Веретенников В. И. История Тайной канцелярии Петровских времен. Харьков : Печатное дело, 1910. 313 с.
9. Веретенников В. И. Из истории тайной канцелярии. 1731-1762 г. Очерки. Харьков : Тип. и лит. М. Зильберберг и С-вья, 1911. 120 с.
10. Семцов В. М. Інституціоналізація організаційно-поведінкових змін у діяльності підприємств аграрної сфери України: концепт неспостережуваних економічних процесів: монографія. Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2018. 480 с.
11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 р. № 4025-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4025-17/page>.
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
15. Карачина Н. П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління: монографія. Вінниця: Книга-Вега, 2010. 416 с.

REFERENCES

1. Avdiskiy V. I., Dadalko V. A. (2010) *Tenevaya ekonomika i ekonomicheskaya bezopasnost' gosudarstva* [Shadow economy and economic security of the state]. Moscow: Alpha-M: Infra – M.
2. Varnaliy Z., Savych I. (2014) Suchasnyi stan ta chynnyky tinizatsii biudzhetykh vidnosyn v Ukraini [Current state and factors of shadowing of budget relations in Ukraine]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, vol. 11, pp. 6. –12.
3. Zherebin V. M., Romanov A. N. (2010) *Samostoyatel'naya zanyatost' naseleniya : osnovnye predstavleniya i opyt krizisnogo perioda* [Self-employment of the population: basic ideas and experience of the crisis period]. Moscow: INFRA-M: University textbook. 200 p.
4. Kozhevnikov A. V., Ponomareva S. A. (2015) Metodika diagnostiki i monitoringa «tenevogo» sektora regional'noy ekonomiki v sisteme gosudarstvennogo upravleniya [Methods of diagnostics and monitoring of the "shadow" sector of the regional economy in the system of public administration]. *Territory development problems*, vol. 4, pp. 27 – 36.
5. Latov Y. V., Kovalev S.N. (2006) *Tenevaya ekonomika: ucheb. posobie dlya vuzov* [Shadow economy: textbook. manual for universities]. Moscow: Norma, 336 p.
6. Soto, Hernando de. (2008) *Inoy put'. Ekonomicheskii otvet terrorizmu* [Another way. An economic response to terrorism]. Chelyabinsk: Socium. 408 p.
7. Khodjayan A., Shiptenko T. (2014) Tinova ekonomika yak ekonomichna katehoriia ta ob'ekt otsiniuvannia [Shadow economy as an economic category and object of evaluation]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv Economy*, vol. 11, pp. 74 – 81.
8. Veretennikov V.I. (1910) *Ystoryia Tainoi kantseliaryy Petrovskyykh vremen* [History of the Secret Chancellery of Peter the Great Times]. Kharkov: Printing business.

9. Veretennikov V. I. (1911) *Iz istorii taynoy kantselyarii. 1731-1762 g. Ocherki* [From the history of the secret office. 1731-1762 Essays]. Kharkov: Type. or T. M. Zilberberg.
 10. Semtsov V. M. (2018) *Instytutsionalizatsiia orhanizatsiino-povedinkovykh zmin u diialnosti pidpriemstv ahrarnoi sfery Ukrainy: kontsept nespостerezhuvaniy ekonomichnykh protsesiv: monohrafiia* [Institutionalization of organizational and behavioral changes in the activities of enterprises in the agricultural sector of Ukraine: the concept of unobserved economic processes: a monograph]. Vinnytsia: Rogalska I. O.
 11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Compulsory State Pension Insurance". Available at: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
 12. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2021). Available at: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Humanization of Liability for Offenses in the Sphere of Economic Activity". Available at: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4025-17/page>.
 14. Tax Code of Ukraine of December 2, 2010 № 2755-VI (as amended). Available at: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
 15. Karachina N. P. (2010) *Ekonomichna povedinka mashynobudivnykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka upravlinnia: monohrafiia* [Economic behavior of machine-building enterprises: theory, methodology, management practice: monograph]. Vinnytsia: Book-Vega.
-

Abstract

***Karachyna Nataliya, Semtsov Vladimir* Current situation and probable trends in the development of informal employment in Ukraine**

The state, dynamics and prevailing trends in the development of informal employment in the context of wage legalization are analyzed. Significant gains and losses of the main participants in the process of legalization of informal employment have been identified. A comprehensive approach to creating and ensuring the successful operation of an effective system of counteraction to enterprises that use destructive models of economic behavior in the payment of wages to their employees is proposed and substantiated. It is emphasized that institutional modernization of socio-economic processes cannot be carried out without avoiding solving the problems of successful functioning of an effective system of counteraction to stakeholders who use destructive models of economic behavior. It is within the latter that destructive informal economic processes are formed. This analytical interpretation is the basis of the proposed technologies to combat these dysfunctions.

Keywords: *informal employment, institutions, taxes, regulation, power, efficiency, economic behavior.*

Стаття надійшла до редакції 04.12.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Карачина Н. П., Семцов В. М. Сучасний стан та ймовірні тенденції розвитку неформальної зайнятості в Україні. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 46-53.

Karachyna N., Semtsov V. (2021) Current situation and probable trends in the development of informal employment in Ukraine. *Innovation and Sustainability*, № 1, pp. 46-53.

УДК 330:341

КОЗЛОВСЬКИЙ Володимир Олександрович

кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства та виробничого менеджменту,

Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID: [0000-0003-0707-4996](https://orcid.org/0000-0003-0707-4996)e-mail: v@vin.ua**ПІДПРИЄМНИЦТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН**

В роботі проаналізовано тенденції розвитку підприємництва в Україні протягом 2010-2020 років. Наведено та розраховано якісні показники, якими можна оцінити рівень розвитку підприємництва, зокрема величину валового внутрішнього продукту, динаміку зміни та індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту, величину валового внутрішнього продукту на душу населення, динаміку зміни та індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення. Зроблено висновок, що сучасний стан та тенденції розвитку підприємництва в Україні не відповідають потенційним можливостям держави, не забезпечують на належному рівні добробут як суспільства загалом, так і кожного члена цього суспільства. Однією із причин такого становища є постійне потрапляння вітчизняного підприємництва у так звані інституційні пастки. Зроблено висновок, що інституційні перетворення, які проводилися в Україні протягом всіх років незалежності, не змогли врахувати всю складність переведення України на ринковий шлях розвитку і тому спричинили появу великої кількості інституційних пасток, які гальмують розвиток підприємництва. Дано характеристику основних інституційних пасток, в які потрапило вітчизняне підприємництво. Зроблено висновок, що для запобігання потрапляння підприємців в інституційні пастки, потрібно із самого початку планувати поступовий демонтаж застарілого інституту (системи правил поведінки людей) і його заміну на новий, який би відповідав новим умовам господарювання.

Ключові слова: економіка, підприємництво, інституційна пастка, власність, приватизація.

JEL classification: F26; J21

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.54.63>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Загальновідомо, що в умовах функціонування ринкової економіки однією із її основних ознак та провідною формою господарювання є підприємництво – особливий вид діяльності, що характеризується самостійністю, ініціативою, компетентністю, відповідальністю, ризикованістю, орієнтацією на досягнення максимального результату.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Не випадково, дослідженням проблем розвитку вітчизняного підприємництва присвятили свої роботи такі відомі вчені, як Гой І.В., Смелянська Т.В., Апопій В.В., Шутовська Н.О, Середя С.А., Воронкова В.Г., Захарчин Г.М., Ярошевич Н.Б., Вашків О.П., Пода А.К. та багато інших, які в своїх роботах не тільки досліджували питання організації підприємницької діяльності в Україні, але й довели, що ті країни, де були створені сприятливі можливості для розвитку підприємництва, досягли значних успіхів у розвитку виробництва, торгівлі, науково-

технічного прогресу, освіти, медицині, підвищенні добробуту населення тощо. Адже результатом діяльності переважної більшості підприємців, у кінцевому підсумку, поряд з намаганням отримання максимального прибутку, є створення нових матеріальних або духовних благ, які збагачують суспільство. Відомий бізнесмен та менеджер К.Татеїсі у своїй книзі «Вічний дух підприємництва» підкреслив, що підприємництво «...само по собі уособлює служіння суспільству» [1, с.49].

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Разом з тим, практичний досвід функціонування вітчизняного підприємництва показує, що його потенційні можливості ще далеко не повною мірою відповідають запитам суспільства. Багато питань, пов'язаних з організацією підприємницької діяльності на вітчизняних підприємствах, не тільки не розв'язуються, але й загострюються, що стає перепорою на шляху подальшого розвитку економіки України. Потребує подальших досліджень низка питань, пов'язаних з пошуком «ефективного» власника; зменшення величини трансакційних витрат, що їх несуть підприємці, намагаючи відстояти свої законні права у взаємовідносинах з державою; подолання корупції, суттєвого зменшення обсягів «тіньової економіки, яка спотворює економічні показники діяльності держави і не дозволяє ухвалювати обґрунтовані рішення щодо подальшого проведення інституційних перетворень в Україні.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою цього дослідження є встановлення тих перепон, які заважають вітчизняному підприємництву піднятися на новий рівень свого розвитку, а також розроблення рекомендацій, які б дозволили прискорити процеси реформування української економіки та підприємництва, забезпечили збільшення обсягів виробництва товарів і послуг, підняли рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції, активізували науково-технічний прогрес, підняли добробут всього суспільства та кожного його члена тощо.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для того, щоб зробити узагальнюючий висновок щодо стану та рівня розвитку підприємництва в Україні, потрібно обрати та розрахувати низку показників, найбільш узагальнюючими, на наш погляд є, валовий внутрішній продукт, що виробляється в країні та темпи його зростання, а також валовий внутрішній продукт на душу населення та темпи його зростання.

Розрахунок цих показників здійснюють різні міжнародні фінансові організації, національні статистичні органи тощо, тому в науковій літературі ці показники дещо різняться між собою. Керуючись офіційними даними Міністерства фінансів України [2] та Державної служби статистики [3], а також низкою інших джерел [4], нами складено низку таблиць і проведено ряд розрахунків, які свідчать про стан, рівень та тенденції розвитку підприємництва в Україні за остання 10 років (2010-2020 роки) (див. табл. 1-4 та рис. 1-4.).

Таблиця 1

Номинальний валовий внутрішній продукт України у 2010-2021 роках (у млрд грн, округлено) [2]

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП	1082	1302	1459	1522	1587	1988	2385	2981	3560	3977	4104

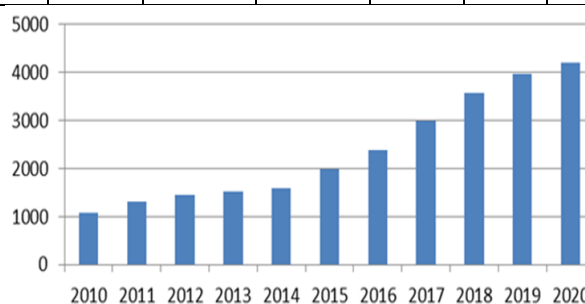

Рис.1. Динаміка зростання номінального ВВП України у 2010-2020 роках (у млрд грн)

Аналізуючи графік, наведений на рис. 1, можна констатувати, що номінальний ВВП України протягом останніх 10 років постійно зростає, що ніби-то свідчить про успіхи української економіки і підприємництва, але якщо перерахувати величину ВВП в долари США, то виходить що в 2020 році ВВП України становив всього 155,58 млрд доларів США (56 місце у світі [4]), що є неприйнятним для України, яка має

величезний промисловий, науковий та сільськогосподарський потенціл.

А якщо врахувати динаміку зміни дефлятора, тобто динаміку зміни загального рівня цін на всі товари та послуги, що мали місце протягом останніх 10-ти років, і розрахувати зміну фізичного обсягу ВВП, то ситуація з динамікою зростання ВВП буде мати зовсім інший характер (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Динаміка зміни та індекси фізичного обсягу ВВП України за 2010-2021 роки (до попереднього року та до 2010 року) [3]

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Зміна фізичного обсягу ВВП до попереднього року, %	+4,1	+5,2	+0,2	0	-6,6	-9,8	+2,4	+2,4	+3,5	+3,2	-4
Індекс фізичного обсягу ВВП до 2010 року. 2010 = 1	1	1,052	1,054	1,054	0,985	0,888	0,909	0,931	0,964	0,995	0,95

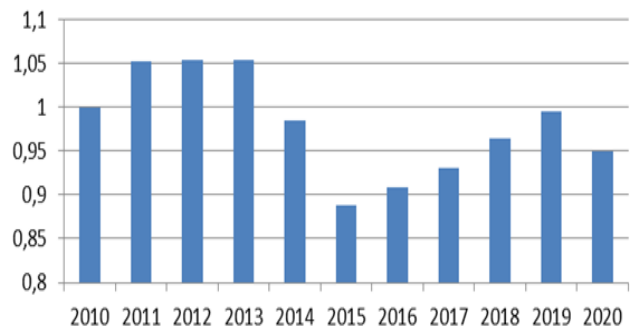
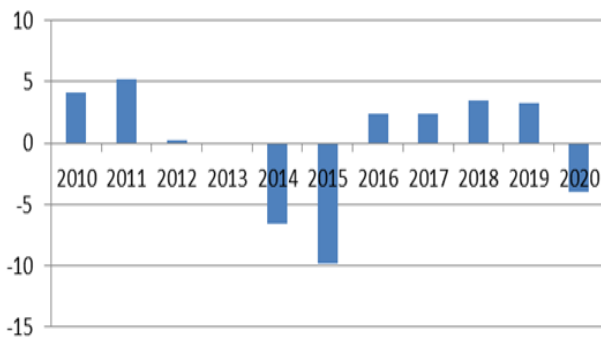

Рис. 2. Динаміка зміни фізичного обсягу ВВП України у 2010-2020 роках (до попереднього року та до 2010 року)

Аналіз інформації, наведеної в таблиці 2 та на рис. 2, показує, що протягом останніх 10 років (2010-2020 рр.) реальний обсяг ВВП України практично не змінився, оскільки його рівень у 2020 році досяг тільки 0,95 від рівня 2010 року (при сильному падінні в 2014-2015 та 2020 роках). Все це свідчить про суттєві недоліки в розвитку підприємництва в Україні, яке протягом останніх 10-ти років не може забезпечити зростання вітчизняної економіки та підвищення добробуту всього суспільства.

Далі проаналізуємо вплив підприємництва на зростання добробуту кожного члена суспільства. Для цього спочатку проаналізуємо динаміку зміни номінального валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення (див. таблицю 3 та рис. 3).

Аналізуючи графік, наведений на рис. 3, можна зробити висновок, що номінальний ВВП України в розрахунку на душу населення

протягом останніх 10 років також постійно зростає, але якщо перерахувати його величину в долари США, то виходить що в 2020 році номінальний ВВП України в розрахунку на душу населення становив всього 3726,9 доларів США або приблизно 311 доларів у місяць (119 місце у світі [4]), що робить Україну однією із найбідніших країн не тільки Європи, але й світу.

Розрахунки динаміки зміни фізичного обсягу ВВП України на душу населення та індексів фізичного обсягу ВВП України на душу населення з врахуванням динаміки зміни дефлятора, тобто динаміки зміни загального рівня цін на всі товари та послуги, що мали місце протягом останніх 10-ти років, вимальовують нам ще гіршу картину, яку наведено в табл. 4 та рис. 4.

Таблиця 3

**Номинальний валовий внутрішній продукт України у 2010-2021 роках на душу населення
(у тис грн, округлено) [2]**

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП на душу населення	23,6	28,5	32	33,5	36,9	46,4	55,9	70,2	84,2	94,6	100,4

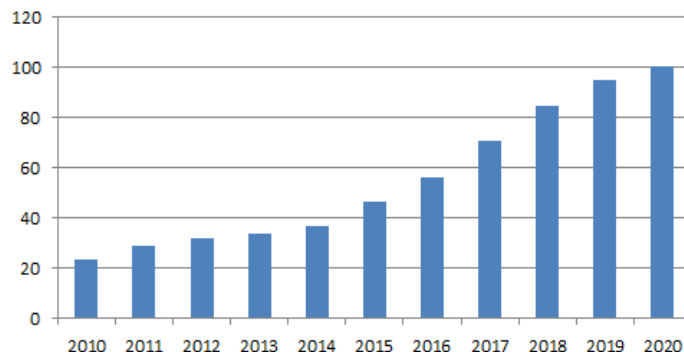

Рис. 3. Динаміка зростання номінального ВВП України у 2010-2020 роках в розрахунку на душу населення (у тис грн)

Таблиця 4

Динаміка зміни та індекси фізичного обсягу ВВП України у 2010-2021 роках в розрахунку на душу населення (до попереднього року та до 2010 року) [3]

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Зміна фізичного обсягу ВВП на душу населення до попереднього року, %	+4,6	+5,6	+0,4	+0,3	-6,3	-9,4	+2,9	+2,8	+4,0	+3,8	-3,9
Індекс фізичного обсягу ВВП на душу населення до 2010 року. 2010 = 1	1	1,056	1,060	1,063	1,007	0,912	0,939	0,965	1,004	1,042	1,001

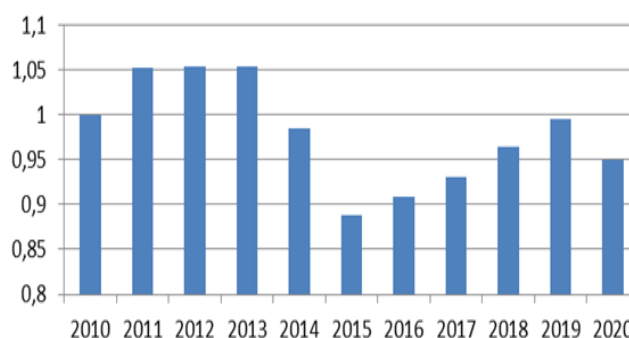
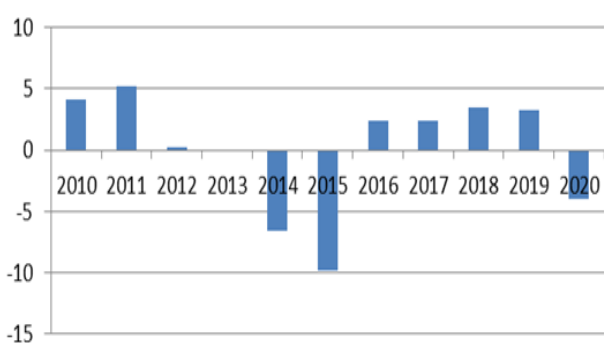

Рис. 4. Динаміка зміни фізичного обсягу ВВП України на душу населення у 2010-2020 роках до попереднього року та до 2010 року

Аналіз інформації, наведеної в таблиці 4 та на рис. 4, показує, що протягом останніх 10 років (2010-2020 рр.) реальний ВВП України в розрахунку на душу населення практично не змінився, оскільки його рівень в 2020 році

досяг тільки 1,001 від рівня 2010 року (при сильному падінні в 2014-2015 та 2020 роках).

Динаміка зміни цього показника практично повністю повторює динаміку зміни самого ВВП, перевищуючи його значення всього на 0,1-0,2%, що пояснюється іншим

негативним фактором — стрімким зменшенням чисельності населення України. В результаті можна зробити висновок, що стан підприємництва в Україні суттєво не відповідає потребам сьогоденного етапу розвитку країни, і це вимагає проведення подальших досліджень причин такого явища.

На наш погляд, однією із причин нестабільного розвитку підприємництва в Україні протягом всього періоду становлення її незалежності є постійне потрапляння вітчизняного підприємництва в так звані інституційні пастки. Як відомо, інституційна пастка — це стійке правило поведінки людей (осіб), яке може існувати будь-де і яке має тенденцію до самозбереження. Якщо все спокійно — то це правило поведінки людей не виявляється (або не сильно виявляється) і практично не впливає на розвиток того чи іншого процесу.

Якщо ж відбувається певне збурення, то економічна система переходить в інший стан і це правило (якщо воно негативне) починає активно впливати на ситуацію, тобто система потрапляє у так звану «інституційну пастку», в якій вона може залишатися нескінченно довго, навіть у випадку зняття цього збурення.

Причини виникнення інституційних пасток можуть бути самим різними. Серед загальних причин виникнення інституційних пасток можна виділити:

а) не відповідність «старої» системи правил поведінки людей, яка була сформована раніше, у попередній період, і яка відображали минулий етап розвитку економіки. Ці «старі» правила поведінки людей прийшли у протиріччя з новими ринковими вимогами, в яких розвивається сучасне підприємництво, і тому ці правила потребують своєї заміни;

б) прийняття різними економічними агентами ринку (державою, підприємцями, людьми тощо) більшості рішень в умовах невизначеності, браку інформації тощо, що часто призводить до ухвалення рішень, які в короткостроковій перспективі здавалося б мають вирішити проблеми, що виникли в цей час, а в довготривалій перспективі, навпаки, призводять до отримання протилежного

(зазвичай, негативного) результату, на який економічні агенти абсолютно не розраховували, тобто вся економічна система, включаючи саме підприємництво, потрапляє в інституційну пастку.

Що стосується України, то тут, як показує 30-ти річний дослід реформування вітчизняної економіки, існує низка специфічних причин, які збільшують загрози потрапляння вітчизняного підприємництва в різні інституційні пастки.

По-перше, це те, що існує певна залежність розвитку вітчизняного підприємництва від траєкторії, що була сформована протягом ХХ сторіччя. Виявляється це у тому, що у свідомості більшості населення сформувалася стійка думка, що єдиним суб'єктом підприємництва у нас була держава. Саме вона визначала, що і як роботи, скільки і яку виготовляти продукцію, куди її відвантажувати, з ким укладати договори, яку призначати ціну за продукцію тощо. Всі підприємства та громадяни країни були об'єктами, які повинні були ретельно виконувати все те, що наказувала їм держава. Не випадково, навіть через 30 років після отримання Україною незалежності, все ще залишається значна частка населення, яка вірить у так званого «добраго царя», який здатен вирішити всі їх проблеми.

По-друге, успішний розвиток підприємництва вимагає, щоб в країні функціонувала ефективна юридична система. Але створення такої системи базується на застосуванні зовсім інших правил поведінки людей (так званих «правил гри») та інституцій, які б забезпечували дотримання цих правил. Якщо раніше законодавча база формувалася за принципом «Можна робити тільки те, що дозволено», то тепер потрібно застосовувати принцип «Можна роботи все, що не заборонено». Але для того, що створити таку систему, потрібно постійно накопичувати досвід розвитку підприємництва, щоб встановити та мати змогу заборонити ті вчинки та дії підприємців, які наносять шкоду розвитку економіці та суспільству і які доцільно було б заборонити. Не маючи такого досвіду, низка

ухвалених в Україні нормативних актів, які за їх задумом мали б покращити ситуацію з розвитком підприємництва, дуже часто негативно впливають на його розвиток, тобто підприємство потрапляє в чергову інституційну пастку.

Зрозуміло, що для створення ефективно діючої юридичної системи потрібен значний час, який вимірюється десятками і навіть сотнями років. І хоча Верховна Рада України постійно ухвалює багато нових законів, їх ще далеко не вистачає для забезпечення нормального розвитку підприємства. В результаті дуже часто у взаємовідносинах між підприємцями, а також між підприємцями і державою виникають певні непорозуміння, що викликає невдоволення підприємців, особливо іноземних. Часто при виконанні ухвалених законів виникає так звана колізія, тобто коли, виконуючи норми одного закону, підприємці порушують норми іншого закону, що може викликати у них певні матеріальні та фінансові втрати, а це, у свою чергу, стримує розвиток ініціативи та творчої активності підприємців. Більш того, за одними і тими ж справами різні суди можуть ухвалювати протилежні рішення, що створює невизначеність в діяльності самих підприємців і не гарантує справедливого захисту їх майнових та фінансових прав.

Певним виходом із цієї ситуації могло б бути запровадження в Україні так званого прецедентного права, при якому рішення з будь-якого питання, яке було ухвалено судом нижчої інстанції, поступає на розгляд суду вищої інстанції, і у випадку його затвердження судом вищої інстанції набуває форму закону, тобто всі інші суді мають користуватися саме таким рішенням. Це суттєво спрощує розгляд судових справ і суттєво обмежує колізію при прийнятті рішень. Але такий порядок судочинства не характерний для України і його впровадження з великою вірогідністю викличе сильний супротив.

По-третє, однією із основних передумов успішного розвитку підприємства, як свідчить світовий досвід, є наявність так званого «ефективного» власника, який зміг би кваліфіковано вести

господарську діяльність, приносить державі суттєві доходи у вигляді сплати податків, розвивав виробництво, забезпечував зайнятість працездатного населення тощо.

Але якщо в багатьох розвинутих країнах світу становлення ефективних власників відбувалось еволюційно і суперечливо протягом тривалого часу (і продовжується зараз), то в Україні це потрібно було зробити швидко, за короткий проміжок часу. Зрозуміло, що на цьому шляху були певні прорахунки, невдачі, невдалі рішення тощо, що врешті-решт призвело до того, що підприємство потрапило у дуже складну і глибоку інституційну пастку, вихід з якої буде дуже тривалим і «болючим».

Справа в тому, що з метою створення «ефективного» власника в Україні було нашвидко проведено широкомасштабну приватизацію державного майна, причому не тільки невеликих державних підприємств, але й великих майнових комплексів без попереднього проведення демонополізації цих комплексів. В результаті утворилася так звана олігархічна економіка, яка замість того, щоб наповнювати державний бюджет необхідними ресурсами, навпаки, дуже часто користувалася бюджетними коштами для свого розвитку, тиснула на споживачів шляхом зростання цін, добивалася для себе різних преференцій, пільг зі сплати податків, списання боргів тощо.

Практично, протягом всіх років існування незалежної української держави так і не вдалося (за деяким винятком) створити «ефективного» власника, який був би здатним витримувати чесну конкуренцію, підвищувати ефективність виробництва, чесно і своєчасно сплачувати всі податки, створювати нові, інноваційні зразки техніки та прогресивні технології у промислових масштабах, виплачувати працівникам пристойну легальну заробітну плату тощо.

Розв'язання цієї проблеми має і певне теоретичне підґрунтя. Серед вчених та практиків все ще переважає думка, що створити ефективного власника повинна саме держава, тобто, держава має організовувати відкриті конкурси на проведення приватизації, розробляти відповідні

приватизаційні умови, які б дозволили, на думку, чиновників, провести «правильну приватизацію» тощо.

Дійсно, такий підхід до пошуку ефективного власника переважав на початку ХХ сторіччя. Відомий англійський економіст, представник кембриджської школи, учень Альфреда Маршалла Артур Пігу (1877-1959 рр.) обґрунтовано довів, що у випадку неефективного використання державної власності або негативної дії зовнішніх чинників на цю власність вплив держави просто необхідний.

Але пізніше, у 1960 році Лауреат Нобелівської премії з економіки американський економіст Рональд Коуз (1910-2013 рр.) прийшов до діаметрально протилежного висновку, який отримав назву теореми Коуза. Сутність теореми Коуза дуже проста: якщо власність (в умовах обмежених ресурсів) використовується неефективно або на неї діють певні негативні зовнішні чинники, то вплив у цьому випадку держави не є обов'язковим. Власність сама буде переходити до рук більш ефективного власника або до того, хто більше цінує цей ресурс (зрозуміло, за певну плату, про що сторони домовляються), але при наявності двох необхідних умов: по-перше, трансакційні витрати, тобто витрати на взаємодію між людьми повинні дорівнювати нулю; і по-друге, власність має бути надійно захищена з боку держави, тобто права власності мають бути чітко визначені і дотримані [5].

Іншими словами, неефективний власник ні за яких умов не зможе отримати ніяких додаткових привілеїв (зі сплати податків, отриманні пільг, державної допомоги з бюджету, з виграшу тендерів тощо), не зможе захопити чужу власність, яка йому сподобалася, ні найняти рейдерів, а також не зможе підкупити ні правоохоронні органи, ні органи державної чи місцевої влади, ні чиновників тощо з метою отримання певних привілеїв, які б давали йому змогу і в подальшому працювати неефективно.

І тоді у такого неефективного власника залишиться два напрями дій: або перебудувати свою діяльність, знайти

ефективний менеджмент, технічно переозброїти виробництво, виготовляти високоякісну інноваційну продукцію тощо, або продати свою власність іншій особі, яка цінує цю власність більше, і яка буде здатна організувати ефективно виробництво, сплачувати всі податки, успішно конкурувати на ринку з іншими підприємцями тощо, тобто ефективно використовувати такі важливі ресурси як землю, надри, цілісні виробничі комплекси, основні засоби, інтелектуальний потенціал тощо.

Тобто, врешті-решт для економіки країни не важливо, хто володіє правом власності на той чи інший ресурс (наприклад, на землю, виробничі комплекси тощо). Важливо те, що право власності на ресурс практично без участі держави може при потребі переходити до того, хто більше цінує цей ресурс і хто може забезпечити більш ефективне використання цього ресурсу.

Що стосується теперішнього етапу розвитку підприємництва в Україні, то саме інституційні зміни відносин власності в Україні за зразком теореми Р.Коуза можуть, на нашу думку, суттєво підвищити ефективність підприємницької діяльності вітчизняних підприємств.

По-четверте, величезною загрозою потрапляння підприємництва в Україні в різні інституційні пастки є великі за обсягом трансакційні витрати, які існують у вітчизняній економіці і які лягають важким тягарем на підприємців. Як відомо, інституціоналісти виокремлюють три групи витрат: трансформаційні; організаційні; трансакційні.

Трансформаційні витрати — це витрати, пов'язані з перетворенням фізичних властивостей предметів праці у певну продукцію під час її виробництва. Тобто, трансформаційні витрати — це витрати, що з'являються в результаті взаємодії людей із природою. Організаційні витрати — це витрати, пов'язані з організацією виробництва, забезпеченням контролю, розподілу ресурсів всередині підприємства тощо.

Трансакційні витрати — це витрати на взаємодію між людьми, які беруть участь у

виробництві товарів і послуг, в комерції тощо. Основними з них є витрати на пошук інформації про потенційних покупців (продавців) та про ситуацію, що склалася на ринку; витрати на утримання судів, адвокатів, арбітражу; витрати ресурсів, які потрібні для поновлення порушених у процесі виконання контрактів і договорів прав; витрати на ведення ділових переговорів; витрати на контроль за дотриманням умов укладених угод і попередження можливих ухилень від виконання цих умов партнерами та багато інших подібних за своєю суттю витрат.

Окремою складовою частиною трансакційних витрат є витрати на опортуністичну поведінку.

Опортуністична поведінка виникає тоді, коли в договорах, контрактах, угодах, вчинках та діях людей закладена певна асиметричність, тобто одна сторона отримує від цього (або так вважає) меншу вигоду, ніж протилежна сторона, або взагалі несе від цього певні збитки. Тоді перша сторона буде намагатися або ухилитись від виконання умов контракту (за що на неї можуть бути накладені певні стягнення), або буде наполягати на зміні умов контракту (залучаючи до цього профспілки, судові та інші органи тощо), або просто звільниться і буде шукати нову роботу тощо, але в будь-якому випадку перша сторона буде нести певні збитки.

Певні втрати при цьому буде нести і протилежна сторона (наприклад через те, що перша сторона буде гірше працювати, а пошук нового працівника займе певний час). Зрозуміло, що протилежна сторона буде намагатися запобігти цьому, на що також потрібні певні витрати.

Крайнім випадком опортуністичної поведінки є ситуація, коли сторони, намагаючись отримати для себе певні вигоди чи пільги, або щоб захистити свої права, або щоб уникнути покарання за допущені порушення законів (наприклад, за несплату податків, виготовлення неякісної продукції тощо), розв'язують проблеми, що виникли, шляхом підкупу чиновників, суддів, прокурорів тощо, роздають «потрібним» людям хабарі, подарунки і т.п.

Саме наявність цих трансакційних витрат є підґрунтям для існування в країні «тіньової» економіки, корупції, рейдерства та інших негативних явищ, що стримують розвиток цивілізованого підприємництва і створюють умови для потрапляння його в різні інституційні пастки.

Вплив трансакційних витрат на розвиток економіку країни було досліджено Лауреатом Нобелівського премії з економіки Д.Нортом [6], який дійшов до висновку, що в тих країнах, де величина трансакційних витрат скорочувалася, спостерігалось економічне зростання. А в тих країнах, де ці витрати зростали, економічний розвиток гальмувався. При цьому Д.Норт уточнив, що це відбувалося в тих країнах, де: а) або домінували неформальні правила, які перешкоджали розвитку економіки та підприємництва; б) або коли посадові особи держави змінювали формальні правила поведінки людей, тобто ухвалювали відповідні закони у своїх особистих інтересах, які, наприклад, зменшували податки, надавали певні пільги та преференції, списували борги тощо.

Тому одним із важливих напрямів прискорення розвитку підприємництва в Україні є проведення інституційних змін, які б суттєво зменшували величину трансакційних витрат та обсяги «тіньової» економіки, долали корупцію тощо.

По-н'яте, однією із причин потрапляння вітчизняного підприємництва в інституційні пастки є свідоме чи несвідоме ігнорування законодавчою та виконавчою владою країни багатьох висновків інституціоналістів, рекомендації яких були детально вивчені та успішно реалізовані в таких країнах, як США, Франція та інші.

Основними із цих із цих рекомендацій можна вважати такі: а) при проведенні будь-яких економічних реформ не можна послаблювати соціальну роль держави, оскільки це сильно впливає на економічну та політичну стабільність і економічний розвиток країни; б) не можна одночасно проводити несумісні заходи, наприклад, лобювати інтереси олігархів та спробувати якось захистити інтереси малого

підприємництва; в) копіювати зарубіжний досвід проведення реформ можна тільки тоді, коли всі заходи проводяться комплексно, а країни, досвід яких ми переймаємо, мають передувати приблизно на однаковому рівні розвитку з нашою країною. Небажаним є і проведення радикальних заходів, які дуже часто сприяють виникненню інституційних пасток, оскільки немає часу на проведення ретельного аналізу можливих наслідків від проведення тих чи інших інституційних перетворень.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Аналіз проаналізованих вище причин виникнення інституційних пасток, в які час від часу потрапляють українські підприємці після проведення в Україні тих чи інших

інституційних змін, показує, що у більшості випадків свідоме чи несвідоме ігнорування слухних рекомендацій інституціоналістів при проведенні цих змін і призвело до суттєвих недоліків в розвитку підприємництва та економіки України загалом. Особливо потрібно пам'ятати, що часто ефективні короткотермінові заходи, що їх здійснює держава, в довгостроковій перспективі можуть перетворюватися на неефективні. Наприклад, протекціоністська політика, яка є необхідною на певному етапі розвитку підприємництва, врешті-решт може сформулювати неефективну та неконкурентоспроможну економіку. Тому, щоб запобігти появі тут інституційних пасток, потрібно з самого початку планувати поступовий демонтаж застарілого інституту (системи правил поведінки людей) і його заміну на новий, який би буде відповідав новим умовам господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kazuma Tateisi. The eternal venture spirit. An executive's practical philosophy. Productivity Pr; 1st edition 1985.
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Валовий внутрішній продукт України URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
3. Офіційний сайт Служби статистики України. Валовий регіональний продукт (2004-2020) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Українці біднішають: як зменшення ВВП вплине на рівень життя. URL: https://economy.24tv.ua/vvp-ukrayini-2020-na-dushu-naselennya-vpliv-zmshen-nya-vvp_n1357665.
5. Козловський В.О. Деякі аспекти розвитку підприємництва в Україні. Матеріали XLV Науково-технічної конференції ВНТУ, Вінниця, 23-24 березня 2016 р. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2016/paper/view/61>.
6. Вашків О. Підприємство в системі інституційних змін. Конспект лекцій : Тернопіль, 2012. 89 с.

REFERENCES

1. Kazuma Tateisi.(1985) The eternal venture spirit. An executive's practical philosophy . Productivity Pr; 1st edition.
2. Ministry of Finance of Ukraine (2021). Gross domestic product of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
3. State Statistics Service (2021) Gross regional product (2004-2020) taking into account the revision of balance of payments data. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Ukrainians are getting poorer: how a reduction in GDP will affect living standards. Available at: https://economy.24tv.ua/vvp-ukrayini-2020-na-dushu-naselennya-vpliv-zmshen-nya-vvp_n1357665.
5. Kozlovskiy V. O. Deiki aspekty rozvytku pidprijemnytstva v Ukraini [Some aspects of business development in Ukraine]. *Proceedings of the XLV Scientific and Technical Conference of VNTU, Vinnytsia, March 23-24, 2016*. Available at: [<http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2016/paper/view/61>] (accessed December 3, 2021)
6. Vashkiv O. (2012) *Pidprijemstvo v systemi instytutsiinykh zmin. Konspekt lektsii* [Enterprise in the system of institutional change. Lecture notes]. Ternopil.

Abstract

KOZLOVSKYI Volodymyr. Enterprise of Ukraine in conditions of institutional changes

The paper analyzes the trends of entrepreneurship in Ukraine during 2010-2020. Qualitative indicators are given to calculate the level of entrepreneurship development, in particular the value of gross domestic product, dynamics of change and indices of physical volume of gross domestic product, value of gross domestic product per capita, dynamics of change and indices of physical volume of gross domestic product per capita people. It is concluded that the current state and trends of entrepreneurship in Ukraine do not meet the potential of the state, do not ensure the proper level of well-being of society as a whole and each member of society. One of the reasons for this situation is the constant falling of domestic entrepreneurs into the so-called institutional traps. It is concluded that the institutional transformations that took place in Ukraine during all the years of independence failed to take into account the complexity of Ukraine's transition to a market path of development and therefore led to a large number of institutional traps that hinder entrepreneurship. In particular, such institutional traps as the dependence of Ukraine's economic development on the country's previous development trajectory have been identified and carefully analyzed; imperfection of the created legal system; the absence in many cases of an "effective" owner who could competently conduct economic activities, bring the state significant income in terms of taxes, etc.; the presence in Ukraine of a huge transactional sector of the economy; the country's legislature and executive ignored much of the advice of institutionalists, who believed that economic reforms could not weaken social role of the state, it is impossible to carry out incompatible measures at the same time, and it is possible to copy foreign experience of carrying out reforms only when these countries are at approximately the same level of development with our country. It is concluded that in order to prevent domestic entrepreneurship from falling into institutional traps, the state needs to plan from the very beginning the gradual dismantling of an outdated institution (system of rules of conduct or so-called "game" rules) and its replacement with a new one that would meet new, market business conditions.

Keywords: economy, entrepreneurship, institutional trap, property, privatization.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Козловський В. О. Підприємництво України в умовах інституційних змін. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 54-63.

Kozlovskiy V. (2021) Enterprise of Ukraine in conditions of institutional changes. *Innovation and Sustainability*, № 1, pp. 54-63.

УДК 336.368

ПРИКАЗИУК Наталія Валентинівна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7813-8590
e-mail: pnvuniv15@ukr.net

ГУМЕНЮК Людмила Сергіївна

аспірант,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2803-913X
e-mail: mila20071997@gmail.com

ДОРОЖНЯ КАРТА ВПРОВАДЖЕННЯ КІБЕР-СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано процес впровадження кібер-страхування у світі та запропонована Дорожня карта його впровадження в Україні. Розглянуто ключові цілі та завдання, які стоять перед страховим ринком України та регулятором задля досягнення вказаної мети. Окреслено орієнтовні терміни на проведення необхідних заходів по підготовці впровадження кібер-страхування в українській економіці. Виокремлено ключові особливості нормативно-правових актів у сфері кібер-безпеки у країнах ЄС та Австралії та запропоновано способи їх адаптації в Україні. Виділено перспективні засоби по підвищенню захищеності фізичних та юридичних осіб у цифровому просторі на прикладі механізму взаємодії страховиків і експертних організацій у Австралії. Окреслено основні вектори співпраці страхових компаній та експертних організацій у сфері кібер-безпеки на українському та світовому страхових ринках. Розроблено систему взаємодії суб'єктів кібер-страхових відносин із позиціонуванням страхувальника в центрі відносин, як ключового учасника страхування, що доводить високу клієнтоорієнтованість даного напрямку страхового бізнесу. Обґрунтовано актуальні проблеми українського страхового ринку та з'ясовано шляхи їх вирішення через механізм впровадження кібер-страхування: моделювання механізму оцінки втрат від кібер-атак, моніторинг поточного стану страхувальників, розробка шляхів мінімізації настання кібер-інцидентів. Проаналізовано динаміку настання кібер-інцидентів у 2020 році та виявлено кореляцію між настанням світових локдаунів, спричинених COVID-19, та ростом кількості кібер-атак. На основі проведеного аналізу доведено, що впровадження кібер-страхування в Україні є необхідним інструментом для забезпечення усіх учасників страхових відносин від кібер-ризиків та для розвитку страхового ринку в цілому.

Ключові слова: кібер-страхування; кібер-ризик; кібер-атака; кібер-захист; дорожня карта кібер-страхування; цифровізація; ризик-менеджмент.

JEL classification: G22

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2021.1.64.72>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Економіки всіх країн відчували на собі негативний вплив глобальної епідемії

COVID-19. Окрім впливу локдаунів, з простоями виробництва, безробіттям та високим навантаженням на медичну систему, в цей період було виявлено ще одну критичну проблему – масові та нищівні кібер-атаки, суб'єктами яких стають як звичайні

громадяни, так і компанії, організації та навіть державні установи. Варіантом убезпечення та мінімізації наслідків від кібер-інцидентів є кібер-страхування. Даний вид страхування уже поширений в США, ЄС, Китаї, Австралії та інших прогресивних країнах, але поки не популярний в Україні. Вважаємо, що необхідно дослідити необхідність та особливості впровадження кібер-страхування в Україні.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти створення та розвитку кібер-страхування розглядаються як національними, так і зарубіжними вченими, праці яких були проаналізовані у попередніх дослідженнях [1]. Для створення Дорожньої карти впровадження кібер-страхування в Україні та окреслення її прикладних аспектів доцільно брати до уваги результати аналітичних звітів IT Governance [2] та Assets [5], Положення стратегій кібер-безпеки ЄС [6] та Австралії [8], а також позиції, окресленні в Цифровій стратегії України [4].

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Невирішеними залишаються проблеми по розробці механізму впровадження кібер-страхування на українському страховому ринку, опису системи співпраці учасників кібер-страхових відносин та окресленню його векторів розвитку в Україні.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розробка Дорожньої карти впровадження кібер-страхування в Україні з окресленням завдань та механізму взаємодії учасників страхових відносин.

Під час написання статті був використаний наступні методи досліджень: методи аналізу та синтезу – при окресленні необхідних заходів для впровадження кібер-страхування в Україні та формуванні Дорожньої карти його впровадження; метод порівняння – під час співставлення Стратегій кібер-безпеки ЄС

і Австралії та Цифрової стратегії України; методи наукової абстракції та дедукції – в процесі побудови системи взаємозв'язків між суб'єктами кібер-страхових відносин

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Питання захищеності та конфіденційності даних є особливо важливим в період відновлення економіки після кризи, спричиненої COVID-19. Цифровізація економіки є сучасним світовим трендом, який дозволяє відновити стабільність та стати драйвером розвитку традиційних фінансових ринків та технологій. З іншого боку, масовий процес діджиталізації стає причиною розвитку зловмисниками ІТ-технологій, спрямованих на активізацію кібер-атак, задля отримання коштів або особистих даних від потенційних жертв, компаній та навіть державних установ.

У період пандемії COVID-19 більшість організацій перейшли на віддалений режим роботи та закрили фізичні відділення своїх компаній, що стало причиною збільшення навантажень на працівників через необхідність додаткового навчання та підвищення кваліфікації. Швидкий перехід на онлайн-співпрацю не забезпечив повний контроль над захищеністю каналів спілкування та передачі даних, про що свідчить значний ріст кібер-інцидентів у 2020 році (на 64% порівняно з 2019 роком [2]). Найбільша активізація кібер-атак відбулась в період жорсткого світового локдауну у лютому-квітні 2020 року, що змусило світові організації шукати варіанти захисту та мінімізації нападів (Рисунок 1).

Відповідно до активного росту успішності кібер-атак виникає необхідність розвитку спеціалізованого виду страхування від кібер-ризиків. На сьогоднішній день у світі даний сегмент страхування є одним з найбільш перспективних та ключових напрямків у стратегіях розвитку економік країн-лідерів страхової сфери, а також організацій, що займаються захистом персональних даних.

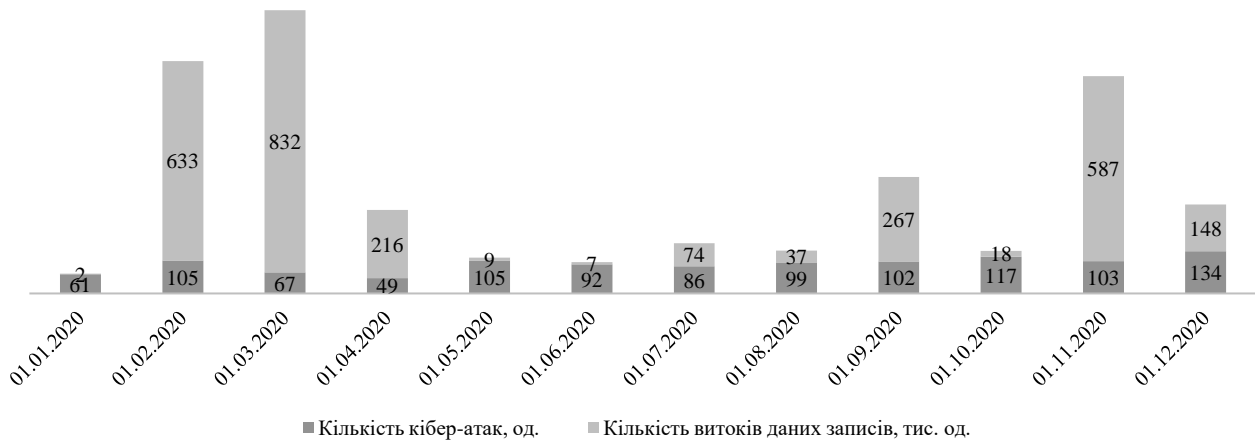

Рис. 1. Динаміка підтверджених витоків даних у 2020 році, спричинених кібер-атаками
 Джерело: складено та розраховано авторами за матеріалами [2]

Оскільки в Україні кібер-страхування поки знаходиться на етапі зародження, з одного боку, страхові компанії не готові гарантувати захист від кібер-ризиків, а з іншого боку, споживачі не розуміють повний перелік переваг, які вони отримають за умови страхування, та методику оцінки втрат від таких ризиків.

Впровадження кібер-страхування в Україні має підвищити рівень захищеності інформації в умовах масового переходу бізнес-процесів у дистанційний формат. Для цього варто окреслити положення, які будуть включені у Дорожню карту впровадження кібер-страхування в Україні. Основною метою впровадження є підвищення захищеності каналів передачі даних та мінімізації ймовірності настання кібер-інцидентів. Для досягнення вказаної мети перед страховим ринком України та регулятором стоять завдання по реалізації наступних цілей:

1. Розширити асортимент доступних страхових послуг, що відповідають глобальним страховим трендам та регламентуються міжнародним законодавством.

2. Розробити єдину методологію оцінки наслідків кібер-атак для фізичних та юридичних осіб.

3. Підвищити рівень освіченості населення через комплексний процес інформування про кібер-ризик та варіанти захисту від них.

На підставі вищезазначеної мети окреслимо перелік заходів та орієнтовні терміни, що відводяться для їх виконання, які допоможуть досягнути вказані завдання та відобразимо у табл. 1.

Для реалізації першої цілі по розширенню продуктового портфелю страховика, з тим, щоб він відповідав міжнародним стандартам, насамперед необхідно дослідити існуючі міжнародні нормативно-правові акти, які стосуються кібер-страхування.

В першу чергу до уваги варто взяти Європейський регламент по захисту персональних даних GDPR [3], який містить уніфіковані положення і вимоги для країн-членів ЄС. Даний регламент включає директиви, положення яких спонукають змінити існуючі бізнес-процеси в Україні по обробці і передачі особистих даних всередині компаній, які ведуть діяльність та/або планують співпрацю в міжнародному полі з метою підвищення інвестиційної привабливості. Зміни будуть передбачати ведення звітності компанією про те, як збирають конфіденційну інформацію з чітким пояснення які саме дані збираються, яка мета збору, наскільки довго вони зберігаються та чи передаються третім особам. Даний процес, окрім позитивного ефекту, має зворотній негативний бік для самої компанії: перехід стане доволі дорогим, оскільки цифрова трансформація вимагає повної або часткової перебудови ІТ-інфраструктури, а також додаткових витрат на навчання працівників.

Таблиця 1

Дорожня карта заходів для впровадження кібер-страхування в Україні

№ Цілі	Місяць Завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		1.	Опрацювання міжнародних нормативно-правових актів робочою групою (представники страхових асоціацій, регулятора, страхових компаній та консультантів) та їх адаптація під український ринок										
	Визначення місця кібер-страхування в системі українських видів страхування та опис змін, необхідних для внесення в актуальний ЗУ «Про Страхування»												
2.	Кооперація страховиків та спеціалізованих організацій в галузі кібер-захисту та розробка єдиної моделі оцінки втрат від кібер-атак												
	Створення механізму взаємодії страхових компаній та спеціалізованих організацій задля оцінки стану страхувальника до моменту укладання страхового договору												
	Розробка рекомендацій по мінімізації ризиків для страхувальників на основі оцінки їх ІТ-інфраструктури												
3.	Розробка маркетингової стратегії для інформування населення про кібер-ризик та можливі наслідки від їх настання												
	Створення єдиної платформи для реєстрації клієнтами інформації про можливий кібер-інцидент задля отримання експертної оцінки та подальшого вибору страховика, який надає послуги захисту за отриманим видом втрат												

Джерело: складено авторами за матеріалами [3-5]

Ще одним важливим документом, створеним ЄС разом з групою хакерів, є Стратегія кібер-безпеки ЄС [6], яка включає в себе опис заходів та інструментів, які дозволяють зберігати технологічну незалежність їх кінцевими споживачами, такими як фізичні та юридичні особи, уряди та регулятори країн, а також міжнародні асоціації та організації. Стратегія охоплює медичну, транспортну, енергетичну, та інші сфери, що дозволяє охарактеризувати найбільш поширені кібер-ризик у кожному окремому напрямку. Також у документі підкреслюється необхідність створення наглядового органу, який займатиметься

моніторингом кібер-загроз та консультаціями у цій сфері. Таким чином, створюється підґрунтя для об'єднання країн у єдиний глобальний кібер-простір з високим рівнем технологічної захищеності.

Однією із перших країн, які розробили всеохоплюючу кібер-стратегію є Австралія. Уже сьогодні в них функціонує центр по кібер-захисту, який був створений Австралійським урядом, який виконує консультаційну та наглядову функцію у кібер-просторі країни. Даний центр діє на основі положень, закріплених у Стратегії по кібер-безпеці населення та бізнесу (Таблиця 2).

Таблиця 2

Положення Стратегії по кібер-безпеці населення та бізнесу Австралії

№	Положення
1.	Активний захист та перевірка критичної інфраструктури, якою на щоденній основі користуються австралійці.
2.	Розробка нових способів ідентифікації та розслідування кібер-злочинів, в тому числі у даркнеті.
3.	Створення багатофакторної системи захисту урядових мереж та даних.
4.	Співпраця уряду та експертів у сфері кібер-безпеки для розвитку навичок захисту від кібер-атак у населення, а також підвищення їх обізнаності.
5.	Посилення партнерства уряду з бізнесом через програму співпраці на взаємовигідних умовах у Центрі кібер-безпеки.
6.	Надання консультацій для малого та середнього бізнесу по підвищенню рівня їх захисту.
7.	Організація цілодобової гарячої лінії для громадян з питань кібер-безпеки.

Джерело: складено авторами за матеріалами [7, 8]

Детальне ознайомлення з міжнародним нормативно-правовими актами дасть змогу окреслити місце кібер-страхування в системі кібер-безпеки. Законодавство України поки не описує поняття «кібер-страхування», тому перед отриманням позитивного рішення на користь його виокремлення в окремий вид страхування, робочій групі варто визначити дане поняття саме в українському правовому полі.

Після цього отримані результати варто використати у проекті внесення змін до поточного або нового ЗУ «Про страхування».

Розробка єдиної методології оцінки наслідків кібер-атак, яка є другою ціллю, має реалізовуватись на основі комплексу заходів співпраці страховиків та експертних організацій у сфері кібер-безпеки. У європейській практиці такі організації є міжнародними та створюють єдиний механізм захисту для всіх учасників ринку. На нашу думку, для українського ринку страхування варто залучати міжнародні компанії на початковому етапі розробки загальних рекомендацій, а прикладні механізми створювати з залученням українських компаній. Така синергія буде оптимальною, оскільки в розробників є розуміння особливостей ведення бізнесу в Україні, а витрачені на імплементацію кошти будуть повертатись в українську економіку.

Співпраця з експертними організаціями може будуватись за кількома векторами, які включають в себе різні аспекти розвитку страхових компаній і оцінки їх клієнтів (Рисунок 2).

Таким чином, ми виділяємо три ключових напрямки співпраці страхових компаній та

експертних організацій, за якими варто будувати систему оцінки страхувальників та створення оптимальних умов для захисту їх ІТ-інфраструктури.

Моделювання механізму оцінки втрат від кібер-атак як правило здійснюється на основі результатів досліджень природи існуючих кібер-атак та можливих наслідків від їх настання, які проводяться відповідними експертами. Найчастіше виділяють такі фінансові та репутаційні втрати від кібер-інцидентів [10]. Під прямими фінансовими втратами розуміють припинення роботи обладнання, збій сервісів та виведення коштів. Репутаційні втрати, або непрямі, пов'язують з шкодою для бренду або для імені власників компаній, що можуть бути виражені у вигляді пропаганди, викритті конфіденційної інформації, викраденні даних клієнтів та кібер-шпигунством. Для страховиків, задля оцінки точної суми відшкодування, важливо розуміти об'єм втрат від кожного окремого ризику.

Моніторинг поточного стану страхувальників є виграшним інструментом для трьох суб'єктів страхування: 1) для страхувальників, оскільки вказуються існуючі проблеми і прогалини у ІТ-забезпеченні організації; 2) для страховиків, так як мінімізується ймовірність настання страхового випадку та проводиться перевірка доцільності прийняття ризиків даної організації на страхування; 3) для експертних організацій, через те, що компанії автоматично стають їх клієнтами, тобто збільшується обсяг покриття продуктами кібер-захисту.

Рис. 2. Вектори співпраці страховиків та експертних організацій у сфері кібер-безпеки

Джерело: складено авторами за матеріалами [7-9]

Розробка шляхів мінімізації настання кібер-інцидентів допомагає реалізувати платформу по швидкому реагуванню експертних організацій у разі настання страхового випадку, оскільки у них в їхній вже є профайл клієнта. Вказаний комплекс заходів допомагає страховим компаніям мінімізувати витрати на відшкодування, і тим самим дозволяє інвестувати в механізм співпраці та підвищення ефективності існуючих інструментів захисту.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на соціальній місії впровадження кібер-страхування в Україні. Таке впровадження допоможе підвищити обізнаність населення про можливі ризики, що існують в кібер-просторі. На нашу думку, варто розпочати роботу в даному аспекті за двома напрямками:

– оцінити рівень знань населення окремо про страхування та кібер-безпеку. Після цього сегментувати потенційних споживачів на групи за рівнем обізнаності та розробити окремі програми інформування про кожен з вказаних аспектів;

– реалізувати єдину державну платформу для реєстрації заяв про кібер-інцидент з можливістю отримання консультації від спеціалістів у даній сфері. В залежності від потреб клієнта, на платформі будуть доступні списки страхових компаній, які забезпечують захист від обраних ризиків.

Виходячи з цього, в процесі впровадження кібер-страхування в Україні утвориться система взаємодії учасників страхових відносин, у центрі якої буде кінцевий споживач, тобто страхувальник (Рисунок 3).

Варто зауважити, що на стику інтересів учасників страхування формуються нові організації, які є специфічними для страхування від кібер-інцидентів, що в свою чергу допомагає забезпечити надання релевантної послуги клієнтам. Також відповідний механізм співпраці забезпечує комплексний підхід до окреслення місця кібер-страхування у страховій системі України.

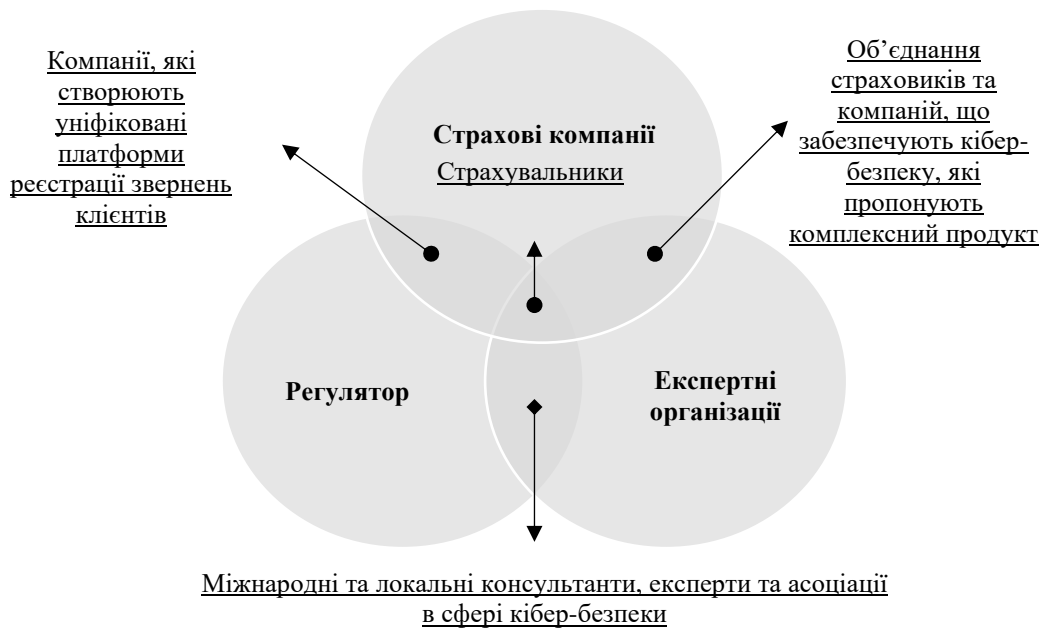

Рис. 3. Система взаємодії суб'єктів кібер-страхових відносин

Шляхом впровадження кібер-страхування в Україні, з використанням запропонованої Дорожньої карти, можуть стати вирішеними наступні проблеми:

1. Низький рівень захисту критичної інфраструктури. Завдячуючи захисту критичних елементів інфраструктури, буде мінімізована ймовірність їх зупинки, яка в свою чергу може негативно вплинути на економічну, соціальну, політичну сфери діяльності держави.

2. Неосвіченість громадян у страховій сфері. Підвищення рівня знань населення про страхування та кібер-ризик, а також донесення важливості кібер-безпеки в сучасному світі, де цифрова трансформація присутня у всіх сферах життя дозволить підвищити рівень проникнення страхування в Україні.

3. Високий рівень безробіття через вплив COVID-19. Створення додаткових робочих місць буде реалізовано через розширення асортименту послуг страхових компаній, а також шляхом залучення компаній, що займаються кібер-безпекою, до співпраці з локальними замовниками.

4. Низький рівень захищеності компаній. ІТ-системи будуть оцінені експертами, як нададуть рекомендації по їх вдосконаленню, що спричинить стрімкий ріст рівня

захищеності систем, конфіденційних даних та каналів їх передачі.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

На основі проведеного дослідження міжнародного досвіду та глобальних тенденцій впровадження кібер-безпеки в систему національної економіки, очевидним стає необхідність створення кібер-страхування в Україні. Опираючись на аналіз нормативно-правових документів у сфері кібер-страхування країн ЄС та Австралії, були розроблені та обґрунтовані цілі по підвищенню захищеності каналів передачі даних та мінімізації ймовірності настання кібер-інцидентів в Україні та окреслені орієнтовні терміни на їх виконання у Дорожній карті.

Подальшими напрямками дослідження є аналіз готовності страхових компаній, регулятора та експертних організацій до співпраці та трансформації у напрямку впровадження кібер-страхування в Україні, а також розробка рекомендацій по підвищенню рівня довіри страхувальників до такого інноваційного напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приказюк Н. В., Гуменюк Л. С. Передумови розвитку кібер-страхування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15-16. С. 28–34. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15-16_2020/7.pdf.
2. List of data breaches in 2020, IT Governance. URL: <https://www.itgovernance.co.uk/infographics/list-of-data-breaches-in-2020>.
3. General Data Protection Regulation (GDPR). URL: <https://gdpr-info.eu/>.
4. Цифрова стратегія України. URL: <https://hromada.gov.ua/template/digitalStrategy>.
5. Reducing the Cyber Risk in 10 Critical Areas. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/395716/10_steps_ten_critical_areas.pdf.
6. Shaping Europe's digital future. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>.
7. The Australian Cyber Security Centre (ACSC). URL: <https://www.cyber.gov.au/>.
8. The Australian Cyber Security Strategy 2020. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/cyber-security-subsite/files/cyber-security-strategy-2020.pdf>.
9. CISA. URL: <https://www.cisa.gov/cybersecurity-insurance>.
10. Кібер-безпека як важлива складова всієї системи захисту держави. URL: <https://www.mil.gov.ua/ukbs/kiberbezpeka-yak-vazhliva-skladova-vsiei-sistemi-zahistu-derzhavi.html>.

REFERENCES

1. Prikazyuk N. V., Gumenyuk L. S. (2020) Peredumovi rozvitku kiber-strahuvannya [Prerequisites for the development of cyber insurance] *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 15-16, pp., available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/15-16_2020/7.pdf.
2. List of data breaches in 2020, IT Governance. Available at: <https://www.itgovernance.co.uk/infographics/list-of-data-breaches-in-2020>.
3. General Data Protection Regulation (2021). Available at: <https://gdpr-info.eu/>.
4. Digital strategy of Ukraine. Available at : <https://hromada.gov.ua/template/digitalStrategy>.
5. Reducing the Cyber Risk in 10 Critical Areas. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/395716/10_steps_ten_critical_areas.pdf.
6. Shaping Europe's digital future. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>.
7. The Australian Cyber Security Centre (2021). URL: <https://www.cyber.gov.au/>.
8. The Australian Cyber Security Strategy 2020. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/cyber-security-subsite/files/cyber-security-strategy-2020.pdf>.
9. CISA (2021). Available at: <https://www.cisa.gov/cybersecurity-insurance>.
10. Cyber security as an important component of the entire state protection system. Available at: <https://www.mil.gov.ua/ukbs/kiberbezpeka-yak-vazhliva-skladova-vsiei-sistemi-zahistu-derzhavi.html>.

Abstract

PRYKAZIUK Nataliia, GUMENYUK Lyudmila. Roadmap for the introduction of cyber insurance in Ukraine

The article examines the process of implementing cyber insurance in the world and proposes a Roadmap for implementation in Ukraine. The key goals and objectives facing the insurance market of Ukraine and the regulator in order to achieve this goal are considered. Approximate deadlines for the necessary measures to prepare for the introduction of cyber insurance in the Ukrainian economy are outlined. The key features of regulations in the field of cyber security in the EU and Australia are highlighted and ways to adapt them in Ukraine are proposed. Promising means to increase the security of individuals and legal entities in the digital space on the example of the mechanism of interaction between insurers and expert organizations in Australia. The main vectors of cooperation between insurance companies and expert organizations in the field of cyber security in the Ukrainian and global insurance markets are listed. A system of interaction between the subjects

of cyber-insurance relations with the positioning of the insured in the center of relations as a key participant in insurance has been developed, which proves the high customer orientation of this area of insurance business. The current problems of the Ukrainian insurance market are substantiated and the ways of their solution through the mechanism of cyber insurance implementation are offered: modeling of the mechanism of estimation of losses from cyber attacks, monitoring of the current state of insurers, development of ways to minimize cyber incidents. The dynamics of cyber incidents in 2020 is analyzed and the correlation between the occurrence of global lockdowns caused by COVID-19 and the growth in the number of cyber attacks is revealed. Based on the analysis, it is proved that the introduction of cyber insurance in Ukraine is a necessary tool to protect all participants in insurance relations from cyber risks and for the development of the insurance market as a whole.

Keywords: cyber insurance; cyber risk; cyber attack; cyber protection; cyber insurance roadmap; digital transition.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Приказюк Н. В., Гуменюк Л. С. Дорожня карта впровадження кібер-страхування в Україні. *Innovation and Sustainability*. 2021. № 1. С. 64-72.

Prykaziuk N., Gumenyuk L. (2021) Roadmap for the introduction of cyber insurance in Ukraine. *Innovation and Sustainability*, № 1, pp. 64-72.

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

№ 1, 2021

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 25028-14968P від 08.11.2021 р.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Вінницький національний технічний університет,
Хмельницьке шосе, 95, к. 2222, м. Вінниця, 21021,
Тел. +38067 960 9804
Email: is@vntu.edu.ua
<https://ins.vntu.edu.ua>

Підписано до друку 23.12.2021 р.
Формат 29,7 × 42 1/2. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 14,55. Наклад 50 пр. Зам. № 2022-005.

Видавець та виготовлювач —

Вінницький національний технічний університет,
інформаційний редакційно-видавничий центр.
21021, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 95, ВНТУ, головний корпус, к. 114,
Тел.: (0432) 65-18-06.
press.vntu.edu.ua; email: irvc.vntu@gmail.com.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.